

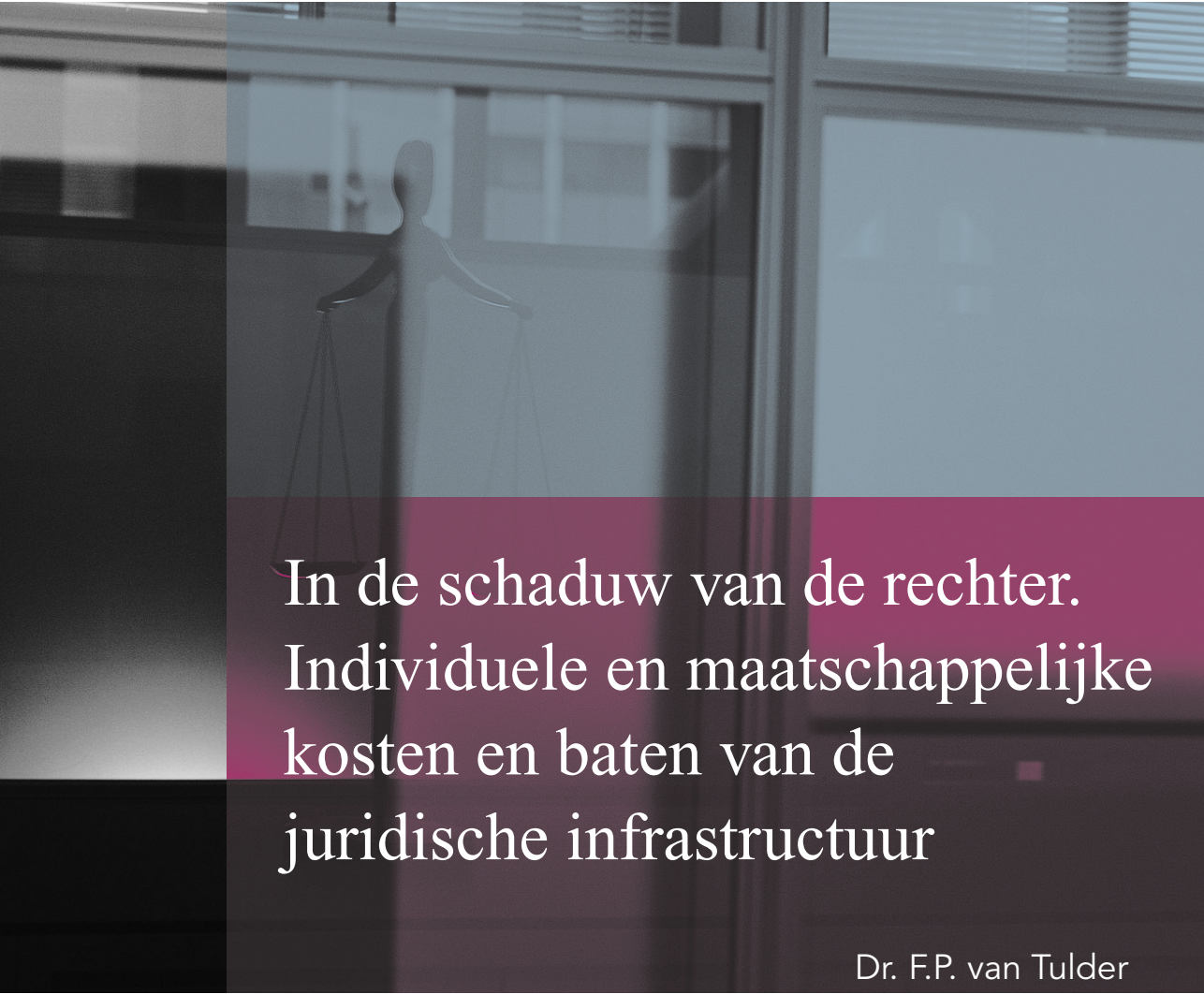
de Rechtspraak

Raad voor de
rechtspraak

Research Memoranda

Nummer 4 / 2014

Jaargang 10

In de schaduw van de rechter. Individuele en maatschappelijke kosten en baten van de juridische infrastructuur

Dr. F.P. van Tulder

Raad voor de rechtspraak

Frank van Tulder

In de schaduw van de rechter

Individuele en maatschappelijke kosten en baten
van de juridische infrastructuur

Raad voor de rechtspraak
Postbus 90613
2509 LP Den Haag

Deze publicatie verschijnt in het kader van het wetenschappelijk onderzoeksprogramma van de Raad voor de rechtspraak. Uitgave daarvan betekent niet dat de inhoud het standpunt van de Raad voor de rechtspraak weergeeft.

De auteur dankt verschillende personen voor het becommentariëren van de opzet of delen van het concept-rapport: Eddy Bauw, Karin van Blijswijk, Bart Diephuis, Frans van Dijk, Albert Klijn, Gerard Paulides, Jacqueline van der Schaaf, Suzan Verberk en Peter van Wijck.

De integrale tekst van dit rapport is gratis te downloaden van:
www.rechtspraak.nl/Organisatie/Raad-Voor-De-Rechtspraak
Rubriek: wetenschappelijk onderzoek

Uitgever
Sdu Uitgevers BV, Den Haag

Vormgeving
Corps, Den Haag

Opmaak binnenwerk
LINE UP boek en media bv, Groningen

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Het beroep op de rechter: individueel en maatschappelijk perspectief	5
1.2	Probleemstelling	7
1.3	Indeling van het rapport	9
2	Theoretische benadering	11
2.1	De rechtssociologische benadering	11
2.2	De rechtspsychologische benadering	12
2.3	De rechtseconomische benadering	13
2.4	De hier gevolgde benadering – microniveau	16
2.5	Maatschappelijke kosten en baten: waardering van welvaartsconsequenties	17
3	Het simulatiemodel	21
3.1	Het model in grote lijnen	21
3.2	Gebruik van empirische gegevens	25
3.3	De modelvergelijkingen	27
3.4	Monte-Carlosimulatie	51
4	Uitkomsten model in 2009	53
4.1	Het traject voor de rechter	53
4.2	Zaken bij de rechter	56
4.3	Kans op succes eiser bij de rechter	60
4.4	Empirische vulling: inschakeling van een advocaat	62
4.5	Maatschappelijke kosten	62
5	Simulaties met het model	65
5.1	Wijziging griffierechten	66
5.2	Wijziging kosten advocaat	79
5.3	Rechts(on)zekerheid	85

6	Gevoeligheidsanalyse	91
6.1	Inleiding	91
6.2	Transacties en contractbreuken: alternatieve modellen	92
6.3	Succeskanen, houding tegenover risico, optimisme en inschakeling advocaat	97
7	Resultaten en belang	101
7.1	De vraagstelling	101
7.2	De aanpak	102
7.3	Resultaten	104
7.4	Belang	110
7.5	Verdere ontwikkeling van het model?	111
	Bijlages	
1	Monte-Carlosimulatie	113
2	Waarde contractbreuken/schades	115
	Over de auteur	116
	Literatuurlijst	117

Inleiding

In deze studie is gezocht naar mogelijkheden om gefundeerde schattingen te maken van de maatschappelijke kosten en baten van het beroep op rechtspraak en rechtsbijstand, bij verschillende varianten van de juridische infrastructuur. Deze studie neemt als uitgangspunt dat een afweging van verwachte kosten en baten door personen en bedrijven al bepalend is bij het aangaan van maatschappelijke transacties, het eventueel als gevolg daarvan ontstaan van contractbreuken/schades en het als mogelijke reactie daarop zoeken van recht, via een beroep op rechtsbijstand en rechtspraak.

1.1 Het beroep op de rechter: individueel en maatschappelijk perspectief

Deze studie gaat uit van een economische benadering van het gedrag van personen en bedrijven bij het zoeken van recht in de 'delta van de geschilbeslechting'. In die zienswijze staat de rechtzoekende steeds voor de afweging van kosten en baten van de beschikbare en hem/haar bekende alternatieven. Wanneer er een geschil ontstaat, kiest de rechtzoekende, gegeven de juridische infrastructuur, wel of niet voor een gang naar de rechter. De inschatting van de bij een dergelijke procedure te verwachten kosten en baten speelt daarbij een rol.

Economen vragen zich af hoe de instituties op het gebied van geschilbeslechting (kortweg:

de juridische infrastructuur) zo zijn in te richten dat de individuele keuze tussen een eventuele gang naar de rechter en alternatieven daarvoor leidt tot een maatschappelijk optimum van baten en kosten van de juridische infrastructuur.¹

Uit empirisch onderzoek naar dit keuzegedrag bij natuurlijke personen blijkt dat mensen veel (potentieel juridische) problemen zelf willen en kunnen oplossen. Lang niet altijd wordt een beroep gedaan op rechtshulp en slechts een relatief klein gedeelte van de problemen wordt voorgelegd aan een gerechtelijke instantie (Van Velthoven en Klein-Haarhuis 2010, p. 209). Verder stellen genoemde auteurs: 'Al met al komt het beeld naar voren dat mensen de eenvoudig en snel op te lossen problemen waarvan het financiële belang niet zo hoog is,

1. Daarbij moeten zowel kosten als baten idealiter in ruime zin worden gezien, dus bijvoorbeeld inclusief in financiële waarde uitgedrukte psychische kosten en baten. In de praktische toepassing hier blijven dergelijke verbredingen achterwege.

zelf aanpakken en deskundige hulp gaan zoeken naarmate het probleem complexer is, meer tijd vergt en het financieel belang groter wordt. Dat alles geeft steun aan de gedachte dat aan de keuze van de geschiloplossingsstrategie een kosten-batenafweging ten grondslag ligt' (op. cit., p. 202).

Individuele beslissingen in de 'geschilbeslechtingdelta' vinden plaats binnen de context van de organisatie en financieringswijze van de juridische infrastructuur (wetgeving, rechtspraak, rechtshandhaving, rechtshulp). Naarmate bijvoorbeeld de collectieve bijdrage aan de financiering van rechtshulp en/of rechtspraak kleiner is of de organisatie minder efficiënt, zullen de kosten voor de individuele rechtzoekende hoger uitvallen. Daarnaast worden de baten van de verschillende alternatieven beïnvloed door de effectiviteit van de verschillende vormen van geschilbeslechting. 'Effectiviteit' heeft daarbij betrekking op de inhoud van de rechterlijke uitspraak of getroffen overeenkomst en de mate waarin deze ook wordt uitgevoerd. Hoe onzekerder het resultaat, hoe onzekerder de baten zijn en hoe groter de 'risicopremie' is die de rechtzoekende zal moeten incalculeren. Ook de snelheid waarmee het resultaat wordt bereikt, kan van belang zijn en is een belangrijke kwaliteitsdimensie van de rechtspraak (Van Dijk 2014). Als de uitkomst van de procedure voor de eiser of verzoeker positief is, dan zal hij deze uitkomst zo snel mogelijk willen bereiken. Daarmee is de doorlooptijd van de procedure en de eventuele naleving van de rechterlijke uitspraak van belang.

Naarmate de kosten die de rechtzoekende (natuurlijk of rechtspersoon) verwacht te moeten maken voor het beroep op rechtshulp of rechtspraak hoger zijn en de te verwachten baten lager, zal het beroep op rechtshulp of rechtspraak lager zijn. Dan zullen rechtshulp en rechtspraak minder kunnen bijdragen aan de bredere maatschappelijke functies die zij hebben. Van Velthoven en Klein-Haarhuis verwoorden deze functies aldus: 'In de eerste plaats kan de rechtspraak een stok achter de deur vormen bij gesprekken tussen partijen. Naarmate de rechtspleging toegankelijker en voorspelbaarder is, is voor partijen duidelijker wat de respectieve onderhandelingsposities zijn. Te verwachten is dat daardoor het bereiken van een minnelijke schikking wordt vereenvoudigd. In de tweede plaats zal een geloofwaardige dreiging van een rechterlijke uitspraak waarschijnlijk een preventieve, remmende werking hebben op het ontstaan van nieuwe problemen' (op. cit., p. 209). Wanneer partijen zich toch tot de rechter wenden en via geschilbeslechting en handhaving inbreuken op de rechten van anderen niet zonder gevolgen blijven, heeft dat een *disciplinerende, preventieve werking*. Wanneer door hoge individuele kosten of lage baten van een beroep op rechtshulp of rechtspraak deze rechten niet (kunnen) worden geëffectueerd, vervalt deze preventieve functie. En daarmee de *maatschappelijke baten* van de geschilbeslechting, die de individuele baten te boven gaan (Shavell 1997).

Met andere woorden: de preventieve werking van rechtspraak op het ontstaan van maatschappelijke problemen kan leiden tot een

soepeler verloop van maatschappelijke transacties. En daarmee het aangaan van deze transacties stimuleren, met positieve consequenties voor het welbevinden en de economische ontwikkeling (Van Velthoven 2005).

Zoals hiervoor gesteld, gaat dit onderzoek ervan uit dat individuen bij het zoeken naar recht de kosten en baten van beschikbare alternatieven afwegen. De alternatieven zijn afhankelijk van de instituties (organisatie, financieringswijze) van de juridische infrastructuur. Dit uitgangspunt geldt echter niet alleen bij het zoeken naar recht, maar ook bij het *aangaan* van maatschappelijke transacties en het laten *ontstaan* van contractbreuken of schades daarbij. Die laatste kunnen dan aanleiding zijn voor het 'zoeken naar recht'. Het is deze 'keten' van maatschappelijke transacties, contractbreuken/schades en het zoeken naar recht, die in dit onderzoek aan de orde komt. De combinatie van alle individuele beslissingen leidt tot een totale maatschappelijke uitkomst, in termen van maatschappelijke kosten en baten. Omdat de individuele beslissingen in relatie staan met de juridische infrastructuur, geldt dit ook voor de daaruit voortkomende totale maatschappelijke kosten en baten. Vergelijking van deze uitkomsten bij verschillende institutionele arrangementen is dan mogelijk.

1.2 Probleemstelling

De probleemstelling van deze studie luidt: Welke conclusies levert een, met beschikbaar empirisch materiaal consistente, modelmatige

beschrijving van het gedrag van maatschappelijke actoren (personen, bedrijven), in termen van een afweging van individuele kosten en baten bij het al dan niet aangaan van transacties, plegen van contractbreuken of schades en het doen van een beroep op de rechter? Wat bepaalt volgens zo'n model het beroep op de rechter en de maatschappelijke kosten en baten daarvan?

Bij de beantwoording van deze vraag dienen de consequenties van het aangaan van maatschappelijke transacties, in termen van contractbreuken of schades, in beeld te komen. Beslissingen op deze gebieden vinden plaats in de 'schaduw van (het mogelijk beroep op) de rechter'.

Het begrip 'maatschappelijke transactie' is breed. Het gaat in dit kader om transacties met consequenties voor eigendomsrechten en de eventuele betwisting daarvan. In praktische zin is de toepassing van het model in dit rapport beperkt tot een groep handelszaken, waarbij het financieel belang overheersend is, en het ontstaan daarvan via maatschappelijke transacties en contractbreuken/schades.

Het gehanteerde model is primair gebaseerd op de theorievorming in de economische literatuur. Verder is het vanzelfsprekend dat het model dient aan te sluiten op de bestaande instituties en wet- en regelgeving. De manier waarop dit gebeurt, wordt in hoofdstuk 3 beschreven.

Daarnaast, en dat is de empirische kant, dient het model consistent te zijn met, ofwel geijkt te worden aan, beschikbare empirische infor-

matie over de door rechtbanken behandelde handelszaken en de kenmerken daarvan, zoals die uit de procesbestanden van de Rechtspraak blijken. Deze bevatten onder andere gegevens over het financieel belang van de behandelde zaken, over het al dan niet verschijnen van de gedaagde en over de eventuele inschakeling door partijen van procesbijstand van een advocaat. Zie hiervoor verder hoofdstuk 4.

Op enkele specifieke punten die hun weerslag hebben op de inschatting van de baten van een eventuele procedure, is tevens gebruikgemaakt van uitkomsten uit micro-onderzoek. Zie voor het gebruik van deze externe empirische informatie verder paragraaf 3.2.

Het model maakt *simulaties* mogelijk van mogelijke of feitelijk geëffectueerde wijzigingen van beleid rond de genoemde instituties (de juridische infrastructuur). Het model combineert daarbij economische theorie met beschikbare empirische gegevens om op die manier uitspraken over te verwachten effecten op kosten en baten op individueel niveau (micro) en op maatschappelijk niveau (macro).

In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Prognosemodellen Justitiële Ketens (Smit 2013) is het model níét bedoeld om de invloed van maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de economische en financiële crisis, op het beroep op de rechter in kaart brengen en dus ook niet om prognoses, in de zin van werkelijk te verwachten ontwikkelingen, op te stellen. Anders gezegd: het model leidt wél tot schattingen van de effecten van expliciet gesimuleerde

wijzigingen in beleid of rechtseenheid en -zekerheid, maar schat niet de effecten van maatschappelijke ontwikkelingen die in werkelijkheid ook plaatsvinden. Die maatschappelijke ontwikkelingen worden in het model als het ware ‘bevroren’.

Het model is statisch en niet-dynamisch, dat wil zeggen dat het geen ‘stappen in de tijd’ kent. De basisvariant van het model beschrijft de situatie bij de bestaande juridische infrastructuur, dus bestaande wet- en regelgeving, organisatie en financieringswijze. De gevolgen van wijzigingen daarin komen in beeld via de wijziging van belangrijke variabelen in het model (‘stuurvariabelen’) en de daaruit volgens het model resulterende gevolgen voor de ‘doelvariabelen’, zoals het beroep op de rechter en procesbijstand en de totale, aan contractbreuken/schades en het zoeken van recht, te relateren maatschappelijke kosten.

Een studie zoals deze, gericht op de vorming van een, op microniveau theoretisch onderbouwd, empirisch beeld van de hele keten van maatschappelijke transacties tot rechtszaken, is bij ons weten nieuw voor Nederland. De studie levert enerzijds meer praktisch inzicht in de effecten van de inzet van financiële prikkels op het zoeken van recht – financiële prikkels die direct of indirect het gevolg zijn van wet- en regelgeving (griffierechten, afschaffing proceskostenveroordeling, afschaffing verplichte procesvertegenwoordiging e.d.). Anderzijds leidt deze studie tot indicaties van het economisch belang van (wijzigingen in) financiële prikkels of rechts(on)zekerheid en rechtsgelijkheid, in termen van de

waarde van de maatschappelijke transacties die daardoor worden verhinderd of bemoeilijkt.

Deze studie kan tevens tot uitspraken leiden over de gevolgen van verschillende institutionele arrangementen voor het totaal aan maatschappelijke kosten van geschillen en geschilbeslechting. Kortom: deze studie draagt zo bij aan de discussie over de maatschappelijke optimale inrichting van het rechtssysteem.

Uiteraard kent deze studie zijn beperkingen. Het model is hier toegepast op één categorie zaken, namelijk *dagvaardingszaken in de handelssfeer, waarbij sprake is van een financieel belang*. Dit is een categorie zaken waarbij het materiële aspect in de afweging van kosten en baten relatief belangrijk is. Verder beperkt het model zich tot de behandeling van genoemde handelszaken *in eerste aanleg*. De mogelijkheid van hoger beroep is nog niet in het model opgenomen.

De vraag in hoeverre het model is uit te breiden naar andere gebieden, bijvoorbeeld zaken in de familie- of bestuursrechtelijke sfeer, komt in het afsluitende hoofdstuk 7 aan de orde.

Een andere kanttekening betreft de schattingen die het model oplevert op een aantal gebieden, waarbij empirisch materiaal ontbreekt. Niet voor niets stellen Kessler en Rubinfeld (2007, p. 345) in hun beschouwing over empirisch onderzoek op het gebied van de civiele rechtspraak: *'The descriptive arm of the literature is, in general, better developed than the normative arm. This is largely due to the*

fact that observational data on the total costs and benefits of the law-induced economic or social activity are difficult to obtain. For example, it is impossible to count the total number of contracts that are formed as a result of a body of law – much less the costs and benefits of these contracts to the parties.' Met name is empirisch materiaal beperkt op het terrein van het aantal transacties en het ontstaan van contractbreuken of schades daarbij, die eventueel tot rechtszaken kunnen leiden.² Iets dergelijks geldt voor de uitkomst van zulke zaken. Dit maakt de onzekerheid over de schattingen op deze onderdelen relatief groot. De betrouwbaarheid van de schattingen op deze onderdelen is dan ook sterk afhankelijk van de plausibiliteit van de gehanteerde theoretische veronderstellingen. Daarom gaat hoofdstuk 6 hier dieper op in.

1.3 Indeling van het rapport

Hoofdstuk 2 gaat in op de verschillende mogelijke theoretische benaderingen van het beroep op de rechter en in het bijzonder op het in dit rapport gekozen economische perspectief. Hoofdstuk 3 beschrijft het ontwikkelde simulatiemodel. Dit gebeurt via de formulering van het theoretische model in verschillende stappen, van maatschappelijke transacties tot het verloop van de procedure bij de rechter. De aggregatie van de afweging op individueel niveau leidt tot de resultaten voor de totale maatschappij, in termen van totaal aantal transacties, contractbreuken/schades en rechtszaken. Hoofdstuk 4 geeft een beeld van de in het basisjaar van het

2. Op specifieke terreinen bestaat wel onderzoek naar contractbreuken en schades en de mate waarin deze tot rechtszaken leiden. Zie bijvoorbeeld Weterings (1999) over letselschade en Van Velthoven (2006) en Kramer et al. (2012) over incassoproblematiek.

model (2009) door de rechter behandelde handelszaken en de uitkomsten die het basis-model voor dat jaar oplevert. Dat zijn onder andere schattingen van de aan deze zaken ten grondslag liggende (waarde van) transacties en contractbreuken/schades, de totale maatschappelijke kosten en schattingen van diverse aspecten van de uitkomst van de zaken. Op deze manier ligt de uitgangssituatie voor latere simulaties vast.

Hoofdstuk 5 beschrijft diverse simulaties met het model en de volgens het model te verwachten gevolgen van wijzigingen in de juridische infrastructuur. Het gaat daarbij om gevolgen in termen van de omvang van het beroep op de rechter en de daaraan gerelateerde rechtsbijstand, alsmede de daarbij optredende maatschappelijke kosten en baten. De simulaties betreffen drie terreinen: 1) (werkelijke en denkbare) veranderingen in wet- en regelgeving op het gebied van griffierechten en toegang tot de rechter, 2) veranderingen in

wet- en regelgeving rond rechtsbijstand en de financiering daarvan en 3) denkbare, maar niet zonder meer via wet- en regelgeving tot stand te brengen, veranderingen in rechtszekerheid en rechtseenheid.

Het model leunt voor een belangrijk deel op een aantal veronderstellingen, die niet (direct) toetsbaar zijn. Hoofdstuk 6 gaat na in hoeverre de in hoofdstuk 4 en 5 bereikte conclusies veranderen als een aantal van deze veronderstellingen anders worden ingevuld. Op die manier ontstaat een beeld van de mate waarin de in hoofdstuk 4 en 5 bereikte conclusies gevoelig zijn voor deze niet-toetsbare veronderstellingen en daarmee van de mate van onzekerheid van deze conclusies.

Hoofdstuk 7 ten slotte zet de behaalde resultaten en het belang daarvan op een rij. aandachtspunten voor een verdere ontwikkeling van het model komen daar eveneens aan de orde.

Theoretische benadering

De benadering in dit rapport is hoofdzakelijk rechtseconomisch. Volgens de rechtseconomische benadering zullen maatschappelijke actoren een bepaalde handeling, zoals het aangaan van een transactie of het starten van een procedure, alleen dan verrichten als de verwachte baten de verwachte kosten overtreffen. Maar de voor een rechtzoekende optimale afweging van individuele kosten en baten hoeft niet tot een resultaat te leiden dat maatschappelijk gezien optimaal is. Want met algemene maatschappelijke effecten houdt het individu in zijn beslissing over het algemeen geen rekening. De in de analyses beschouwde maatschappelijke kosten van het ontstaan en beslechten van geschillen bestaan uit drie elementen: 1) de (al dan niet collectief gefinancierde) kosten die gepaard gaan met het beroep op de rechter en ingeschakelde procesbijstand, 2) de maatschappelijke schade die het gevolg is van ongevallen door onrechtmatig handelen, roekeloos gedrag e.d. en 3) het wegvallen van maatschappelijke transacties, omdat de 'schaduw van de rechter' daarbij onvoldoende is.

Dit hoofdstuk gaat allereerst in op drie theoretische benaderingen van het oplossen van geschillen en het zoeken van recht. Daarbij zijn de *rechtssociologische*, de *rechtopsycho-logische* en de *rechtseconomische* benadering te onderscheiden. Deze passeren hier kort de revue in respectievelijk de paragrafen 2.1, 2.2 en 2.3. Elementen uit alle drie benaderingen zullen in dit rapport een rol spelen, maar de primaire benadering is een rechtseconomische. Paragraaf 2.4 gaat nader in op de hier gekozen benadering op microniveau en paragraaf 2.5 gaat in op het macroniveau van de maatschappelijke kosten en baten.

2.1 De rechtssociologische benadering

Daar waar het gaat om het keuzegedrag van maatschappelijke actoren bij geschillen en het daarop volgende verloop van het geschil, zijn rechtssociologen met name geïnteresseerd in de invloed van de sociale en organisatorische context daarop. 'Mensen zijn ingebed in sociale structuren, knopen relaties aan met andere mensen en worden gereguleerd door sociale normen' (Niemeijer en Klein-Haarhuis, 2008, p. 543).

Die norm kan in belangrijke mate samenhangen met de (informele) relatie tussen partijen.

Wanneer deze nog met elkaar ‘verder moeten’ zullen ze minder geneigd zijn bij problemen voor juridische oplossingen te kiezen. Wanneer er wederzijds vertrouwen of afhankelijkheid is, kunnen ruilrelaties bevredigend functioneren zonder formele planning en procedures.

De rechtssociologische *participatietheorie* stelt dat mensen, naarmate ze intensiever deelnemen aan het sociale en economische leven, meer kans hebben juridische problemen te krijgen. Daar staat tegenover dat volgens een andere theorie, die van het *sociaal kapitaal*, iemand die verkeert in een sociaal netwerk dat zich richt op voortgaande samenwerking, toegang heeft tot betere informatie en probleemsituaties wellicht anders kan beleven en aanpakken dan anderen die zo’n netwerk niet hebben (zie Van Velthoven en Klein-Haarhuis 2010, p. 47).

Rechtssociologen zien een geschil als een proces dat uit meerdere stappen bestaat. Elke stap kent zijn eigen beslismoment: voorkomen of vermijden, actie of niet, overleggen met de wederpartij of niet, wel of niet tot overeenstemming komen, wel of geen (juridische) procedure starten en wel of niet op een bevredigende uitkomst uitkomen (Niemeijer en Klein-Haarhuis 2008, p. 543; zie ook Genn 1999). Niet voor niets gebruiken Van Velthoven en Klein-Haarhuis (2010) voor de juridische trajecten die problemen en conflicten kunnen doorlopen, het beeld van een *delta*. Dat beeld verwijst, aldus de auteurs (p. 47), naar een voortdurende toestroom van nieuwe (potentieel) juridische problemen, die zich elk

een eigen weg zoeken naar een oplossing en waarbij de stroom zich verder en verder vertakt.

2.2 De rechtspsychologische benadering

‘Rechtsregels hebben de pretentie het gedrag van mensen te beïnvloeden’, stellen rechtspsychologen Crombag en Van Koppen (1991, p. 1). Dat geldt niet alleen bij de in de wet vastgelegde regels, maar ook bij de toepassing daarvan door de rechter of andere beslechtters van juridische geschillen. Rechtspsychologen kijken naar de invloed van die regels. Typerende rechtspsychologische vragen zijn: ‘Aan welke soorten procedures geven mensen feitelijk de voorkeur? In hoeverre ervaren verschillende partijen verschillende procedures als rechtvaardig?’ (Niemeijer en Klein-Haarhuis, 2008, p. 542).

Uit rechtspsychologische hoek komen de begrippen ‘procedurele’ en ‘materiële’ of ‘uitkomst-rechtvaardigheid’ die partijen in een rechtszaak verwachten of ervaren. Bij procedurele rechtvaardigheid spelen vragen als: voelt een partij zich gehoord door de rechter en heeft de rechter de partij goed geïnformeerd? Bij materiële rechtvaardigheid gaat het om de inhoudelijke uitkomst van de zaak en op de afweging die daarbij is gemaakt. Belangrijke vraag is: wat is nu belangrijker voor een partij die zich tot de rechter wendt om de procedure als rechtvaardig te ervaren? Ook doen rechtspsychologen onderzoek naar de doorwerking van procedurele kenmerken in de

geneigdheid van partijen om samen te werken en te schikken. Onzekerheid over de uitspraak kan hierbij een rol spelen. Partijen kunnen hun kansen op winst en verlies *framen*, dus te gunstig of ongunstig voorstellen. Daardoor kunnen ze risicozoekend of -mijdend worden in hun keuze om al dan niet een procedure te beginnen (zie Niemeijer en Klein-Haarhuis 2008, p. 542).

2.3 De rechtseconomische benadering

2.3.1 Het microniveau

Rechtseconomen passen uitgangspunten van de micro-economie toe op het recht en het gebruik daarvan. Micro-economische theorie richt zich op het gedrag van individuele (economische) actoren, zoals consumenten of producenten (bedrijven) en het gecombineerde effect van het gedrag van al deze actoren onder verschillende institutionele omstandigheden (Krebs 1990, p. 3). Het gedrag wordt in deze benadering beschreven in termen van nutsmaximalisatie door consumenten of van winstmaximalisatie door producenten. De institutionele omstandigheden bepalen de mogelijke keuzes en de gevolgen van hun handelingen. Er is uitgebreide theoretische micro-economische en rechtseconomische literatuur, waarin deze principes worden uitgewerkt. Ook speltheoretische inzichten over strategisch gedrag van en de interactie tussen individuele actoren bij het komen tot beslissingen spelen daarbij een belangrijke rol.

De micro-economische benadering is ook bij het zoeken naar recht toepasbaar. Actoren zullen besluiten een bepaalde handeling te verrichten, zoals het starten van een procedure, als de verwachte baten de verwachte kosten overtreffen en die handeling niet te verrichten is als het omgekeerde het geval is (Van Velthoven 2011, p. 21). 'Zuivere' rechtseconomen beperken zich daarbij tot de materiële kosten en baten van – bijvoorbeeld – de procedure. Daarbij kan het ook gaan om in kosten uitgedrukt bestede tijd ('tijdprijs') of de financiële gevolgen van onzekerheid over een bepaalde tijdsperiode (via de *rate of return on investment* of 'renteverlies').

Economen gaan er dus traditioneel van uit dat individuen (min of meer) rationeel handelen. Dat betekent niet dat alle mensen vanuit economisch perspectief gelijk zijn (zie ook Van Velthoven 2011, p. 21). Alleen daarom al niet, omdat ze de baten (van een procedure, van een consumptiegoed, etc.) onderling verschillend kunnen waarderen. Dat betekent dat het ene individu een andere afweging kan maken en dus een andere beslissing kan nemen dan het andere individu, onder overigens gelijke omstandigheden. Ook kunnen individuen verschillen in de mate waarin ze onzekerheid willen accepteren, ofwel in hun houding tegenover risico. Ook kunnen ze verschillen in hun tijdsvoorkeuren, dus de mate waarin ze baten in de verre toekomst minder waarderen dan diezelfde baten nu.

Ook zijn economen in principe bereid kosten en baten in ruime zin te bezien, dus met inbe-

grip van psychische kosten en baten. De materiële kosten (te betalen bedrag voor een procedure, in geld uitgedrukte tijd die de procedure kost, financieel belang van de zaak) zijn echter het meest 'hard' en krijgen dan ook in de praktijk van het economisch onderzoek verreweg de meeste aandacht.

Daarbij is en blijft een fundamenteel uitgangspunt van het economisch denken dat financiële prikkels het gedrag van individuen, en dus ook van rechtzoekenden, beïnvloeden. Het is mogelijk dat de een in een bepaalde situatie de baten hoger waardeert dan de kosten en een ander in diezelfde situatie juist omgekeerd oordeelt. Met als gevolg dat beiden onderling verschillende beslissingen nemen. Maar beiden zullen volgens het economisch perspectief gevoelig zijn voor financiële prikkels en, wanneer bijvoorbeeld de verwachte kosten anders uitvallen, mogelijk anders beslissen. De economische benadering kiest zijn theoretische benadering vaak expliciet op het niveau van individuen (het microniveau), maar pretendeert niet op individueel niveau uitspraken of voorspellingen over feitelijk gedrag te kunnen doen. De econoom wil slechts uitspraken doen over de reactie van een grote groep van individuen of het gemiddelde individu binnen die groep op gedragsprikkels.¹

Rationeel gedrag, zoals economen dat veronderstellen, betekent niet dat individuen altijd perfecte beslissingen nemen of over volledige informatie beschikken. Vaak hantieren mensen voor het gemak vuistregels die,

volgens het economisch denken, veelal niet (heel erg) strijdig zijn met hun belangen. Anders gezegd: veel van die onbewuste beslissingen kunnen begrepen worden *alsof* het individu in kwestie een rationele keuze maakte (Van Velthoven 2011, p. 22). In hun theoretische modellen 'spelen' rechtseconomen ook met bijvoorbeeld veronderstellingen over de voor partijen beschikbare informatie, de gevolgen van informatie-asymmetrie e.d. En ook al laten individuen zich soms door hun emoties meeslepen, dat betekent nog niet dat het gemiddelde menselijk gedrag niet aan bepaalde economische wetmatigheden voldoet.²

2.3.2 De rechtseconomische benadering – welvaartsconsequenties

Economen richten zich niet alleen op individueel gedrag, maar ook op de maatschappelijke gevolgen in termen van bereikte welvaart. Uit vrije wil aangegane transacties tussen maatschappelijke actoren kunnen de tevredenheid van beide partijen en daarmee de maatschappelijke welvaart verhogen. Wanneer er geen transacties meer mogelijk zijn waarbij een van de partijen beter wordt en geen van de partijen slechter, is sprake van een Pareto-optimale situatie. Wanneer er geen transacties meer mogelijk zijn waarbij een partij er nog steeds beter van wordt, nadat hij alle verliezende partijen heeft gecompenseerd, is de situatie optimaal volgens het Kaldor-Hicks-criterium.

1. Overigens geldt ook bij de rechtssociologische benadering en rechtspsychologische benadering dat theorievorming veelal op microniveau ligt, maar empirische toetsing het karakter heeft van statistische uitspraken over gedrag respectievelijk waardering op groepsniveau.
2. Overigens is ook de *behavioral economics*, die niet uitgaat van nutsmaximaliserend gedrag, maar van *bounded rationality*, binnen de rechtseconomie in opmars.

Vanuit dit perspectief richt de aandacht zich op de gevolgen van het rechtssysteem voor de welvaart. In hoeverre kan een goede juridische infrastructuur het tot stand komen van transacties bevorderen en daarmee de welvaart verhogen? Welke maatschappelijke kosten zijn daarmee gemoeid?

In hun theoretische modellen en (in reikwijdte in de praktijk beperkte) empirische toepassingen stellen rechtseconomen zich vragen als: wat zijn de gevolgen van de inrichting van de juridische infrastructuur voor het gedrag van actoren, zowel bij beslissingen tot het nemen van voorzorgen als bij beslissingen om eventuele schade te verhalen: schikken of procederen, al dan niet in hoger beroep gaan? De juridische infrastructuur omvat daarbij zowel wet- en regelgeving als de organisatie en financieringswijze van het 'zoeken naar recht'.

De vraag is nu onder welke omstandigheden het saldo van de maatschappelijke baten en de maatschappelijke kosten van de juridische infrastructuur zo gunstig mogelijk is. Individuele rechtzoekenden zullen streven naar een zo gunstig mogelijke verhouding van individuele baten en kosten. Maar een voor de individuele rechtzoekende optimale afweging van individuele kosten en baten hoeft niet tot een resultaat te leiden dat maatschappelijk gezien optimaal is. Het individu houdt in zijn beslissing over het algemeen geen rekening met de algemene maatschappelijke effecten daarvan. Deze 'externe effecten' kunnen positief zijn, in de vorm van de bereikte verhoging van maat-

schappelijke zekerheid, maar ook negatief, via de aan anderen (de tegenpartij, overheid) opgedrongen extra kosten aan rechtspraak en rechtshulp. De theoretische rechtseconomische literatuur besteedt verder aandacht aan de relatie tussen activiteiten (tot stand komende transacties), voorzorgsmaatregelen daarbij om schades te voorkomen, feitelijk optredende schades en regels rondom aansprakelijkheid of de ruimere juridische infrastructuur (zie Shavell 2007).

Naast deze micro-economische benadering is er ook een macro-economische benadering op dit gebied. De empirische literatuur over de relatie tussen het juridisch systeem en het volume van de aangegane transacties richt zich met name op de relaties tussen de kwaliteit van de juridische infrastructuur en de economische groei. Die laatste is dan de empirische vertaling van de groei van het aantal transacties. Zie Van Velthoven (2005) voor een overzicht van deze literatuur. Hij concludeert (p. 31-32): 'De feitelijke bescherming van private eigendomsrechten en het feitelijke functioneren van de rechtspraak lijken ook van meer betekenis voor het verklaren van het groeitempo tussen landen dan het onderscheid in rechtsfamilie waartoe deze landen behoren. (...) Het feit dat de juridische infrastructuur in Nederland beter functioneert dan het wereldgemiddelde zorgt voor een (extra) economische groei van 0,8% per jaar.'

2.4 De hier gevolgde benadering – microniveau

In de drie voorgaande paragrafen kwam de benadering van het zoeken naar recht volgens drie verschillende disciplines aan de orde. In de praktijk treden steeds vaker mengvormen van de hiervoor geschetste benaderingen op (zie ook Niemeijer en Klein-Haarhuis 2008): rechtseconomen kunnen rekening houden met rechtspsychologische aspecten als onzekerheid, optimisme en risicomijdend gedrag. Ook verwerken rechtseconomen soms verschillen in de aard van de relatie tussen procespartijen in hun modellen. Omgekeerd nemen rechtssociologen, in de vorm van de rationele keuzebenadering, een afweging van kosten en baten als uitgangspunt. Deze afweging betreft dan in principe meer dan de materiële kosten en baten, maar ook aspecten als reputatie en relatiebehoud. Bovendien benadrukken sociologen dat de afweging medebepaald wordt door de aanwezige hulpbronnen.

Ook in dit rapport is sprake van een mengvorm van benaderingen. Het geformuleerde model is zo veel mogelijk op rechtseconomische principes gebaseerd. Bij de duiding van de uitkomsten blijkt aanvulling met andere benaderingen nodig. Daarbij komt een aantal elementen uit de rechtssociologische en rechtspsychologische sfeer om de hoek kijken. Uit de rechtssociologische sfeer worden het bestaan van vertrouwensrelaties en de wens relaties in stand te houden bij de interpretatie

van de uitkomsten van het model ingebracht. Dit geldt ook voor de rol van alternatieve manieren van geschilbeslechting die voor rechtzoekenden in de 'geschilbeslechtingsdelta' bestaan.

De invloed van in de psychologische benadering geaccentueerde factoren als optimisme, onzekerheid en de houding tegenover risico en hun invloed op de uitkomsten van het economisch model komen eveneens aan de orde.

Het basismodel gaat ervan uit dat actoren, voor zover er geen vertrouwensrelatie tussen hen bestaat, hun beslissingen baseren op een afweging van verwachte materiële kosten en baten. De veronderstelling is daarbij dat de actoren handelen alsof zij goed inzicht hebben in de kosten die zij kunnen verwachten, in het financiële belang dat zij hebben bij een eventueel succesvol afgesloten procedure, maar ook in de materiële gevolgen die een eventueel (onverhoopt) verlies met zich mee zal brengen.

Ongetwijfeld wordt hiermee de werkelijkheid geweld aangedaan. Dat laat onverlet, zoals hiervoor gesteld, dat deze veronderstellingen als leidende benadering zinvol kunnen zijn. Empirisch onderzoek uit het verleden biedt aanwijzingen dat een kosten-batenafweging bij rechtzoekenden een rol speelt. Dat concludeerden Van Velthoven en Klein-Haarhuis (2010) al op basis van hun empirisch onderzoek naar de 'geschilbeslechtingsdelta' (zie citaat hiervoor, in paragraaf 1.1). Het bleek bijvoorbeeld ook uit eerder onderzoek naar

het effect van de hoogte van eigen bijdragen of tarieven op het beroep op rechtsbijstand en de rechter (Van Tulder en Janssen 1988; WODC 1995; Klijn et al. 1996; Van Velthoven 2002, Smit, te verschijnen).

Het is waarschijnlijk dat een 'koele' kosten-batenafweging a fortiori speelt bij conflicten in de commerciële sfeer (handelszaken) en voor de daarbij veelal betrokken bedrijven die vaak goed geïnformeerde *repeat players* zijn. De toepassing van het model in dit rapport heeft op dit type zaken betrekking.

Bij de afweging zal in werkelijkheid vaak niet alle informatie over de kosten en baten volledig beschikbaar zijn. In principe kunnen de gevolgen van dergelijke onzekerheid in het simulatiemodel worden opgenomen. Dat is vooralsnog maar in beperkte mate het geval, omdat de mate van deze onzekerheid niet bekend is. Wél kan de gevoeligheid van de uitkomsten voor dergelijke onzekerheid in beeld worden gebracht.

Tevens is het mogelijk dat informatie over veranderingen in de omgeving, met name instituties, slechts met vertraging bij de actoren bekend wordt en dat aanpassingen aan de zich wijzigende omstandigheden niet onmiddellijk, maar met vertraging plaatsvinden. Zo kunnen dus ook wijzigingen in financiële prikkels vertraagd doorwerken.

Ook de veronderstelde risiconutraliteit van de afweging van kosten en baten kan verder tegen het licht worden gehouden. Een risiconeutrale afweging betekent dat bij een afweging van een aantal mogelijke onzekere uitkomsten mogelijke winst- en verliesposten

even sterk meewegen. In werkelijkheid kan voor een individu een verlies van een bepaald bedrag dermate grote consequenties hebben dat het risico dat dit verlies optreedt niet zonder meer kan worden weggestreept tegen de kans dat een zelfde bedrag wordt gewonnen. In een dergelijk geval zal sprake zijn van risicoaversie en weegt het mogelijke verlies van een bepaald bedrag zwaarder dan de mogelijke winst daarvan. In hoofdstuk 6 komen de gevolgen van dergelijke risicoaversie en de hiervoor beschreven onzekerheid in een gevoeligheidsanalyse aan de orde.

2.5 Maatschappelijke kosten en baten: waardering van welvaartsconsequenties

De individuele rechtzoekende maakt bij een beroep op de rechter en de daarbij eventueel ingeschakelde procesbijstand kosten (zie voor een overzicht Croes en Van Os 2012). Deze door de rechtzoekenden zelf te betalen kosten spelen een rol in de in het model beschreven individuele afweging van rechtzoekenden. Deze individueel te maken kosten zijn een onderdeel van de maatschappelijke kosten die het gevolg zijn van het optreden van contractbreuken en schades bij maatschappelijke transacties. Die maatschappelijke kosten omvatten in ieder geval: 1) de (al dan niet collectief gefinancierde) kosten die gepaard gaan met het beroep op de rechter en ingeschakelde procesbijstand, 2) de maatschappelijke schade die het gevolg is van ongevallen door onrechtmatig handelen, roekeloos

gedrag e.d. en 3) het wegvallen van maatschappelijke transacties, omdat de 'schaduw van de rechter' daarbij onvoldoende is. De waardering en afbakening van alle genoemde maatschappelijke kostenposten zijn niet zonder meer vanzelfsprekend en komen hier nader aan de orde.

2.5.1 De kosten van het 'zoeken naar recht'

De maatschappelijke kosten van het beroep op de rechter en procesbijstand van een advocaat zijn, op basis van cijfers over kostprijzen, tarieven e.d. relatief goed in beeld te brengen. Dat geldt minder voor de bijkomende kosten van het 'zoeken naar recht'. In de eerste plaats is te denken aan de gevolgen van de onzekerheid die een juridische procedure met zich meebrengt. Zie bijvoorbeeld Ministerie van Justitie (1998) en Van Dijk (2014). Van Dijk waardeert de maatschappelijke kosten van de onzekerheid op dit gebied tijdens de duur van de procedure via een schatting van de rate of return on investment op het betwiste financieel belang. Genoemde publicaties richten de aandacht op de vertragende werking op economische activiteiten die het betwisten van vorderingen en de daarmee gepaard gaande onzekerheid met zich meebrengt (zie in dit verband ook Felsö et al. 2007). In die benadering is de duur van de procedure van groot belang. De duur van procedures speelt in het hier gepresenteerde model geen expliciete rol. Deze bijkomende kosten van een procedure zullen in principe ook door de actoren worden

meegewogen bij hun beslissingen om al dan niet transacties aan te gaan en komen daarmee impliciet in het in dit rapport gehanteerde afwegingsmodel tot uiting.

2.5.2 De maatschappelijke kosten van contractbreuken/schades

Veel van door de rechter behandelde handelszaken betreffen eenvoudige incassozaken of de vraag om vergoeding van een slecht product (zie bijvoorbeeld Eshuis 2003, p. 16). Daarmee is in die zaken slechts sprake van een vraag om een inkomensoverdracht en is geen sprake van werkelijke 'maatschappelijke schade'. Anders ligt dat bij bijvoorbeeld zaken rond letselschade, door onrechtmatige daad toegebrachte schade aan goederen e.d. Een schatting van het hiermee gemoeide bedrag is in dit rapport in de maatschappelijke kosten verwerkt.

Een eventuele herverdeling van inkomen of vermogen als gevolg van contractbreuken (wanbetaling bijvoorbeeld) komt dus, ook als die niet via de rechter of een schikking geheel of gedeeltelijk wordt gecompenseerd, niet in de hier gedefinieerde maatschappelijke kosten tot uiting. Dit laat onverlet dat (de kans op) het uitblijven van compensatie voor wanbetaling e.d. een rol speelt in het gehanteerde afwegingsmodel op microniveau en zo van invloed is op het tot stand komen van transacties.

Het is denkbaar een andere welvaartsfunctie te hanteren, waarbij het niet via de rechter of via schikking ('in de schaduw van de rechter') gecompenseerde bedrag dat is gemoeid met contractbreuken of schades als maatschappelijke kostenpost wordt gezien. Daarbij is de veronderstelling dat alle claims die voor de rechter komen werkelijk het gevolg zijn van contractbreuken en schades en dat compensatie dus 'rechtvaardig' is.³ De gevolgen van deze zienswijze komen later kort aan de orde.

2.5.3 Weggevalen transacties

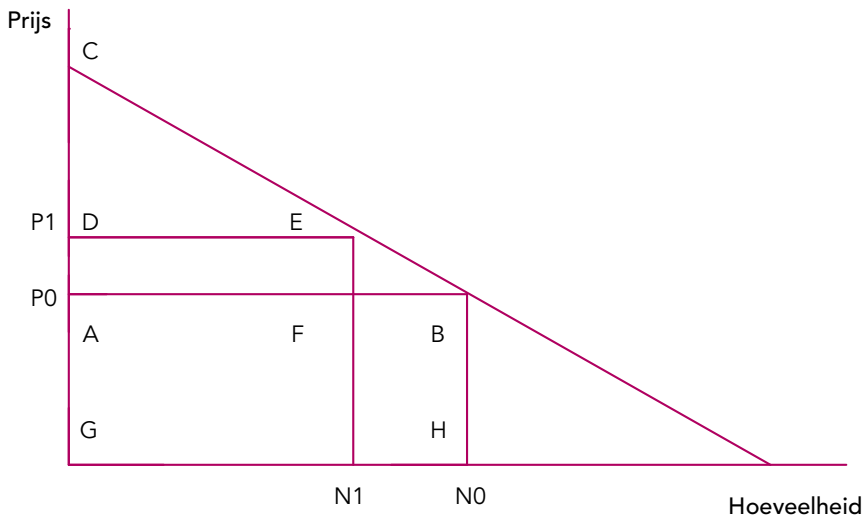
Daarnaast wordt de waarde van weggevalen transacties in dit rapport gezien als onderdeel van de maatschappelijke kosten in brede zin. Zoals eerder gesteld, ontstaan maatschappelijke transacties '*in the shadow of the law*', ofwel in de schaduw van de rechter. De mogelijkheid om bij contractbreuk of schade een succesvol beroep te doen op de rechter heeft invloed op de totstandkoming van transacties en de waarschijnlijkheid dat daarbij contractbreuken of schades optreden. De in het model geschatte vermeerdering of vermindering van de waarde van de totaal tot stand gekomen transacties wordt gezien als extra maatschappelijke baten respectievelijk kosten.⁴ Ook deze waardering van extra of weggevalen maatschappelijke transacties is voor de hand liggend, maar waarschijnlijk te hoog. Deze waardering gaat er namelijk van uit dat de hele transactie wegvalt, met het welvaartsverlies van dien. Maar als de transactie in de gegeven vorm – dus gegeven de succeskans

voor de eiser die bij een eventuele contractbreuk of schade naar de rechter stapt – niet doorgaat, is het nog altijd mogelijk dat partijen de transactie in een andere vorm gieten, waarin meer voorzorgen zijn genomen, zodat de kans op contractbreuk of schade kleiner of nihil is en een eventuele contractbreuk tot een hogere succeskans voor de eiser leidt. Als deze oplossing hogere transactiekosten met zich meebrengt dan de oorspronkelijk beoogde transactie, is wel sprake van welvaartsverlies, maar dit zal minder zijn dan de waarde van de oorspronkelijk beoogde transactie.

Dit is inzichtelijk gemaakt in figuur 2.1. Stel, in de uitgangssituatie biedt de aanbieder zijn goed of dienst aan tegen prijs P_0 . Hij verkoopt dan N_0 en het consumentensurplus in deze situatie is weer gegeven door de driehoek ABC. Stel nu dat dit soort transacties door de producent te riskant wordt geacht, omdat de kans op het niet-nakomen van de verplichtingen door de afnemer te groot is en de eventuele gang naar de rechter in zo'n geval onvoldoende aantrekkelijk is. Als deze transacties vervolgens geheel wegvallen, betekent dat een vermindering van consumentensurplus ter grootte van de oppervlakte ABC. De waarde van de weggevalen transacties is echter gegeven door de oppervlakte van de rechthoek ABHG. Wanneer de transactie wel door zou gaan, met door de afnemer hogere te betalen transactiekosten, is de totale prijs voor die afnemer wellicht P_1 en is sprake van een afname van N_1 stuks. In dat geval neemt het consumentensurplus dus nog

3. Het is overigens heel goed mogelijk dat eisende partijen in meer complexe zaken hun claims overwegend majoreren (zie bijvoorbeeld Eshuis 2003).
4. Omdat het model niet dynamisch is, vindt er geen terugkoppeling plaats van het aantal rechtszaken, via het ontstaan van jurisprudentie, naar rechtszekerheid (in de volgende periode).

Figuur 2.1 Welvaartsverlies bij schade/contractbreuk

minder af, namelijk met de oppervlakte van ABED. En de waarde van de rechthoek AFED, het totaal van de extra transactiekosten, is voor de maatschappij als geheel niet verloren: dat komt ten goede aan de producent/leverancier. De oppervlakte van driehoek BEF geeft in dat geval het echte welvaartsverlies van het consumentensurplus aan.

De conclusie is dat de waardering van de maatschappelijke kosten, gemoeid met wegevallefen of betwiste transacties, niet zonder problemen is. De gehanteerde waardering, gebaseerd op de totale waarde van de wegevallefen transactie, is mogelijk onzuiver. Een

concreet alternatief is niet voorhanden. De waardering kan als grove indicatie van de maatschappelijke kosten gelden, zeker ook voor de relatieve ordening van uitkomsten van verschillende varianten.

Het simulatiemodel

In het hier ontwikkelde model maken individuele actoren (personen of bedrijven) de afweging of ze een bepaalde transactie willen aangaan. Aan deze transactie is een bepaald financieel belang verbonden en tevens een bepaalde kans op succes bij de rechter, indien de tegenpartij contractbreuk pleegt of schade toebrengt. De transactie gaat door als de actor een dreiging met een gang naar de rechter voldoende geloofwaardig acht. Als de transactie doorgaat, kan daarbij toch contractbreuk plaatsvinden of schade worden toegebracht. Namelijk, als de andere partij meent dat contractbreuk of het (risico op het) toebrengen van schade hem winst oplevert. Die andere partij houdt er daarbij rekening mee dat de tegenpartij dan naar de rechter kan stappen. Beide partijen maken een inschatting van de kosten van de gang naar de rechter. Die inschatting is mede gebaseerd op de hoogte van griffierechten en eventuele kosten van inschakeling van procesbijstand, evenals de mogelijkheid van proceskostenveroordeling bij verlies van de zaak. Optelling van alle individuele beslissingen op dit gebied levert een totaal, in aantal en financieel belang, aan maatschappelijke transacties, contractbreuken/schades, schikkingen en door de rechter te behandelen zaken.

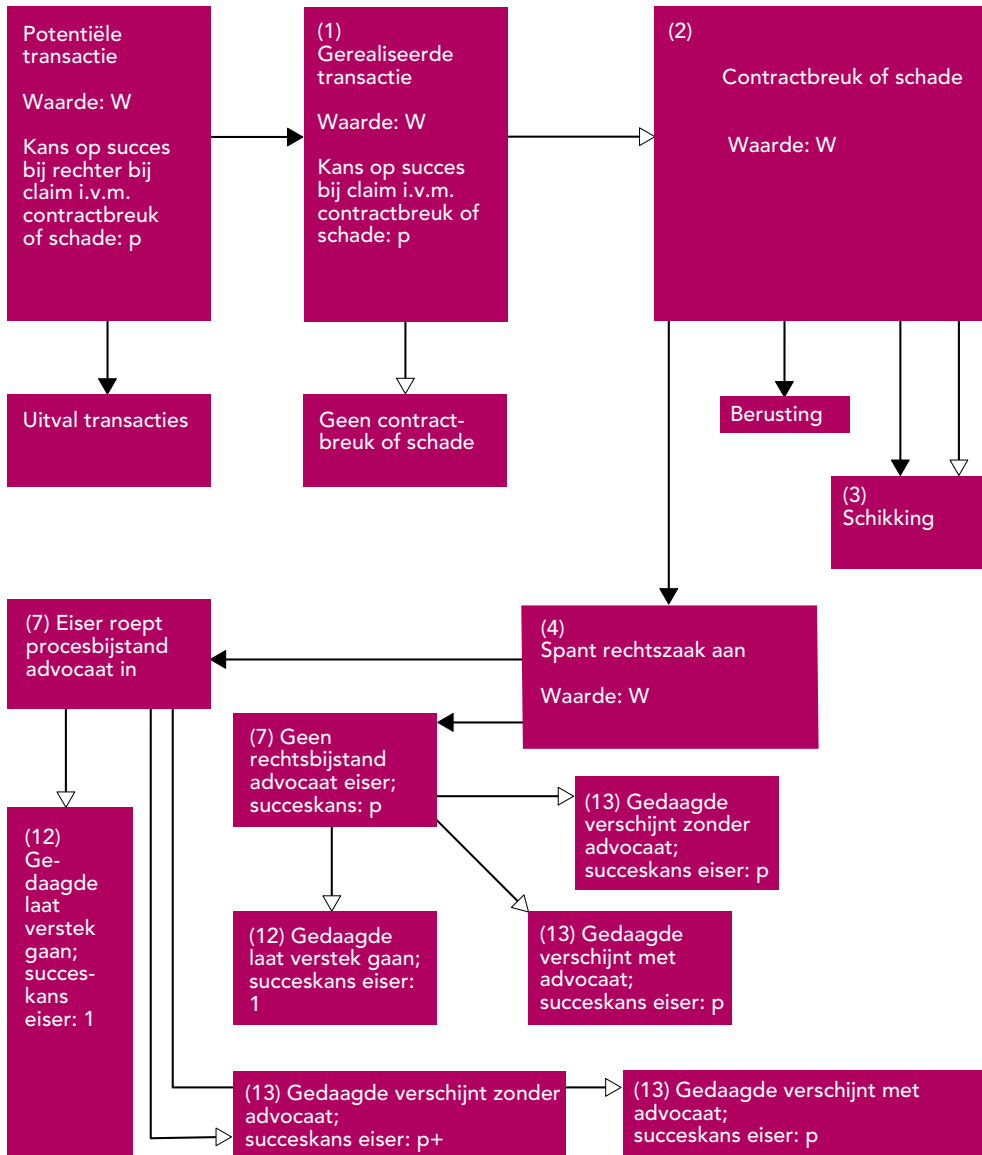
3.1 Het model in grote lijnen

3.1.1 Microniveau

Het model schetst allereerst op microniveau de afweging van de verwachte kosten en baten door individuele actoren, in hun rol van potentiële procespartijen. Het kan gaan om rechtspersonen (m.n. bedrijven) of natuurlijke personen. Figuur 3.1 geeft de (micro)modelrelaties en keuzemomenten schematisch weer.

Daarbij is per individueel geval het ermee gemoeide financieel belang (W) en de werkelijke kans op succes bij een contractbreuk/schade en het daarop aanbrengen van een zaak bij de rechter (p) gegeven verondersteld. De figuur schetst de verschillende beslissingen van zowel de potentiële benadeelde als gevolg van contractbreuk/schade (gesloten pijl) als van de potentiële dader (open pijl). De nummers in de vakken verwijzen naar de modelvergelijkingen in paragraaf 3.3.

Figuur 3.1 Model in schema: microrelaties

Een partij die met een andere partij een transactie wil aangaan, overweegt in de hier gevolgde gedachtegang de mogelijkheid dat hij door die andere partij benadeeld zal worden via een contractbreuk of toegebrachte schade. Heeft hij, mocht het zover komen, een geloofwaardige dreiging om eventueel naar de rechter te gaan? Dat laatste is afhankelijk van de vormgeving van de transactie – bijvoorbeeld in de vorm van een contract –, het financiële belang van de zaak, het geldende recht in materiële en formele zin (regels van bewijsvoering bijvoorbeeld) en de toepassing daarvan door de rechter, maar ook van de eventuele kosten, bepaald door de geldende regelingen voor griffierechten, de eventueel door de rechtzoekende te betalen kosten van rechtsbijstand en bijkomende kosten. Wanneer de conclusie is dat die geloofwaardige dreiging bestaat, dan gaat de maatschappelijke actor de transactie aan. De andere partij schat vervolgens in of het plegen van contractbreuk of schade bij de transactie naar zijn idee per saldo winst oplevert, op basis van de eigen verwachtingen over een eventuele gang van de benadeelde naar de rechter. Afhankelijk daarvan pleegt hij wel of niet de contractbreuk dan wel brengt hij de schade toe.

In het geval van contractbreuk of schade kan de benadeelde, afhankelijk van zijn verwachtingen, berusten of de contractbreuk/schade (al dan niet via een instantie voor juridisch advies) bij de andere partij aankaarten. Op die manier kan wellicht een schikking tussen partijen worden bereikt. Als dat niet het geval is,

kan de benadeelde besluiten de gang naar de rechter te maken. Of er een schikking komt, hangt af van de verwachtingen van beide partijen over kosten en baten van een gang naar de rechter.

Als de benadeelde naar de rechter gaat en daarbij rechtsbijstand van een advocaat niet verplicht is, weegt hij de verwachte kosten en baten van twee mogelijkheden tegen elkaar af: wel of niet een advocaat inschakelen. Hij kiest de mogelijkheid waarbij de verwachte baten de verwachte kosten het meest overtreffen. Daarbij is verondersteld dat de inschakeling van een advocaat door een partij zijn kans op succes verhoogt.¹

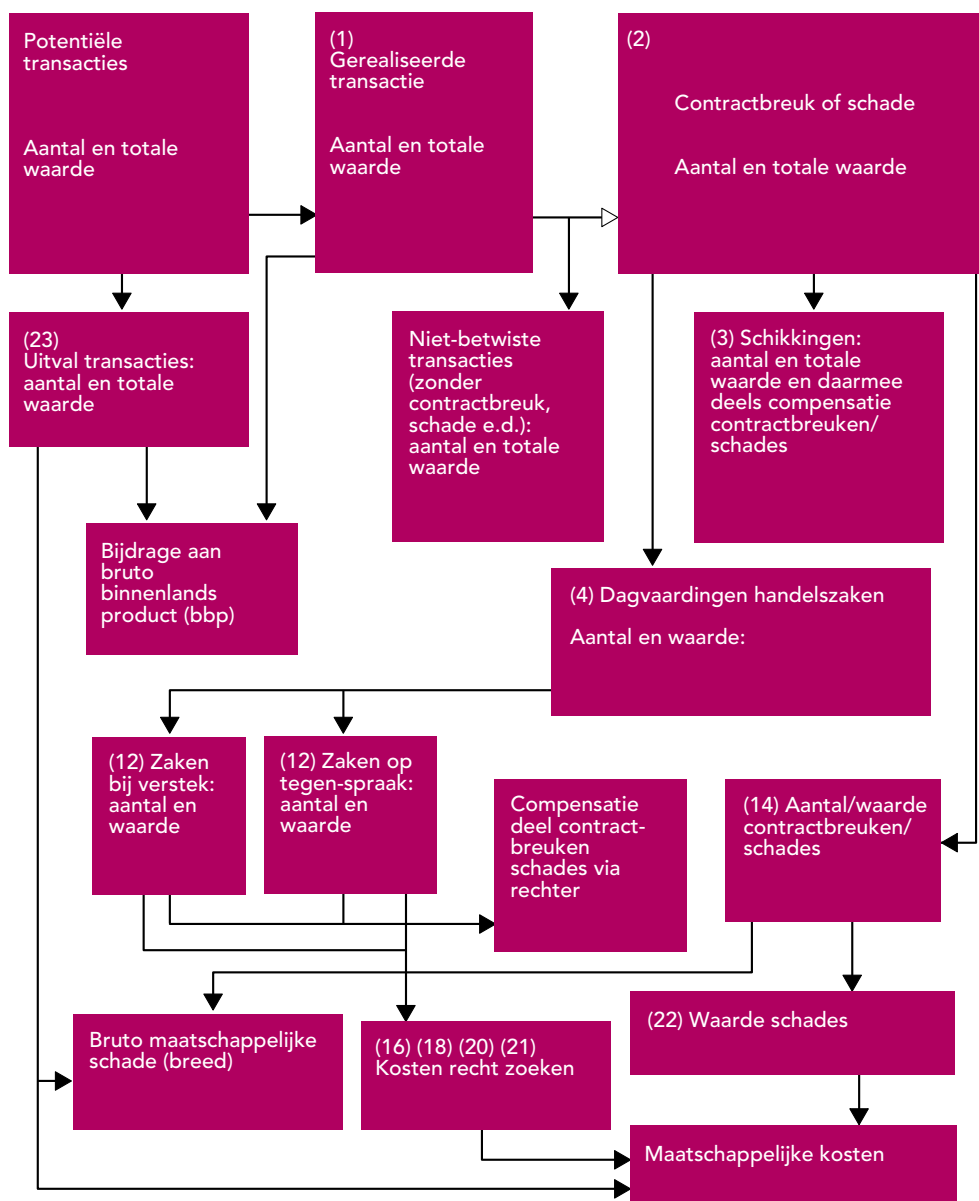
De gedaagde partij kan verstek laten gaan, met zeker verlies, of voor de rechter verschijnen – voor zover niet verplicht – al dan niet met rechtsbijstand van een advocaat. Ook hij zal kiezen voor de optie met het voor hem meest gunstige verschil tussen verwachte baten en kosten, of anders gezegd: met het geringste te verwachten verlies.

3.1.2 Macroniveau

Deze microrelaties vormen nu de basis bij de afleiding van een model op het macroniveau van landelijke grootheden. Daartoe is via Monte-Carlosimulatie (zie bijlage 1) de verdeling van W (financieel belang) en p (kans op succes voor eiser bij gang naar de rechter) vertaald in een veelheid van individuele natuurlijke en rechtspersonen die onderling transacties aangaan, waarbij schades of contractbreuken kunnen optreden die tot rechts-

1. In een gevoeligheidsanalyse in hoofdstuk 6 hanteren we een andere veronderstelling. Daarbij heeft een deel van de rechtzoekenden niet het 'menselijk kapitaal' om zonder advocaat te procederen, met andere woorden: aan het procederen zonder rechtsbijstand kennen zij voor zichzelf een succeskans van 0 toe.

Figuur 3.2 Model in schema: macro-relaties

zaken kunnen leiden. De optelsom van deze individuele handelingen leidt tot een schatting van landelijke aantallen en bedragen. Figuur 3.2 brengt de op dit niveau geschatte relaties in beeld. Ook nu verwijzen de nummeringen in de vakken naar de bijbehorende modelvergelijkingen in paragraaf 3.3.

Een deel van de potentiële transacties wordt niet uitgevoerd, omdat een van de partijen niet op geloofwaardige wijze kan dreigen met een gang naar de rechter en deze partij de kans op contractbreuk of schade daarmee te groot acht. Een ander deel vindt wel plaats en deze transacties dragen bij aan het bruto binnenlands product (bbp). Bij een deel van de transacties pleegt een van de partijen contractbreuk of richt schade aan. De benadeelde bij een contractbreuk/schade kan besluiten naar de rechter te gaan. Ook is het mogelijk dat de benadeelde door de andere partij via een schikking deels wordt gecompenseerd. Rechtszaken zullen deels in verstek, deels op tegenspraak worden behandeld. Via de uitspraak van de rechter worden benadeelden bij contractbreuken en schades deels gecompenseerd.

3.2 Gebruik van empirische gegevens

De centrale pijler van het model is het rechts-economische theoretische uitgangspunt dat betrokken actoren steeds een *afweging maken van verwachte kosten en baten* en daarop hun handelen en keuzes afstemmen (zie paragraaf 2.2). Bij de overgang van po-

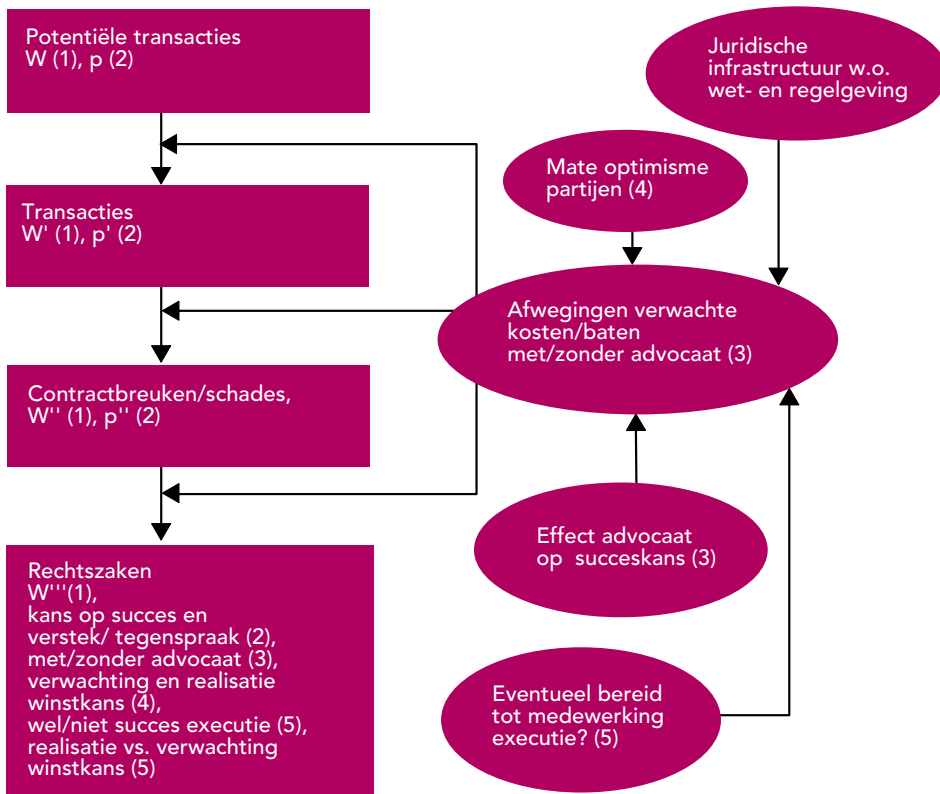
tentiële transacties naar transacties, van transacties naar contractbreuken/schades en van contractbreuken/schades naar rechtszaken speelt steeds een afweging van verwachte kosten en baten van individuele actoren de hoofdrol.

Belangrijk uitgangspunt in het model vormt verder de juridische infrastructuur, dat is het geheel van instituties op het gebied van het 'zoeken naar recht'. Een belangrijk onderdeel daarvan is wet- en regelgeving over de hoogte van griffierechten, het recht op gesubsidieerde rechtsbijstand en daarvoor betaalde eigen bijdragen. En er zijn door de rechter gehanteerde normen voor te claimen incassokosten en door de verliezende partij te vergoeden kosten van rechtsbijstand van de tegenpartij. Al deze instituties bepalen in het model mede de (verwachte) kosten van een beroep op de rechter of procesbijstand van een advocaat.

Verder is voor de vulling van het model gebruikgemaakt van enige externe informatie. Het volgende schema maakt dit duidelijk. In het schema van figuur 3.3 zijn een aantal in het model ingevoerde variabelen of parameters genummerd. Met hetzelfde nummer is aangegeven op welke van de uitkomsten van het model de betreffende variabelen of parameters effect hebben en hoe de betreffende variabele/parameter is bepaald.

1. Het financieel belang van de (potentiële) transactie en daaruit mogelijk voortvloeiende vervolgstappen (W , W' , W'' en

Figuur 3.3 Model in stroomschema

W'''). Het model wordt doorgerekend via Monte-Carlosimulatie met verdeling W. De resulterende verdeling (W''') van rechtszaken moet overeenkomen met de daadwerkelijke verdeling van 2009.

2. Kans op succes van eventuele eiser bij rechter (p) (zonder inschakeling advocaat) in het model bij potentiële transactie en vervolgstappen (p, p', p''). Het model

wordt doorgerekend met de Monte-Carlosimulatie verdeling p. Het resulterend percentage verstekzaken bij rechtszaken moet sporen met bekende percentages per klasse van financieel belang.

3. Effect inschakeling advocaat op kans op succes bij rechter. Het model wordt doorgerekend met alternatieve waarden van de betreffende parameter in het

model (vergelijking 11 in paragraaf 3.3).

Dié waarde wordt gekozen waarbij bekende percentages eisers/gedaagden die in 2009 bij kantonzaken een advocaat inschakelen, het best worden benaderd.

4. Malsch (1990) constateert dat advocaten hun kans op succes bij de rechter met 8%-punt overschatten. In het model is het uitgangspunt dat de potentiële eiser bij een potentiële transactie gemiddeld een goede inschatting maakt van de kans op succes, maar sommigen deze overschatten en anderen onderschatten, met een bepaalde variatie daarin. De eiser blijkt door selectie-effecten bij de gevoerde rechtszaken zijn kans op succes bij de rechter met 8% te overschatten. Conform de schatting van Malsch dus.
5. Met Monte-Carlosimulatie is verondersteld dat bij een bepaald deel van potentiële transacties de potentiële contractbreker/toebrenger van schade a priori niet bereid is aan eventuele executie van een vonnis mee te werken. Het model wordt vervolgens doorgerekend met alternatieve waarden van deze fracties. Bij een fractie van 0,6% blijkt het totaal percentage succesvolle executies 75% te zijn. Dit is globaal conform Eshuis (2009). Het grote verschil tussen beide percentages komt door de sterke selectie-effecten die optreden bij de gang van potentiële transacties naar rechtszaken.

Dit is alle externe informatie die voor de vulling van het model is gebruikt. Schattingen uit eerder onderzoek van de effecten van verho-

gingen van eigen bijdragen of griffierechten op rechtsbijstand of rechtspraak zijn dus níét gebruikt. De in deze studie gepresenteerde schattingen op dat gebied volgen verder volledig uit de in het model geschetste afwijking van kosten en baten door de actoren.

3.3 De modelvergelijkingen

Deze paragraaf geeft de formele beschrijving van de in figuur 3.1 geschetste microrelaties in het model. De vergelijkingen zijn steeds in kaders geplaatst. Zij die de uitgangspunten *en détail* willen begrijpen, maar niet de formules willen 'lezen', kunnen met de zelfstandig leesbare tekst daaromheen volstaan. In het volgende is soms sprake van 'eiser' en 'gedaagde'. Deze terminologie zal worden gebruikt, ook daar waar formeel (nog) geen sprake is van een aangespannen rechtszaak. Het begrip 'eiser' staat dus ruimer voor degene die benadeelde is bij een contractbreuk of schade en het begrip 'gedaagde' voor de dader van die contractbreuk of de toebrenger van de schade.

De tekst rond de formule beschrijft de achterliggende veronderstellingen en de theoretische achtergronden daarvan. Waar de vulling van de modelvergelijkingen mede is gebaseerd op institutionele regelingen of op empirische informatie op microniveau, wordt deze expliciet vermeld. De voor het model gebruikte empirische informatie op macroniveau, betreffende de door de rechter behandelde zaken, komt in hoofdstuk 4 aan de orde.

3.3.1 Aangaan van transactie?

In het maatschappelijk verkeer vinden veel transacties plaats, klein en groot. Het begrip 'transactie' dient hier ruim te worden opgevat. Zo vallen bijvoorbeeld handelstransacties via de koop van goederen en diensten eronder, maar ook andersoortige 'ontmoetingen' tussen partijen in het maatschappelijke verkeer met gevolgen voor eigendomsrechten, bijvoorbeeld ongelukken in het verkeer.

'The activity levels and extent of precaution chosen by those who are potential victims may also effect the frequency of harm. As will be true at each stage of the litigation "game", the 'rational decision of potential injurers and victims will be dependent on their expectations as to the stream of benefits and costs associated with their activity and precaution choices. These benefit and costs streams, are of course, related directly to the decisions that are likely to be made in each of the further stages of the litigation game.'
(Kessler en Rubinfeld 2007, p. 374)

Transacties vinden plaats 'in the shadow of the law': maatschappelijke actoren (de partijen in de transactie) houden, bewust of onbewust, rekening met de mogelijkheid dat de ander 'contractbreuk' pleegt en de transactie op een twist uitloopt, waardoor uiteindelijk een gang naar de rechter nodig zou kunnen zijn. Ook het begrip 'contractbreuk' is hier ruim op te vatten. Wanprestatie, wanbetaling, het veroor-

zaken van schade door onrechtmatig handelen, het valt er allemaal onder.

Het rechtstelsel, de wetgeving en jurisprudentie vormen daarbij een gegeven en bepalen mede de mate van rechtszekerheid die uitgangspunt van het model vormt. Wel zullen de gevolgen van veranderingen in rechtszekerheid die het gevolg kunnen zijn van veranderingen in wetgeving of jurisprudentie, via simulaties met het model aan de orde komen. Bij de potentiële transactie is impliciet een niveau van voorzorg van beide partijen inbegrepen. Dit niveau van voorzorg bepaalt mede de kans op succes bij de rechter, mocht de tegenpartij besluiten het contract te breken of schade toebrengen.

Uitgangspunt van het model is dat een partij een transactie slechts aangaat als hij meent, bij een eventuele twist, geloofwaardig te kunnen dreigen met een gang naar de rechter, ofwel dat de verwachte baten van een eventuele gang naar de rechter hoger zijn dan de verwachte kosten.

De verwachte baten van een gang naar de rechter hangen onder meer af van de financiële waarde van de eventuele transactie, die het eventueel geleden verlies of de schade bepaalt, en de inschatting van de kans op succes bij een eventuele gang naar de rechter. Als de verwachte baten niet hoger zijn dan de verwachte kosten, dan ligt een gang naar de rechter niet voor de hand en zal de actor de transactie niet op die manier aangaan. Zo kan, als een bepaalde incassoprocedure bijvoorbeeld tot veel wanbetalingen leidt en de gang

Vergelijking 1

Vindt transactie plaats?

$TRANS = 1, \quad \text{als } EBATTEISEIS > 0$
 $= 0, \quad \text{anders}$

met:

$TRANS$ – wel/niet transactie

$EBATTEISEIS$ – verwachte totale netto baten
 (d.w.z. baten minus kosten) eiser bij
 aankaarten zaak

naar de rechter hoge kosten met zich meebrengt, de leverancier besluiten zijn incasso-beleid te wijzigen. Dat zal de kans op een contractbreuk en daaruit voorkomende twist verkleinen. Anders gezegd: de actor zal uit voorzorg voorkomen dat er een transactie plaatsvindt, waarbij contractbreuk mogelijk is zonder geloofwaardige dreiging om naar de rechter te gaan. Vergelijking 1 geeft dit weer.

3.3.2 Breken van het contract of toebrengen van schade?

Een op korte termijn calculerende actor zal contractbreuk plegen of schade veroorzaken, wanneer hij verwacht dat de tegenpartij in dat geval niet naar de rechter zal stappen of dat een eventuele procedure bij de rechter naar zijn verwachting winst voor hem zal opleveren. Vergelijking 2 geeft dit weer.

Vergelijking 2

Vindt contractbreuk plaats of wordt schade toegebracht?

$CONTRBR = 1, \quad \text{als } EBATTEISGED < 0 \text{ of } EBATTGED > 0$
 $= 0, \quad \text{anders}$

met:

$CONTRBR$ – contractbreuk (bij transactie)

$EBATTEISGED$ – door gedaagde verwachte
 nettowinst eiser bij eventuele contractbreuk

$EBATTGEDGED$ – door gedaagde verwachte
 nettowinst gedaagde bij eventuele contractbreuk

De rechtseconomische literatuur wijst erop dat de mate van voorzorg die de actor neemt van belang is voor de kans om schade of contractbreuk bij de transactie en de kosten van een eventueel daarop volgende procedure te vermijden.

‘The frequency of harm will generally be influenced by the choices that potential injurers make about the level of activity in which they engage, and in precautions that they take when engaging in these activities.’ (Kessler en Rubinfeld 2007, p. 374).

Naarmate de kosten van het nemen van bepaalde voorzorgsmaatregelen lager zijn en de effecten daarvan groter, zal de actor minder snel schade toebrengen (Shavell 1982).

De bovengeschetste afweging van de actor is gericht op de korte termijn. De rechtssociologische benadering (zie paragraaf 2.1.1) schetst meer een perspectief van 'met elkaar verder moeten', het zicht op de langere termijn dus. Het breken van een contract kan op korte termijn winst opleveren, maar kan maatschappelijke relaties op lange termijn schaden, met de negatieve gevolgen voor de actor van dien (de 'schaduw van de toekomst'). Tevens kunnen actoren normen en waarden hebben geïnternaliseerd ('belofte maakt schuld'; 'wat u niet wilt dat u geschiedt'...) die voorkomen dat een potentieel winstgevend contractbreuk ook werkelijkheid zal worden. Het nemen van voorzorgen om een contractbreuk of schade te vermijden kan vanuit dat perspectief aantrekkelijk zijn.

Voor zover het gaat om gevallen van het toebrengen van schade, zijn deze niet zozeer te zien als het gevolg van een expliciete keuze van de dader, maar wel als het mogelijke gevolg van onvoldoende genomen voorzorgen bij de transactie in kwestie. Bij een deel van dit soort transacties zal geen schade worden toegebracht, bij een ander deel wel. Om deze redenen is te verwachten dat bij een bepaald deel van de transacties geen contractbreuk of schade plaatsvindt, ook al zou dat wel uit het gemodelleerde afwegingsperspectief volgen. Bij de interpretatie van de uitkomsten van het model betreffende het aantal en de waarde van de relevante maatschappelijke transacties kom ik hierop terug.

3.3.3 Schikken?

Een betwiste transactie kan voor de rechter worden uitgevochten, maar het is ook mogelijk dat de partijen besluiten de zaak te laten rusten of in der minne te schikken. Empirisch onderzoek laat zien dat het overgrote deel van betwiste transacties niet door de rechter, maar door de direct betrokken partijen worden opgelost. Deels doordat de benadeelde berust in het gebeurde, deels via een onderling bereikte schikking (Van Velthoven en Klein-Haarhuis 2010). Bij incassozaken wordt circa twee derde van de bij gerechtsdeurwaarders binnengekomen vorderingen in de minnelijke fase afgedaan (Kramer et al. 2012, p. 105).

Een minnelijke schikking kan volgens het model worden bereikt als de door de eiser verwachte winst bij een gang naar de rechter lager ligt dan het daarbij door de breker van het contract of toebrenger van de schade verwachte verlies. Het schikkingsbedrag moet dan tussen beide verwachtingen in liggen (zie vergelijkingen 3). Het schikkingsbedrag kan overigens nooit hoger liggen dan het geclaimde bedrag, exclusief de kosten van de schikking.

Eerstgenoemde voorwaarde om tot een schikking te komen is gangbaar in de literatuur (Kobayashi en Parker 1999, p. 6; Daughety 1999). De rechtseconomische literatuur gaat uitgebreid in op factoren die de kans op een schikking positief of negatief kunnen beïnvloeden. Naarmate de kosten van een gang naar de rechter (relatief) hoger zijn, wordt eerder

Vergelijkingen 3

Wordt schikking buiten rechte bereikt en voor welk bedrag?

$$\begin{aligned}
 EISKAA &= 1, && \text{als } EBATEISEIS > 0 \text{ en} \\
 & && (CLAIM \leq 0 \text{ COMPG of } PVPLICHT = 0) \text{ en } EISADVNODIG = 0 \\
 & && \text{of } EBATEISEIS2 > 0 \\
 &= 0, && \text{anders} \\
 \\
 SCHIKBR &= 1, && \text{als } EISKAA = 1 \text{ en } (EBATEISEIS < (EVERLGEDGED - SCHIKKOST)) \\
 &= 0, && \text{anders} \\
 \\
 SCHIKBEDR &= \min \left(\frac{EBATEISEIS + EVERLGEDGED - SCHIKKOST}{2}, CLAIME \right) \\
 &= 0, && \text{als } SCHIKBEDR = 1 \\
 & && \text{anders}
 \end{aligned}$$

met:

EISKAA – eiser laat zaak niet zitten

EBATEISEIS1 – door eiser verwachte netto baten van eventuele rechtszaak, zonder procesbijstand van advocaat

CLAIM – financieel belang zaak (incl. geclaimde buitengerechtelijke kosten)

COMPG – competentiegrens. Bij groter financieel belang geldt verplichte procesvertegenwoordiging; bij kleiner niet (behandeling kantonrechter)

PVPLICHT – verplichte procesvertegenwoordiging voor zaken boven de competentiegrens (1=ja, 0=nee)

EISADVNODIG – partij kan niet zonder advocaat procederen (1=ja, 0=nee)

EBATEISEIS2 – door eiser verwachte netto baten van eventuele rechtszaak, met procesbijstand van advocaat

SCHIKBR – er wordt schikking bereikt (1=ja, 0=nee)

SCHIKBEDR – bedrag dat in schikking overeen wordt gekomen

EBATEISEIS – door eiser verwachte netto baten van eventuele rechtszaak

SCHIKKOST – schikkingskosten

EVERLGEDGED – door gedaagde verwacht netto verlies bij eventuele rechtszaak

CLAIME – financieel belang zaak (excl. geclaimde buitengerechtelijke kosten)

een schikking bereikt. Te optimistische inschattingen van beide partijen van hun kansen op succes bij de rechter maken de kans op een schikking kleiner. Beide elementen spelen in het hier geformuleerde model een rol. De conclusies uit de literatuur zijn in het algemeen dat schikkingen het meest voorkomen bij zaken met relatief gering financieel belang. Daar waar schikkingen niet worden bereikt, ligt de nadruk in de verklaring over het algemeen op gebrekkige informatie bij de partijen (Daughety 1999, p. 96).²

In de rechtssociologische literatuur wordt daarnaast gewezen op de wens te investeren in een relatie op lange termijn, die meer met een schikking dan met het doorzetten van een procedure gediend kan zijn (Niemeijer en Klein-Haarhuis 2008, p. 550). Dit laatste element speelt geen expliciete rol in het model, maar kan mede verklaren waarom een deel van contractbreuken en schades buiten de waarnemingen van het model valt. Bij de interpretatie van de schatting van het aantal relevante contractbreuken in het model kom ik hierop terug.

3.3.4 Naar de rechter?

Wanneer geen schikking wordt bereikt, kan de benadeelde van contractbreuk of schade ervoor kiezen een rechtszaak te beginnen. Dit is het geval als hij daarvan per saldo (netto) winst verwacht (zie vergelijking 4).

In de door de eiser verwachte winst en het door de gedaagde verwachte verlies spelen de volgende elementen een rol: (verwachte) winst of verlies, werkelijke kans op succes bij rechter, procesbijstand van advocaat en kosten, griffierechten, buitengerechtelijke kosten, kosten van verschijnen en kans op succesvolle executie.

(Verwachte) winst of verlies

De volgende vergelijkingen gaan steeds uit van het formuleren van door eiser en gedaagde (verwachte) kosten en baten bij het aangaan van een rechtszaak. Wanneer de afweging risiconutraal plaatsvindt, dan wordt de beslissing simpel bepaald door de uitkomst van het saldo van kosten en baten. Het basismodel gaat uit van zo'n risiconutrale afweging. Het model omvat echter ook de mogelijkheid dat beslissers afkerig zijn van risico (risicoavers). In dat geval zal een potentieel verlies zwaarder wegen dan een potentiële winst. Daarbij geldt: hoe sterker de afkeer van risico, hoe zwaarder het eventuele verlies zal wegen.

De verwachte nettowinst, ofwel het saldo van verwachte baten en kosten, hangt onder andere af van de keuze om al dan niet rechtsbijstand van een advocaat te zoeken. Als eiser en gedaagde geen advocaat nemen, geeft vergelijking 5 de door eiser verwachte (netto) winst.

2. Een agressieve onderhandelingsstrategie kan ertoe leiden om hoog in te zetten, ook al is er geen serieus voorplan om naar de rechter te stappen (Daughety 1999, p. 144). Dergelijk onderhandelingsgedrag is niet in het model verwerkt.

Vergelijking 4

Begint benadeelde rechtszaak?

$POTRECHTSZ = 1$, als $EISKAA = 1$ en $SCHRIKBR = 0$ en $EBATEISEIS > 0$
 $= 0$, anders

$POTRECHTSZ$ – rechtszaak begonnen (1=ja, 0=nee), in geval van contractbreuk/schade

$EISKAA$ – benadeelde berust niet in zaak

$SCHIKBR$ – er wordt schikking bereikt (1=ja, 0=nee)

$EBATEISEIS$ – door benadeelde verwachte netto baten van eventuele rechtszaak

Vergelijking 5

Verwachte nettowinst eiser bij procederen zonder procesbijstand advocaat, als gedaagde geen procesbijstand inroept

$EBATEISEIS1 = EVERSEIS * CLAIM - p * EPWEEISEIS10 * (GRIFREISVERSTEK + KOSTVERS)$
 $+ (1 - EVERSEIS) * (EPWEEISEIS11 * CLAIM - p * (EPWNEISEIS11 + EPVNEISEIS11)$
 $* (GRIFREISTEGENSPR + KOSTVERS) - p * EPVEEISEIS11$
 $* (GRIFREISTEGENSPR + GRIFRGEDTEGENSPR + 2 * KOSTVERS))$

met:

$EBATEISEIS1$ – door benadeelde verwachte netto baten van eventuele rechtszaak, zonder procesbijstand van advocaat

$EVERSEIS$ – verwachting van eiser over niet (0)/wel (1) verstek gedaagde

$CLAIM$ – financieel belang zaak (incl. geclaimde buitengerechtelijke kosten)

p – houding tegenover risico ($p=1$: risiconeutraal; $p>1$: risicoavers)

$EPWEEISEIS10$ – door eiser geschatte kans op succes (incl. executie) bij verstek gedaagde

$EPWEEISEIS11$ – door eiser verwachte kans op succes (incl. executie), zonder procesbijstand, bij verschijnen gedaagde zonder procesbijstand

$EPVEEISEIS11$ – door eiser verwachte kans op verlies (incl. executie), zonder procesbijstand, bij verschijnen gedaagde zonder procesbijstand

$GRIFRGEDx$ – griffierecht, te betalen door gedaagde ($x=TEGENSPR$ bij zaak op tegenspraak; $x=VERSTEK$ bij verstek)

$KOSTVERS$ – de (vaste) kosten van verschijnen voor de rechtbank

$EPVEEISEIS11$ – door eiser verwachte kans op verlies zonder procesbijstand, bij verschijnen gedaagde zonder procesbijstand

$GRIFREISx$ – griffierecht, te betalen door eiser ($x=TEGENSPR$ bij zaak op tegenspraak; $x=VERSTEK$ bij verstek)

In de volgende vergelijkingen worden, om redenen van beknoptheid, soms logische expressies gebruikt om variabelen weer te geven die de waarde 0 of 1 kunnen aannemen. De uitkomst is 1, als aan de logische expressie wordt voldaan en 0 in andere gevallen. Bijvoorbeeld:

$(x > a) = 1$, als $x > a$
 $= 0$, anders

Vergelijking 6 geeft de door de eiser verwachte (netto) winst, als hij wel procesbijstand van een advocaat inroept, terwijl de gedaagde dat niet doet.

Vergelijking 6

Verwachte nettowinst eiser bij procedure met procesbijstand advocaat, als gedaagde geen procesbijstand inroept

$EBATEISEIS2 =$

$EVERSEIS * EPWEEISEIS10 * (CLAIM + PROCKEIS - \rho * EPWNEISEIS10 * (GRIFREISVERSTEK + KOSTVERS))$
 $+ (1 - EVERSEIS) * (EPWEEISEIS21 * (CLAIM + PROCKEIS) - \rho * (EPWNEISEIS21 + EPVNEISEIS21))$
 $* (GRIFREISTEGENSPR + KOSTVERS) - \rho * EPVNEISEIS21$
 $* (GRIFREISTEGENSPR + GRIFRGEDTEGENSPR + 2 * KOSTVERS)) - \rho$
 $* (((NOCUPAY=0) + (NOCUPAY=1) * EPWEEISEIS21) * KOSTADVEIS)$

$EBATEISEIS2$ – door benadeelde verwachte netto baten van eventuele rechtszaak, met procesbijstand van advocaat

$EVERSEIS$ – verwachting van benadeelde over niet (0)/wel (1) verstek gedaagde

$CLAIM$ – financieel belang zaak (incl. geclaimde buitengerechtelijke kosten)

$PROCKEIS$ – bij winst benadeelde via proceskostenveroordeling door gedaagde te vergoeden deel proceskosten

$EPWEEISEIS10$ – door benadeelde geschatte kans op succes (incl. executie) bij verstek gedaagde

$EPWEEISEIS11$ – door benadeelde verwachte kans op succes (incl. executie), zonder procesbijstand, bij verschijnen gedaagde zonder procesbijstand

$EPWNEISEIS21$ – door benadeelde verwachte kans op succes (incl. executie), met procesbijstand, bij verschijnen gedaagde zonder procesbijstand

$EPWNEISEIS10$ – door benadeelde geschatte kans op succes bij rechter, maar niet bij executie, bij verstek gedaagde

EPWNEISEIS11 – door benadeelde verwachte kans op succes bij rechter, maar niet bij executie, zonder procesbijstand, bij verschijnen gedaagde zonder procesbijstand
EPWNEISEIS21 – door benadeelde verwachte kans op succes bij rechter, maar niet bij executie, met procesbijstand, bij verschijnen gedaagde zonder procesbijstand
p – houding tegenover risico ($p=1$: risiconeutraal; $p>1$: risicoavers)
EPVEEISEIS11 – door benadeelde verwachte kans op verlies (incl. executie), zonder procesbijstand, bij verschijnen gedaagde zonder procesbijstand
GRIFRGED – griffierecht, te betalen door gedaagde ($x=TEGENSPR$ bij zaak op tegenspraak; $x=VERSTEK$ bij verstek)
KOSTVERS – de (vaste) kosten van verschijnen voor de rechtbank
EPVEISEIS11 – door eiser verwachte kans op verlies zonder procesbijstand, bij verschijnen gedaagde zonder procesbijstand
GRIFREISx – griffierecht, te betalen door eiser ($x=TEGENSPR$ bij zaak op tegenspraak; $x=VERSTEK$ bij verstek)
NOCUPAY – no cure, no pay-tarief advocaat (1= ja, 0= nee)

Wanneer een partij in een zaak niet verplicht is een advocaat in te schakelen, doet hij dit alleen wanneer de verwachte winst van de procedure met inschakeling van een advocaat groter is dan zonder inschakeling. In de formulering van het model beslist eerst de eiser hierover.

Vergelijking 7 geeft aan of eiser ervoor kiest rechtsbijstand van een advocaat in te roepen en wat zijn (netto) verwachte winst van het aanspannen van de zaak bij de rechter is.

Vergelijkingen 7

Verwachte nettowinst eiser bij procedure, als gedaagde geen procesbijstand inroept

$EBATEISEIS = EBATEISEIS1$, als $EBATEISEIS1 > EBATEISEIS2$ en
((CLAIM ≤ COMPG of PVPLICHT = 0) en EISADVODIG = 0)
= $EBATEISEIS2$, anders

Eiser roept procesbijstand advocaat in?

ADVEIS = 1, als ($EBATEISEIS2 > EBATEISEIS1$ of (CLAIM > COMPG AND PVPLICHT = 1)
of (EISADVODIG = 1))
= 0, anders

EBATEISEIS – verwachte netto baten eiser bij procedure, zonder procesbijstand gedaagde

CLAIM – financieel belang zaak (incl. geclaimde buitengerechtelijke kosten)

EBATEISEIS1 – door benadeelde verwachte baten van eventuele rechtszaak, zonder proces-
bijstand van advocaat

COMPG – competentiegrens

EBATEISEIS2 – door benadeelde verwachte baten van eventuele rechtszaak, met procesbijstand
van advocaat, zonder procesbijstand gedaagde

ADVEIS – eiser roept niet (0)/wel (1) procesbijstand advocaat in.

De vergelijkingen 8, 9 en 10 geven het door
de gedaagde in de zaak verwachte verlies,
respectievelijk als hij besluit verstek te laten

gaan, te verschijnen zonder advocaat en te
verschijnen met advocaat.

Vergelijking 8

Verwachte verlies gedaagde bij verstek gedaagde door partij x (x is eiser of gedaagde)

$EVERLGEDx0 = p * EPWEEISx10 * (CLAIM + GRIFREISVERSTEK + KOSTVERS)$

EVERLGEDx0 – door partij x verwachte verlies gedaagde bij verstek gedaagde

p – houding tegenover risico (p=1: risiconeutraal; p>1: risicoavers)

Vergelijking 9

Verwachte verlies gedaagde bij verschijnen zonder advocaat (ook afhankelijk van het hebben van advocaat door tegenpartij)

$EVERLGEDx1 =$

$$\begin{aligned} & \rho * (GRIFRGEDTEGENSPR + KOSTVERS + (ADVEIS = 0) * (EPWEEISx11 \\ & * (CLAIM + GRIFREISTEGENSPR + KOSTVERS) - EPVEEISx11 * (GRIFRGEDTEGENSPR + KOSTVERS)) \\ & + (ADVEIS = 1) * (EPWEEISx21 * (CLAIM + GRIFREISTEGENSPR + KOSTVERS + PROCKEIS) \\ & - EPVEEISx21 * (GRIFRGEDTEGENSPR + KOSTVERS))) \end{aligned}$$

$EVERLGEDx1$ – door partij x verwachte verlies gedaagde bij verschijnen gedaagde zonder procesbijstand advocaat (x is EIS of GED)

$ADVx$ – partij x roept rechtsbijstand advocaat in (x is EIS of GED; 1=ja, 0=nee)

$EPVEEISEISxy$ – door eiser geschatte kans op verlies (ongunstige uitspraak rechter en medewerking aan executie), zonder procesbijstand (x=1) en met procesbijstand (x=2) en bij verstek gedaagde (y=0), verschijnen gedaagde zonder procesbijstand (y=1) en verschijnen gedaagde met procesbijstand (y=2)

$EPVEISEISxy$ – door eiser geschatte kans op verlies bij rechter, zonder procesbijstand (x=1) en met procesbijstand (x=2) en bij verstek gedaagde (y=0), verschijnen gedaagde zonder procesbijstand (y=1) en verschijnen gedaagde met procesbijstand (y=2)

$EPWEEISEISxy$ – door eiser geschatte kans op winst (gunstige uitspraak rechter en succesvolle executie), zonder procesbijstand (x=1) en met procesbijstand (x=2) en bij verstek gedaagde (y=0), verschijnen gedaagde zonder procesbijstand (y=1) en verschijnen gedaagde met procesbijstand (y=2)

$EPWEISEISxy$ – door eiser geschatte kans op winst bij rechter, zonder procesbijstand (x=1) en met procesbijstand (x=2) en bij verstek gedaagde (y=0), verschijnen gedaagde zonder procesbijstand (y=1) en verschijnen gedaagde met procesbijstand (y=2)

$GRIFR$ – griffierecht, te betalen door partij x (x is EIS of GED)

$KOSTADVx$ – door partij x eventueel te betalen kosten voor procesbijstand advocaat (x is EIS of GED)

$KOSTADV$ – kostprijs rechtsbijstand (commerciële) advocaat

$PROCKEIS$ – bij winst eiser via proceskostenveroordeling door gedaagde te vergoeden deel proceskosten eiser

$PROCKGED$ – bij winst gedaagde (=verlies eiser) via proceskostenveroordeling door eiser te vergoeden deel proceskosten gedaagde

Vergelijking 10

Verwachte verlies gedaagde bij verschijnen met advocaat (ook afhankelijk van het hebben van advocaat door tegenpartij)

$EVERLGEDx2 =$

$$\begin{aligned} & \rho * (GRIFRGEDTEGENSPR + KOSTVERS + KOSTADVGED * ((NOCUPAY = 0) + (NOCUPAY = 1) \\ & * EPVEISx22) + (ADVEIS = 0) * (EPWEEISx12 * (CLAIM + GRIFREISTEGENSPR + KOSTVERS) \\ & - EPVEEISx12 * (GRIFRGEDTEGENSPR + KOSTVERS)) + (ADVEIS = 1) * (EPWEEISx22 \\ & * (CLAIM + GRIFREISTEGENSPR + KOSTVERS + PROCKEIS) - EPVEEISx22 \\ & * (GRIFRGEDTEGENSPR + KOSTVERS + PROCKGED))) \end{aligned}$$

met:

$EVERLGEDx2$ – door partij x verwachte verlies gedaagde bij verschijnen gedaagde met procesbijstand advocaat (x is EIS of GED)

Zie verder bij vorige vergelijking

Werkelijke kans op succes bij rechter

De werkelijke kans die de eiser heeft op succes bij de rechter wordt via Monte-Carlosimulatie (zie paragraaf 3.4) in het model ingebracht. Over de interpretatie van deze succeskans twee opmerkingen.

In de eerste plaats: het civiele recht kent veel open normen (redelijkheid en billijkheid, goed koopmanschap, etc.). Deze maken de uitkomst van het beroep op de rechter, ook volgens advocaten, vaak onvoorspelbaar. Ook het bewijsrecht in civiele zaken kent dergelijke open normen. De rechter heeft daarom veel vrijheid om zaken al dan niet ‘aannemelijk’ of ‘bewezen’ te vinden. Dus de kans op succes voor de eiser kan, ook al is er sprake van een contractbreuk of toegebrachte schade, daarom afwijken van 100%.

Daarnaast een opmerking over de interpretatie van de waarde van de kans. De rechter kan een van de partijen volledig in het gelijk stellen dan wel een uitspraak doen die beide partijen gedeeltelijk in het gelijk stelt. De interpretatie van de in het model gehanteerde winstkans is daarmee in principe niet strijdig. Zo kan een winstkans van 75% voor de eiser in een groep zaken betekenen dat de eiser in 75% van de gevallen van de rechter (volledig) gelijk krijgt en in 25% de gedaagde volledig gelijk krijgt. Maar ook dat de rechter de eiser in een zaak voor 75% in het gelijk stelt en de gedaagde voor 25%. Op het niveau van een groep van zaken wordt met een winstkans van 75% bedoeld: gemiddeld wordt 75% van de eis in deze zaken toegewezen.³

3. Wanneer winst of verlies niet risiconeutraal worden afgewogen, ligt dit gecompliceerder. In de gevoeligheidsanalyse waarin een risicomijdende afweging uitgangspunt is, wordt in feite de veronderstelling gehanteerd dat uitkomsten waarin beide partijen gedeeltelijk in het (on)gelijk worden gesteld, niet voorkomen.

Procesbijstand van advocaat en kans op succes

Inschakeling van een advocaat kan de kans op succes voor de betreffende partij verhogen. Omdat een advocaat vermoedelijk het meest aan de winstkans kan bijdragen in situaties waarbij de uitkomst zeer onzeker is, is verondersteld dat dit effect relatief groter is naarmate de succeskans dichterbij 50% ligt. Dit effect is geformuleerd in vergelijking 11. Concreet betekent dit dat als de winstkans zonder rechtsbijstand van een advocaat 50% is, deze met inschakeling van een advocaat, zonder dat de tegenpartij een advocaat inschakelt, een kwart groter, dus 62,5% wordt. Is echter de succeskans zonder advocaat al 80%, dan levert de inschakeling van een advocaat volgens de formulering 16% extra winstkans op, ofwel (afgerond) een winstkans van 93%. Het effect van inschakeling van een advocaat op de succeskans (ALPHA1 in het model) is verder geschat via empirische gegevens over

het beroep op procesbijstand in kantonzaken in 2009 (zie ook paragraaf 3.2). Hierbij was de keus om al dan niet een advocaat in te schakelen immers vrij (zie hierover paragraaf 4.5). Wanneer beide partijen een advocaat inschakelen, verandert de succeskans van de eiser volgens het model niet ten opzichte van de situatie dat geen van de partijen een advocaat inschakelen.

Hoofdstuk 6 van dit rapport gaat nader in op de veronderstellingen over het effect van inschakeling van procesbijstand door een advocaat, via een gevoeligheidsanalyse.

Geschatte kans op succes bij rechter

Malsch (1990) onderzocht het vermogen van advocaten om de kans op succes in civiele en strafzaken goed in te schatten. De advocaten bleken de succeskans met circa 8 tot 10% te overschatten. De overschatting was het meest geprononceerd als de succeskans meer dan 50% bedroeg.

Vergelijking 11

Effect op succeskans eiser bij rechtszaak met procesbijstand advocaat

$$PWREIS21 = \min(PWREIS11 * (1 + ALPHA1 * (PWREIS11) * (1 - PWREIS11)), 1)$$

PWREIS11 – kans op succes eiser bij rechtszaak zonder procesbijstand advocaat

PWREIS21 – kans op succes eiser bij rechtszaak met procesbijstand advocaat

ALPHA1 = 1 in basismodel

Analoog, mutatis mutandis, voor gedaagde

In het model kan daarnaast gesteld worden dat in een in te voeren percentage van de gevallen (random toegekend) een partij niet zonder een advocaat kan procederen (ADVNODIG=1).

Deze schatting kan worden gebruikt voor de ijking van de veronderstellingen in het hier gepresenteerde model. Betekent dit nu dat partijen die overwegen naar de rechter te gaan hun succeskans met genoemde percentages overschatten? Dat is niet zonder meer het geval. Immers: naarmate potentiële eisers hun kans op succes optimistischer inschatten, is de kans dat zij naar de rechter stappen groter. Er vindt dus selectie plaats. Via doorrekening van alternatieve veronderstellingen over de inschatting van partijen van hun kans op succes bij de rechter is na te gaan, in hoeverre bij de daaruit voortkomende rechtszaken sprake is van overschatting van zijn kans op succes door de eiser.

Dat blijkt te kunnen onder de veronderstelling dat partijen hun kans op succes bij een eventuele gang naar de rechter gemiddeld goed inschatten. Uitgangspunt is daarbij dat partijen die zonder advocaat procederen een even goede inschatting maken van hun kans op succes als partijen die met een advocaat procederen. Daarnaast is de veronderstelling dat er variatie optreedt in inschatting tussen partijen. Daarom is in de Monte-Carlosimulatie (zie paragraaf 3.4) verondersteld dat deze inschatting normaal verdeeld is rondom dit gemiddelde, met een standaardafwijking van 15%. Door het genoemde selectie-effect en de genoemde variatie in de schatting van de kans op succes blijkt bij doorrekening van het model de gemiddelde eiser in een rechtszaak zijn kans op succes met circa 8% te overschatten. Dat is dus conform de bevinding van Malsch (1990). In dit opzicht is het model

gevuld aan de hand van extern empirisch onderzoek (zie ook figuur 3.3). De veronderstellingen over de inschatting van de kans op succes en het mogelijke optimisme daarbij komen in hoofdstuk 6 (gevoeligheidsanalyse) nader aan de orde.

Procesbijstand van advocaat en kosten

De eventuele inschakeling van een advocaat brengt kosten met zich mee. In dagvaardingsprocedures is het regel dat de verliezende partij tot betaling van proceskosten van de andere partij wordt veroordeeld. Bij inschakeling van procesbijstand in zaken waarbij geen verplichte procesvertegenwoordiging geldt, wordt voor het salaris van de advocaat een bedrag in de proceskostenveroordeling opgenomen. Dit bedrag is afhankelijk van de door de advocaat verrichte handelingen en wordt berekend op basis van de 'salarissen in rolzaken'. Als procesbijstand verplicht is, dan worden de kosten van de advocaat bij een kostenveroordeling begroot volgens het liquidatietarief (Croes en Van Os 2012, p. 20-21).⁴

Welk bedrag moeten partijen nu, afgezien van een eventuele proceskostenveroordeling, voor procesbijstand van een advocaat betalen? Voor on- en minvermogende natuurlijke personen zijn in het model de in het betreffende jaar geldende tarieven op grond van de Wet op de rechtsbijstand (WRB) gehanteerd (Peters et al. 2010). Verder is uitgangspunt dat andere partijen een commercieel tarief dienen te betalen. Met rechtsbijstandsverzekeringen is vooralsnog geen rekening gehouden.⁵

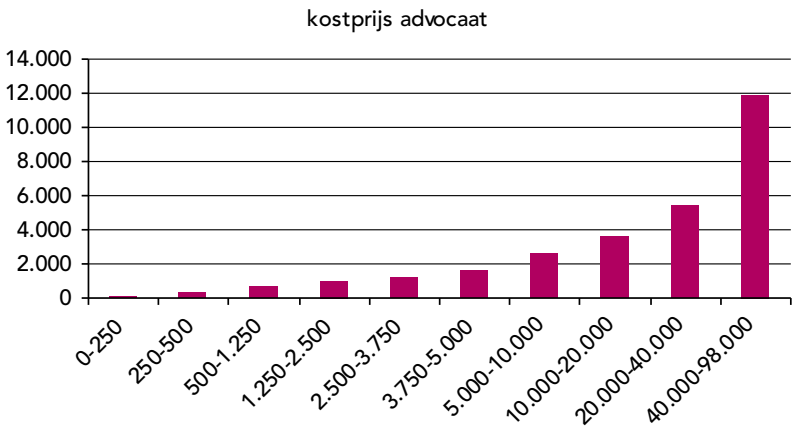
4. Deze tarieven zijn in overleg tussen de Nederlandse Orde van Advocaten en vertegenwoordigers van de zittende magistratuur tot stand gekomen. Zie 'Liquidatietarief rechtbanken en gerechtshoven' op www.rechtspraak.nl.
5. Bij de soort zaken waarop het model hier wordt toegepast (bijvoorbeeld incassozaken), zal meestal niet van een verzekeringsdekking sprake zijn.

De hoogte van het in een zaak geldende commerciële tarief is niet op vergelijkbare wijze te bepalen. Allereerst is de helft van het door de rechter in een zaak met een bepaald financieel belang bij een proceskostenveroordeling door rechters gehanteerde maximale liquidatietarief berekend. Bekend is echter dat dit tarief in het algemeen niet kostendekkend is (Barendrecht et al. 2011, p. 31). Tuil (2010) vermeldt een door advocaten gemaakte schatting dat de feitelijke kosten van rechtsbijstand 25% tot 50% hoger zijn dan de vergoeding volgens het liquidatietarief. Daarom is aangenomen dat dit tarief 75% van de feitelijke advocaatkosten dekt. Figuur 3.4 geeft op die basis de in het model opgenomen kostprijs van een commerciële advocaat bij inschakeling voor zaken, naar financieel belang van de zaak.

Bij een financieel belang van ten hoogste 250 euro is de geschatte kostprijs van een commerciële advocaat 120 euro, gaat het om een zaak met financieel belang van 25.000 euro, dan is dit circa 5.400 euro. Ter vergelijking: het gemiddelde uurtarief van een commerciële advocaat bedraagt volgens het standaarduurtarief tussen de 70 en 350 euro per uur, exclusief btw en bijkomende kosten. Andere schattingen gaan tot tarieven van 700 euro per uur (Croes en Van Os 2013, p. 18). Het is duidelijk dat de hier gehanteerde benadering van de kostprijs noodgedwongen grof is.

Bij de ‘verlies- en winstrekening’ van beide partijen in het model geldt verder dat de verliezende partij het liquidatietarief moet vergoeden aan de eventueel door de win-

Figuur 3.4 In model opgenomen kostprijs commerciële advocaat (euro; verticale as) naar financieel belang zaak (euro; horizontale as)

nende partij ingeschakelde advocaat. De rechter kan een hogere kostenveroordeling of zelfs een veroordeling in de werkelijk gemaakte kosten uitspreken. Het is gangbare praktijk dat de rechter dat slechts doet bij 'buitengewone omstandigheden', zoals misbruik van procesrecht of onrechtmatig procederen (Barendrecht et al. 2011, p. 31).

Griffierechten

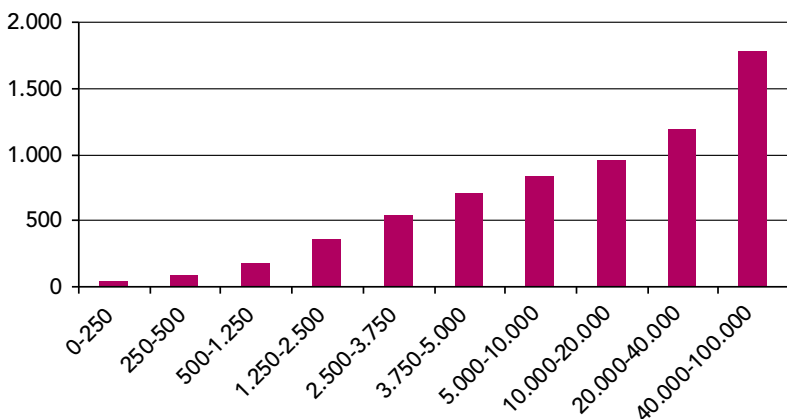
Eiser en in zaken met groter financieel belang ook verschenen gedaagde moeten griffierecht betalen. Dit is in de verlies- en winstrekening van eiser en gedaagde opgenomen, waarbij de verliezende partij ook, via een veroordeling in de proceskosten, het griffierecht van de ander zal moeten betalen.

In hoofdstuk 5 komt het als uitgangspunt genomen tarief van griffierechten in 2009 in beeld. Het griffierecht liep op met het financieel belang van de zaak. On- en minvermogenen werd een deel van het griffierecht kwijtscholden. In de simulaties aldaar komen vervolgens alternatieve stelsels van griffierechten, waaronder die van de eind 2010 ingevoerde Wet griffierechten burgerlijke zaken (WGBZ), aan de orde.

Buitengerechtelijke kosten

Er bestaan normen voor de toewijzing van buitengerechtelijke of incassokosten aan de winnende partij. Figuur 3.5 geeft deze normen (inclusief btw) voor zaken met financieel belang tot 100.000 euro.⁶

Figuur 3.5 Norm voor buitengerechtelijke incassokosten (inclusief btw^a) (euro; verticale as) naar klasse van financieel belang (euro; horizontale as)

^a Uitgaande van het tot oktober 2012 geldende btw-tarief van 19%.

6. De btw-verhoging per 1 oktober 2012 is niet in het model verwerkt.

Voor kleine vorderingen bedraagt de norm voor de incassokosten 44 euro. Dit bedrag loopt op tot bijna 1.800 euro voor zaken met financieel belang tussen 40.000 en 100.000 euro. De norm voor incassokosten voor zaken met groter financieel belang zijn om praktische redenen niet in de figuur weergegeven. Het maximum wordt bereikt bij zaken met een belang van meer dan 1 miljoen euro; daarvoor is de norm voor incassokosten ruim 6.500 euro. De norm voor de incassokosten neemt, relatief ten opzichte van het financieel belang, af met toenemend financieel belang. Zo bedraagt hij voor een zaak met financieel belang van 250 euro 18%, bij een financieel belang van 100.000 euro 2%.

Op basis van de gangbare praktijk is verondersteld dat kosten volgens deze norm worden toegevoegd aan het geclaimde financieel belang van de zaak en door de rechter bij winst aan de eiser worden toegewezen. In de loop van 2012 zijn de normen iets aangepast. In het simulatiemodel zijn de normen van daarvoor opgenomen. Verondersteld wordt dat de helft van deze buitengerechtelijke kosten gemaakt worden als een schikking wordt bereikt.

Kosten van verschijnen

Kosten van verschijnen betreft posten als reis- en verletkosten, kosten van kopieën, porto- en telefoonkosten en van het verzamelen van informatie (zie Gramatikov et al. 2009). Deze post zal per geval variëren en feitelijke

informatie hierover ontbreekt. In het model is als 'drempelbedrag' 40 euro opgenomen voor het verschijnen voor de rechtbank, zowel voor eiser als voor verschijnende gedaagde. Als sprake is van gederfde inkomsten, zal het bedrag in de praktijk veelal hoger zijn. Verondersteld is verder dat deze kosten bij winst door de andere partij worden vergoed.

Een partij kan ook, voor zijn eigen rekening, deskundigen als getuigen laten oproepen (zie hierover Croes en Van Os 2012, p. 14). Dergelijke kosten, die in sommige gevallen behoorlijk kunnen oplopen, zijn niet in het model opgenomen.

Kans op succesvolle executie

Als de rechter een claim aan de eiser toewijst, betekent dit nog niet dat de eiser daarmee het bedrag (ten volle) kan incasseren. Eshuis (2009) vond in zijn onderzoek dat het percentage rechterlijke vonnissen dat geheel of gedeeltelijk wordt nageleefd bij beslissingen van de civiele rechter varieert van 58% bij verstekzaken tot 93% bij zaken op tegenspraak. Bij de kantonrechter waren deze percentages 77 respectievelijk 87%. Waarschijnlijk spelen hier selectie-effecten: gedaagden die zich onvindbaar houden laten niet alleen verstek gaan, maar leveren veelal ook weinig medewerking aan de executie van het vonnis. Het percentage rechterlijke vonnissen dat succesvol wordt geëxecuteerd, varieert dus naar type zaak, maar bedraagt globaal circa 75%.

Dit percentage is bij de vormgeving van het model rond het succes van de executie als volgt richtinggevend geweest. De actor bij een (potentiële) transactie beslist, volgens de uitgangspunten van het model, a priori of hij eventueel wel of niet aan de executie van een voor hem nadelig vonnis van de rechter mee wil werken. Bij een bepaald deel van de transacties is zo'n actor betrokken. Berekeningen met het basismodel wijzen vervolgens uit dat, wanneer bij 0,6% van de (potentiële) transacties een eventueel na contractbreuk of schade uitgesproken rechterlijk vonnis niet executeerbaar blijkt, het percentage rechterlijke vonnissen dat succesvol wordt geëxecuteerd circa 75% bedraagt.

Dat zo'n gering deel van de transacties bijdraagt aan een aanzienlijk deel van de rechtszaken, heeft te maken met de selectie-effecten op dit gebied. Een actor die a priori weet dat hij niet mee zal werken aan een eventueel nadelig vonnis van de rechter, zal ook makkelijk tot het plegen van een contractbreuk of het toebrengen van schade overgaan. De consequentie van de modellering is dat alleen bij verstekzaken executie problematisch

is. Immers, de gedaagde, die niet aan executie van een vonnis wil meewerken, zal volgens het model verstek laten gaan. Bij zaken op tegenspraak zal het executiepercentage dus 100% zijn. De eerder genoemde, door Eshuis (2009) gerapporteerde 'werkelijkheid' is minder extreem, maar de verschillen tussen de executiepercentages van op tegenspraak en bij verstek gewezen vonnissen wijzen wel in dezelfde richting. In een variant in paragraaf 5.3 worden bekeken wat de gevolgen zijn, als alle vonnissen van de rechter succesvol zouden worden geëxecuteerd.

3.3.5 Wat doet de gedaagde?

Wanneer de gedaagde verstek laat gaan, is praktisch zeker dat hij verliest (Eshuis 2003, p. 27). De gedaagde laat in het model verstek gaan als het door hem verwachte verlies bij verschijnen (al dan niet met advocaat) groter is dan bij verstek laten gaan. Dat is het geval, als hij zijn succeskans sowieso laag inschat. Bij verstek bespaart hij tevens de kosten van verschijnen en eventueel die van inschakeling van een advocaat.

Vergelijking 12

Laat gedaagde verstek gaan?

VERSTEK = 1, als (EVERLGEDGED0 < EVERLGEDGED1 of CLAIM > COMPG)
 en EVERLGEDGED0 < EVERLGEDGED2
 = 0, anders

VERSTEK – gedaagde laat niet (0)/wel (1) verstek gaan

EVERLGEDGED0 – verwacht verlies gedaagde bij verstek

EVERLGEDGED1 – verwacht verlies gedaagde bij verschijnen zonder procesbijstand advocaat

EVERLGEDGED2 – verwacht verlies gedaagde bij verschijnen met procesbijstand advocaat

Vergelijking 13

Roept gedaagde procesbijstand advocaat in?

*ADVGED = 1, als VERSTEK = 0 en ((EVERLGEDGED2 < EVERLGEDGED1
of (CLAIM > COMPG en PVPLICHT = 1) of (GEDADVNODIG = 1))
= 0, anders*

ADVGED – gedaagde roept niet (0)/wel (1) procesbijstand advocaat in.

VERSTEK – gedaagde laat niet (0)/wel (1) verstek gaan

*EVERLGEDGEDx – door gedaagde verwacht verlies bij verschijnen zonder (x=1) en met proces-
bijstand advocaat (x=2)*

3.3.6 Maatschappelijke kosten

Het voorgaande beschreef het model op microniveau: van de individuele transactie en de daaruit eventueel resulterende contractbreuk/schade en de daar weer eventueel uit resulterende rechtszaak. Vervolgens vindt 'vertaling' plaats van deze resultaten naar het macroniveau van de waarde van het totaal aan niet-gecompenseerde contractbreuken en schades en de maatschappelijke kosten. De van belang zijnde componenten op dit gebied zijn:

- + de waarde van de bij aangegane transacties begane contractbreuken/toegebrachte schades
- waarvan gecompenseerd via schikkingen of succesvol geëxecuteerde rechterlijke uitspraken
- = niet-gecompenseerde waarde contractbreuken/schades

De maatschappelijke kosten als gevolg van (het risico op) contractbreuken en schades zijn samengesteld uit:

- + uitgaven rechtspraak, waarbij het niet van belang is of deze via griffierechten worden 'terugverdiend'
- + uitgaven procesbijstand (opgebracht via commerciële tarieven, eigen bijdragen of WRB-subsidie)
- + bijkomende kosten van beroep op de rechter (bijvoorbeeld reiskosten)
- + schades, toegebracht bij aangegane transacties
- + vanwege het risico op contractbreuk/schade weggevallen transacties
- = maatschappelijke kosten van contractbreuken/schades.

In het volgende deel van het model worden deze componenten nader ingevuld.

Vergelijking 14

Waarde gemoeid met contractbreuk/schade

$$\text{WCONTRBR} = \text{CLAIME, als CONTRBR} = 1 \\ = 0, \text{ anders}$$

WCONTRBR – er is sprake van contractbreuk/schade

CONTRBR – waarde contractbreuk/schade

CLAIME – financieel belang zaak (excl. geclaimde buitengerechtelijke kosten)

Via schikkingen en een succesvolle gang naar de rechter kan deze schade deels of geheel worden gecompenseerd, zie formule 15.

Vergelijking 15

Feitelijke winst eiser bij aankaarten zaak

$$\text{BATTEIS} = \text{CONTRBR} * \text{SCHIKBR} * \text{SCHIKBEDR} + \text{RECHTSZ} * \text{BATWREIS}$$

BATTEIS – winst bij aankaarten zaak voor benadeelde, vergeleken met berusten

BATWREIS – winst bij gang naar de rechter voor benadeelde, vergeleken met berusten

CONTRBR – er is sprake van contractbreuk/schade (1=ja, 0=nee)

SCHIKBR – er wordt schikking bereikt (1=ja, 0=nee)

SCHIKKOST – schikkingskosten

RECHTSZ – eiser begint rechtszaak (1=ja, 0=nee) (bij contractbreuk/schade)

De kosten van de rechtspraak gemoeid met de zaken die volgens het model bij de rechter komen, zijn, conform het financieringssysteem van de Rechtspraak een gewogen combinatie van het aantal naar werklast onderscheiden

zaken. De behandeling van een kantonzaak kost minder dan van een zaak voor de civiele rechter en een verstekzaak minder dan een zaak op tegenspraak. Zie formules 16 en 17.

Vergelijking 16

Kosten rechtspraak

$$\begin{aligned} \text{KOSTRS} = & \text{RECHTSZ} * ((\text{CLAIM} \leq \text{COMPG}) * (\text{VERSTEK} * \text{KPKANVERSTEK} \\ & + (1 - \text{VERSTEK}) * \text{KPKANTEGENSPR}) + (\text{CLAIM} > \text{COMPG}) \\ & * (\text{VERSTEK} * \text{KPCIVVERSTEK} + (1 - \text{VERSTEK}) * \text{KPCIVTEGENSPR})) \end{aligned}$$

RECHTSZ – eiser begint rechtszaak (1=ja, 0=nee) (bij contractbreuk/schade)

CLAIM – financieel belang zaak (incl. geclaimde buitengerechtelijke kosten)

COMPG – competentiegrens (kanton versus civiel)

VERSTEK – gedaagde laat niet (0)/wel (1) verstek gaan

KPst – kostprijs gemiddelde zaak bij sector rechtbank s (s is KANTON of CIVIEL) en wijze van behandeling t (t is VERSTEK of TEGENSPR)

Daarvan worden via de collectieve middelen
griffierechten opgebracht (formule 17).

Vergelijking 17

In zaak betaalde griffierechten

$$\begin{aligned} \text{GRIFTOT} = & \text{RECHTSZ} * (\text{VERSTEK} * (\text{GRIFREISVERSTEK} + \text{GRIFRGEDVERSTEK}) \\ & + (1 - \text{VERSTEK}) * (\text{GRIFREISTEGENSPR} + \text{GRIFRGEDTEGENSPR})) \end{aligned}$$

$$\text{COLLUITGRS} = \text{KOSTRS} - \text{GRIFTOT}$$

GRIFTOT – totaal griffierecht betaald in de zaak

KOSTRS – kostprijs rechtszaak

GRIFRx – griffierecht, te betalen door partij x (x is EIS of GED)

RECHTSZ – eiser begint rechtszaak (1=ja, 0=nee) (bij contractbreuk/schade)

De kosten van de rechtsbijstand bij een eventueel gevoerde rechtszaak zijn te berekenen met vergelijking 18.

Vergelijking 18

Kosten procesbijstand advocaten in zaak

$$\text{ADV KOST} = \text{RECHTSZ} * (\text{ADVEIS} * \text{KOSTADV} * ((\text{NOCUPAY} = 0) + (\text{NOCUPAY} = 1) * \text{PWREIS}) + \text{ADVGED} * \text{KOSTADV} * ((\text{NOCUPAY} = 0) + (\text{NOCUPAY} = 1) * (1 - \text{PWREIS})))$$

ADVx – partij x roept rechtsbijstand advocaat in (x is EIS of GED; 1=ja, 0=nee)

ADV KOST – totale kosten rechtsbijstand gemoeid met eventuele zaak

KOSTADV – kostprijs rechtsbijstand (commerciële) advocaat

NOCUPAY – no cure, no pay-tarief advocaat (1=ja, 0=nee)

PWREIS – werkelijke winstkans eiser

Daarvan worden de kosten van de rechtsbijstand via de collectieve middelen opgebracht volgens vergelijking 19.

Vergelijkingen 19

Collectief gefinancierde kosten procesbijstand advocaten in zaak

$$\text{COLLKOSTADVEIS} = (\text{EISNP}=1 \text{ AND } \text{EISNPMEE} = 0) * (\text{KOSTADV} - \text{EBWRBEIS})$$

$$\text{COLLKOSTADVEIS} = (\text{COLLKOSTADVEIS} > 0) * \text{COLLKOSTADVEIS}$$

Idem voor gedaagde.

$$\begin{aligned} \text{COLLADV KOST} &= \text{RECHTSZ} * (\text{ADVEIS} * \text{COLLKOSTADVEIS} * ((\text{NOCUPAY} = 0) \\ &+ (\text{NOCUPAY} = 1) * \text{PWREIS}) + \text{ADVGED} * \text{COLLKOSTADVGED} \\ &* ((\text{NOCUPAY} = 0) + (\text{NOCUPAY} = 1) * (1 - \text{PWREIS}))) \end{aligned}$$

en eigen bijdragen WRB:

$$\begin{aligned} \text{EBWRBTOT} &= \text{RECHTSZ} * (\text{ADVEIS} * \text{EBWRBEIS} * ((\text{NOCUPAY} = 0) + (\text{NOCUPAY} = 1) \\ &* \text{PWREIS}) + \text{ADVGED} * \text{EBWRBGED} * ((\text{NOCUPAY} = 0) \\ &+ (\text{NOCUPAY} = 1) * (1 - \text{PWREIS}))) \end{aligned}$$

COLLKOSTADVx – collectief gefinancierde kosten voor procesbijstand advocaat partij x (x is EIS of GED)

EISNP – eiser natuurlijke persoon (1=ja, 0=nee)

EISNPMEER – NP is meer (d.w.z. niet on- of min-)vermogend (1=ja, 0=nee)

KOSTADV – kostprijs rechtsbijstand (commerciële) advocaat

EBWRBx – door partij x bij inschakeling procesbijstand te betalen eigen bijdrage volgens WRB (x is EIS of GED)

RECHTSZ – eiser begint rechtszaak (1=ja, 0=nee) (bij contractbreuk/schade)

ADV – partij x roept rechtsbijstand advocaat in (x is EIS of GED; 1=ja, 0=nee)

De bijkomende kosten voor partijen zijn te berekenen met vergelijking 20.

Vergelijking 20

Bijkomende kosten voor partijen in zaak

$$\text{BIJKOST} = \text{RECHTSZ} * (\text{KOSTVERS} + (1 - \text{VERSTEK}) * \text{KOSTVERS}) \\ + \text{RECHTSZ} * \text{BUITGKI} + \text{CONTRBR} * \text{SCHIKBR} * \text{SCHIKKOST}$$

KOSTVERS – de vaste kosten voor elke partij van verschijnen voor de rechtbank

BUITGKI – buitengerechtelijke kosten (incl. btw)

CONTRBR – er is sprake van contractbreuk (1=ja, 0=nee)

SCHIKBR – er wordt schikking bereikt (1=ja, 0=nee)

SCHIKKOST – schikkingskosten

De totale kosten van het 'zoeken van recht' zijn een optelsom conform vergelijking 21.

Vergelijking 21

Kosten 'zoeken naar recht'

$$\text{KOSTRECHTZ} = \text{KOSTRS} + \text{ADVKOST} \\ + \text{BIJKOST}$$

Om de totale maatschappelijke kosten te verkrijgen, worden hier nog twee componenten aan toegevoegd: de bij transacties toegebrachte schade en de vermindering in waarde van het totaal van de transacties dat plaats-

vindt. Deze berekeningen vinden plaats op geaggregeerd niveau, dus na optelling over alle micro-eenheden. Vandaar de somtekens in vergelijkingen 22 en 23.

Vergelijking 22

Totaal schadebedrag

$$SCHADE = \gamma * \sum WCONTRBR$$

SCHADE – schadedeel in totale waarde contractbreuken/schades

De schatting van het aandeel van de waarde van de 'echte' schade in de totale waarde van

schade en contractbreuken (parameter γ) komt in paragraaf 4.6 aan de orde.

Vergelijking 23

Vermindering totale waarde transacties

$$WTRANSMIN = \sum WTRANS(\text{variant}) - \sum WTRANS(\text{basisvariant})$$

WTRANSMIN – vermindering totale waarde transacties in betreffende variant t.o.v. basisvariant

Daarmee is het model beschreven. Nadere invulling van de van belang zijnde kansverdelingen van transacties naar financieel belang (CLAIME in het model) en de kans op succes

bij een eventuele gang naar de rechter (PWREIS11 in het model) komen in de volgende paragraaf aan de orde.

3.4 Monte-Carlosimulatie

De empirische vulling van het model neemt een zogenaamde Monte-Carlosimulatie als uitgangspunt. Dit is een simulatietechniek die gebaseerd is op het vele malen doorrekenen van de gevolgen met steeds wisselende startcondities. De startcondities betreffen in dit geval in de eerste plaats het met een potentiële transactie gemoeide bedrag en de kans op een succesvol beroep op de rechter bij een eventuele contractbreuk of schade. Voor de trekking van een potentiële transactie en de bijbehorende succeskans bij de rechter worden nader aan te duiden kansverdelingen gebruikt. Idealiter zouden deze verdelingen dienen te corresponderen met de werkelijke verdelingen van deze grootheden in de maatschappij, maar kennis daarover ontbreekt. Wél is er dus informatie over de (financiële belangen gemoeid met de) voor de rechter gebrachte zaken, die het eindpunt vormen van eerdere aangegane transacties en daarop volgende contractbreuken/schades. Via een terugredenering met het model brengen deze uitkomsten ons bij de startcondities en tussencondities: transacties en contractbreuken/schades.

Soms kan de eiser behoorlijk zeker zijn van een uitspraak van de rechter in zijn voordeel. Dit geldt bijvoorbeeld bij veel rechttoe-rechtaan incassozaken. Met andere woorden: de succeskans ligt dan dicht bij 100%. Soms is echter ook sprake van ingewikkeldere juridische complicaties en kan de eiser niet zo zeer zeker zijn van succes bij de rechter.

Om deze twee mogelijkheden in het model op te nemen, is de succeskans hier gedefinieerd als een mix van zekerheid, ofwel winstkans van 1, en voor het overige gebaseerd op een gelijkmatige verdeling over het interval (0,1). Het percentage gevallen waarin de gedaagde verstek laat gaan, hangt hier ongetwijfeld mee samen. Het is het meest waarschijnlijk dat de gedaagde verstek laat gaan, als de succeskans van de eiser (vrijwel) 100% is.

De gewichten van beide mogelijkheden zijn zo gekozen dat het werkelijk aantal verstekzaken goed wordt gereproduceerd en dat voor de verschillende klassen van financieel belang het werkelijke verstekpercentage redelijk goed wordt gereproduceerd. Dit blijkt het geval bij de veronderstelling dat in zaken met een financieel belang tot 5.000 euro in 80% van de gevallen sprake is van (vrijwel) zekerheid en bij zaken met groter financieel belang in 30% van de gevallen. Klaarblijkelijk bestaat bij kleinere transacties meer zekerheid over de uitkomst van een eventuele gang naar de rechter dan bij grotere. Wellicht heeft dit ermee te maken dat de meeste incassozaken, waarbij meestal geen juridische complicaties optreden, in de lagere klassen sterk zijn vertegenwoordigd. De gemiddelde incassozaak in 2011 ging om een belang van bijna 1.400 euro (Kramer et al. 2012, p. 81). Dat is duidelijk minder dan het gemiddelde van 9.700 euro bij alle hier beschouwde zaken met financieel belang. In de klassen van groter financieel belang betreft het vaker juridisch complexere zaken.

De gevolgen van het hanteren van alternatieve veronderstellingen over de verdeling van de succeskans komen in hoofdstuk 6 aan de orde.

Uitgangspunt van het model vormt verder dus een verdeling naar financieel belang van de in Nederland plaatsvindende maatschappelijke transacties die eventueel kunnen leiden tot contractbreuken of schades. Voor zover door de benadeelde partij op een eventuele contractbreuk of schade wordt gereageerd, kan deze een oplossing zoeken via alternatieve geschilbeslechting, een schikking buiten de rechter of via de rechter. In het geval van zakelijke geschillen is ook arbitrage of geschilbeslechting door andere fora dan de rechtbank mogelijk.

De verdeling van het financieel belang van transacties is zodanig gekozen dat de verdeling van het aantal zaken naar financieel belang in 2009 redelijk wordt nagebootst en dat na ophoging naar de landelijke aantallen het gemiddelde en totale financieel belang van de zaken goed wordt benaderd (zie voor deze gegevens paragraaf 4.2 en voor technische details over de Monte-Carlosimulatie bijlage 1).

Het model houdt vooralsnog geen rekening met substitutie tussen een beroep op de rechter en alternatieve methoden van geschilbeslechting. De aantallen via alternatieven dan wel via de rechter behandelde zaken staan naast elkaar.

In de Monte-Carlosimulatie zijn nog een aantal andere karakteristieken van de (potentiële) transactie via trekking uit een kansverdeling gegeneerd. Het gaat dan in de eerste plaats om de karakteristieken van de bij de (potentiële) transactie betrokken actoren: rechtspersoon of natuurlijk persoon en, indien natuurlijk persoon, al of niet on- of minvermogend volgens de criteria van de WRB (zie paragraaf 4.2). Dit laatste aspect heeft immers gevolgen voor de door de natuurlijke persoon te betalen griffierechten of eigen bijdrage voor de advocaat.

Verder is de afwijking van de gemiddelde schatting van de succeskans door beide partijen in geval de zaak voor de rechter komt, via een trekking uit normale verdeling gesimuleerd. Ook is via een trekking met een succeskans van 0,6% bepaald of een partij a priori het voornemen heeft zich aan de executie van een voor hem ongunstig vonnis te onttrekken.

Uitkomsten model in 2009

Het totale financiële belang van de in de analyse betrokken en door de rechter behandelde rechtszaken – handelszaken uit 2009 – bedroeg circa 5,3 miljard euro. Volgens het model is daaraan een financieel belang van contractbreuken en schades verbonden van circa 19 miljard euro en van achterliggende transacties van 33 miljard euro. Dit is veel minder dan het bruto binnenlands product van 572 miljard euro. Hoe is dit te interpreteren? Een belangrijk deel van de transacties komt blijkbaar niet zozeer tot stand in de schaduw van de rechter, maar op basis van vertrouwen van contractpartijen. Daar waar wel sprake is van contractbreuken en schades, bestaan ook vaak vormen van alternatieve geschilbeslechting. Volgens het model neemt het deel van de transacties dat tot contractbreuken of schade leidt, gestaag toe met het financieel belang van de zaak. De gemiddelde winstkansen van de eiser liggen bij voor de rechter gebrachte zaken volgens het model lager, naarmate het financiële belang van de zaak groter is.

4.1 Het traject voor de rechter

Dit hoofdstuk presenteert de uitkomsten van het in het vorige hoofdstuk geschetste model. Gezien de keuze om het model te ijken aan beschikbare gegevens over in 2009 door de rechter behandelde handelszaken, vallen de uitkomsten daar deels mee samen. Daarnaast worden de uitkomsten over maatschappelijke transacties en contractbreuken/schades geplaatst naast de beperkt beschikbare empirische informatie op dit gebied.

Tabel 4.1 brengt de in het model geschatte waardebedragen van de geaggregeerde

stromen in beeld. Daarnaast worden landelijk empirische cijfers gezet over de waarde gemoeid met de transacties in de economie, in de vorm van het bruto binnenlands product (bbp), en de geschatte waarde van het totaal van contrabreuken in ons land. Deze heel globale schatting is gebaseerd op informatie uit de WODC-publicaties over de zogenaamde ‘geschilbeslechtingsdelta’ betreffende natuurlijke personen en het midden- en kleinbedrijf (Van Velthoven en Klein-Haarhuis 2010, Croes en Maas 2009). Zie voor de achtergronden bijlage 2.

Een veelheid van transacties ligt ten grondslag aan het in 2009 gerealiseerde bruto binnenlands product. Volgens deze schatting vindt circa een derde daarvan feitelijk onder de 'schaduw van de rechter' plaats, dat wil zeggen dat bij beslissingen om transacties aan te gaan en de daarbij bestaande kans op optredende schades of contractbreuken de mogelijkheden van een eventuele gang naar de rechter een rol spelen. Bij het andere twee derde van de transactiewaarde is deze rol van de rechter feitelijk overgenomen door alternatieve geschilbeslechting.

Het model verbindt aan het totale financiële belang van rechtszaken van 5,3 miljard euro een financieel belang van contractbreuken en schades van circa 19 miljard euro en van achterliggende transacties van 33 miljard euro. Afgezet tegen het bruto binnenlands product van 572 miljard (CPB 2010) en het op basis van de Geschilbeslechtsdeltas globaal geschatte financiële belang van 'juridische problemen' van 37 miljard euro zijn deze bedragen laag.

Allereerst een toelichting over de stap van het financieel belang van contractbreuken en

schades naar dat van rechtszaken. Daarbij speelt waarschijnlijk een belangrijke rol dat er op het terrein van geschilbeslechting diverse alternatieven zijn voor een gang naar de rechter. Deze kunnen veelal een sluitstuk van de rechtspleging vormen en vervangen daarmee de gang naar de rechter.

Empirische literatuur geeft over het algemeen aan dat een belangrijk deel van juridische problemen niet voor de rechter komt, maar in een eerder stadium wordt geschikt dan wel wordt opgegeven. Dat geldt voor de Verenigde Staten (Galenter en Cahill 1994), maar ook voor Nederland. Volgens Van Velthoven en Klein-Haarhuis (2010, p. 15) komt het slechts in 13% van de problemen tot (het begin van) een officiële procedure, waarvan in 5%-punt van de gevallen gerechtelijk en in 8%-punt van de gevallen buitengerechtelijk. Als voor een probleem de hulp van een of meer instanties wordt ingeroepen, is in 55% van de gevallen de rechtspraak de laatste instantie daarbij (Van Velthoven en Klein-Haarhuis 2010, p. 145).

Het model houdt geen rekening met mogelijke substitutie tussen een beroep op vormen van alternatieve geschilbeslechting en een

Tabel 4.1 Schatting van de relevante, met transacties, contractbreuken/schades en geschilbeslechting gemoeide bedragen, 2009 (mrd. euro)

	Transacties	Contractbreuk e.d.	Zaken
Model	33	19	5,3
Vergelijking	bbp: 572	37	5,3 (realisatie)

beroep op de rechter. Het gaat er – als het ware – vanuit dat de aard van het probleem bepaalt of het via alternatieve geschilbeslechting dan wel via de rechter moet worden behandeld. De kosten van alternatieve geschilbeslechting of financiële prikkels in dit verband spelen in het model bij de keuze voor een behandeling via alternatieven of rechter geen rol.

Het model leidt tot de conclusie dat het bij een belangrijk deel van de contractbreuken/schades niet tot een rechtszaak komt. Het verschil betreft zaken waarin de benadeelde geen actie onderneemt en schikkingen buiten rechte.

Dit correspondeert met empirische gegevens op dit gebied. Zo constateert Kramer et al. (2012) op basis van een dossieronderzoek van door gerechtsdeurwaarders behandelde incassozaken dat in 36% van de gevallen de zaken voor de rechter worden gebracht. Van deze zaken werd 11% nog ingetrokken voor aanbrenging van de dagvaarding. Dus slechts ongeveer een derde van de incassozaken die door een deurwaarder in behandeling worden genomen, komen uiteindelijk voor de rechter. Deze verhouding correspondeert goed met die van het model, dat een verhouding tussen contractbreuken/schades en rechtszaken vindt van 27% in aantal en 29% in waarde.

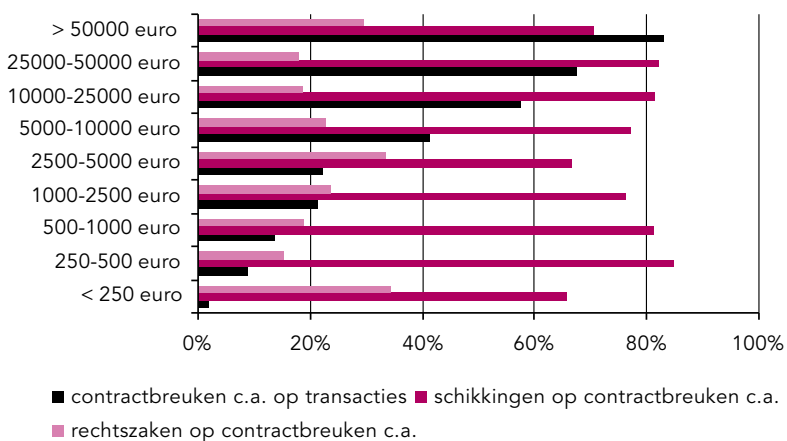
Terug naar de voorafgaande stap: die van de totale waarde van transacties naar die van contractbreuken en schades. Veel transacties

komen tot stand op basis van vertrouwen tussen de contractpartners. De sociologische opvatting dat maatschappelijke actoren veelal in goede verhoudingen investeren vindt hier dus steun. Dat kan de reden zijn dat de werkelijke verhouding tussen de waarde van contractbreuken/schades en de achterliggende transacties veel lager ligt dan volgens het model te verwachten zou zijn.

Samenvattend: de modeluitkomsten suggereren dat een belangrijk deel van de transacties niet zozeer tot stand komt in de schaduw van de rechter, maar op basis van vertrouwen van contractpartijen. Tevens geldt dat ook in het geval van contractbreuken en schades, er ook vaak vormen van alternatieve geschilbeslechting bestaan. Volgens de schattingen met het model betreffen de transacties die werkelijk 'in de schaduw van de rechter' plaatsvinden daarom niet meer dan circa 6% van de waarde van het bbp. Deze schatting kent een aanzienlijke onzekerheid. Voor zover de schatting te laag is, zal in het volgende de 'schaduw van de rechter', in termen van effecten op het bbp en de maatschappelijke kosten worden onderschat.

In hoeverre verschillen de verhoudingen tussen het financieel belang van transacties, contractbreuken en schades, schikkingen en rechtszaken volgens het model, onderscheiden naar klassen van financieel belang? Figuur 4.1 brengt dit in beeld.

Figuur 4.1 Schatting van de verhoudingen tussen financieel belang van transacties, contractbreuken/schades, schikkingen en rechtszaken (aantallen)

Het deel van de (waarde van) transacties dat tot contractbreuken of schade leidt, neemt gestaag met het financieel belang van de zaak toe. Bij kleine transacties bedraagt het slechts enkele procenten, terwijl het bij transacties met groot financieel belang rond de 80% ligt. Zoals hiervoor gesteld, vallen transacties die gebaseerd zijn op wederzijds vertrouwen hier in principe buiten.

Het deel van (het financieel belang van) de contractbreuken en schades waarbij een schikking tot stand komt, vertoont niet zo'n duidelijke relatie met het financieel belang van de zaak. Het schommelt steeds rond de 70 à 80% en vormt daarmee een meerderheid van de gevallen. Het deel van (de waarde van) de contractbreuken en schades dat tot een

rechtszaak leidt, schommelt als complement rond de 20 à 30% en is evenmin duidelijk gerelateerd aan de hoogte van het financieel belang van zaken.

4.2 Zaken bij de rechter

Wat is te zeggen over de aard van de juridische problemen, die uiteindelijk in de vorm van een dagvaarding in een handelszaak voor de rechter komen? Daarbij gaat het om zaken die in eerste aanleg voor de kantonrechter of de civiele rechter komen en om zowel bodemprocedures als kort gedingen. Van Velthoven (2007, p. 19) geeft, op basis van informatie van de Rechtspraak, een beeld van de juridisch-inhoudelijke typering van deze zaken, die overigens deels (bij 22% van de zaken)

ontbreekt. Meer dan de helft valt onder de typering 'bijzondere overeenkomst', met als belangrijke subtypering: 'huurrecht' (16% van totaal) en 'opdracht' (14% van totaal). Relatief veel voorkomende typering zijn verder 'verzekeringsrecht' (12%) en 'verbintenissenrecht' (11%).

Tabel 4.2 geeft de uit de gegevens van de Rechtspraak af te leiden informatie over het aantal dagvaardingszaken handel met een bekend financieel belang waarover de rechter in het jaar 2009 uitspraak heeft gedaan en de daarmee gemoeide waarde (financiële belan-

gen). Ook via een comparitie bereikte schikkingen zijn hierin vervat. Tevens vermeldt de tabel het verstekpercentage bij de behandelde zaken. Dagvaardingszaken arbeid zijn niet in de cijfers opgenomen.¹

In 2009 deed de rechter in eerste aanleg uitspraak in circa 573.000 dagvaardingszaken handel. Bij verreweg de meeste, 545.000, is het financiële belang bekend. Bij meer dan 130.000 zaken (24% van totaal) is dat financiële belang niet meer dan 250 euro. Het mediane bedrag bij zaken met bekend financieel belang, dus het bedrag waar het financieel belang van precies de helft van het aantal

Tabel 4.2 Dagvaardingszaken handel, 2009

	Aantal	% van totaal	waarde	% verstek
Onbekend of nihil	27,9	5%	0	25%
- <250 euro	135,0	24%	19	93%
- 250-500 euro	100,5	18%	39	90%
- 500-1.000 euro	108,5	19%	79	86%
- 1.000-2.500 euro	113,2	20%	180	81%
- 2.500-5.000 euro	50,2	9%	183	73%
- 5.000-10.000 euro	12,4	2%	88	43%
- 10.000-25.000 euro	13,0	2%	200	69%
- 25.000-50.000 euro	5,6	1%	194	25%
- >50.000 euro	6,8	1%	4320	59%
Totaal	573,1	100%	5303	81%
Wv. financieel belang bekend	545,2	95%	5303	84%

1. In 2009 behandelde de rechter circa 5.000 van deze, met een dagvaarding ingeleide, arbeidszaken (bron: gegevens geconsolideerde 4-maandsrapportages).

zaken onder ligt, bedraagt rond de 670 euro. Dit is beduidend minder dan de gemiddelde waarde die circa 9.700 euro bedraagt. De financiële belangen per zaak zijn dus heel 'scheef' verdeeld. Dit blijkt ook uit het financiële belang dat de groep van zaken met financieel belang boven de 50.000 vertegenwoordigt. In aantal maken zij 1% van het totaal uit, in waarde meer dan 80%.

De totale hieruit af te leiden waarde die gemoeid is met deze handelszaken in 2009, is 5,3 miljard euro.² Dat is dus circa 1% van het bbp van 572 miljard euro in dat jaar.

Het verstekpercentage in deze zaken ligt met name hoog bij de zaken met kleiner financieel belang. Omdat deze zaken in aantal overheersen, is ook het verstekpercentage van het totaal hoog: meer dan 80%. Hoewel er geen sprake is van een rechtlijnige afname, is duidelijk dat het verstekpercentage bij zaken met toenemend financieel belang tot 50% of lager afneemt.

Geplaatst in de tijd is het aantal door de rechter behandelde dagvaardingszaken 14% hoger dan in 2008, maar lager dan in recente jaren. In 2009 hebben relatief veel zaken betrekking op achterstallige betalingen van de zorgpremie. De zaken waren ook anders over klassen van financiële belang verdeeld dan in 2009: het mediane bedrag was circa 800 euro in 2008 tegenover 670 euro in 2009. Het gemiddelde lag in 2008 daarentegen juist lager: ruim 8.700 euro tegen 9.700 in 2009. Er

zitten dus nog wel fluctuaties in de volumina van zaken met verschillend financieel belang.

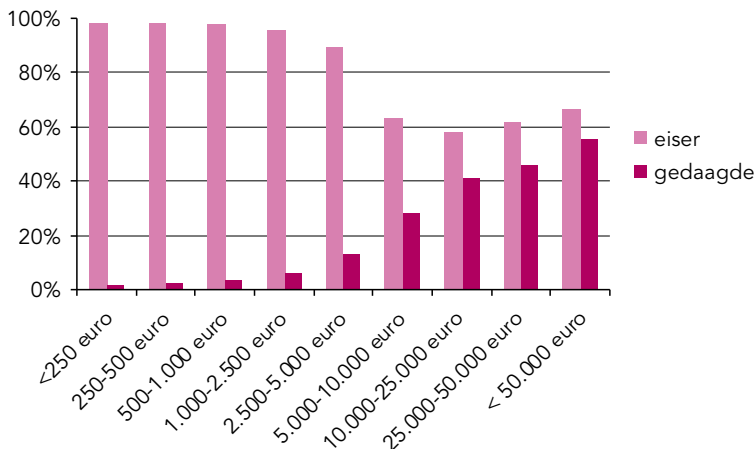
In hoeverre zijn eisers en gedaagden in de zaken die voor de rechter komen, natuurlijke persoon of een rechtspersoon (bedrijf of instelling)? Deze gegevens zijn ook voor het model van belang, omdat de griffierechten na invoering van de Wet griffierechten burgerlijke zaken verschillen tussen natuurlijke en rechtspersonen.

Het is gebleken dat de gegevens uit de primaire procesbestanden op dit gebied tot invoering van de WGBZ, zoals bijvoorbeeld gebruikt in Van Velthoven (2007), niet betrouwbaar waren. Daarom vormen gegevens over 2012 hier het uitgangspunt. Deze geven het in figuur 4.2 geschetste beeld.

In de laagste financiële klassen staat bijna altijd een rechtspersoon als eiser tegen een natuurlijk persoon als gedaagde. Dit zullen veelal incassozaken zijn. Pas vanaf 2.500 euro begint het beeld te veranderen. In zaken met groot financieel belang is het beeld veel evenwichtiger.

Bij de natuurlijke personen hangt de hoogte van griffierecht en te betalen tarief voor de advocaat ook af van het inkomen. Dit bepaalt of de persoon behoort tot de 'on- of minvermogenen'. Op basis van de door Van Velthoven (2007) vermelde cijfers en de correctie van de door hem gebruikte cijfers voor de

2. De schatting in Van Dijk (2014) van het totaal financieel belang van zaken, door de rechter in 2011 en 2012 behandeld, ligt ook voor de specifieke categorie van civiele dagvaardingszaken hoger, namelijk op circa 12 miljard. De voornaamste reden is dat hierin ook zaken zijn vervat die voor behandeling door de rechter weer worden ingetrokken (geroyeerd). Deze zaken worden in de analyses van dit rapport als 'schikkingen buiten rechte' beschouwd. Tevens kan het totale financiële belang over de jaren nogal fluctueren door de grote invloed van enkele zaken met groot financieel belang in het totaal en de toevalligheden op dit gebied.

Figuur 4.2 Percentage rechtspersonen onder eisers en gedaagden, naar klassen van financieel belang

partijconstellatie in kantonzaken, levert dit een in het model gebruikte ruwe schatting op: bij transacties met een financieel belang tot 5.000 euro is 40% van de betrokken natuurlijke personen on- of minvermogen. Bij transacties met groter financieel belang is dat 20%.³ Daarbij is aangenomen dat 85% van de on- en minvermogenen tot de onvermogenen behoort en voor het laagste tarief in aanmerking komt.⁴

Figuur 4.3 geeft de verstekpercentages, naar klasse van financieel belang, volgens de uitkomsten van het simulatiemodel en plaatst de

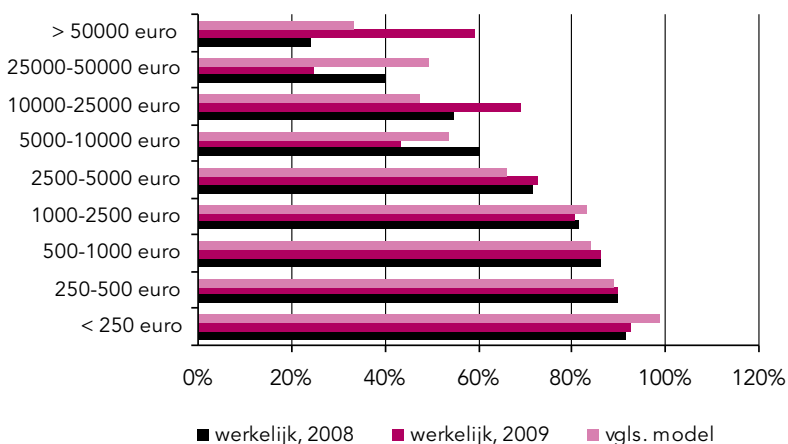
werkelijke uitkomsten in 2008 en 2009 ernaast.

Globaal gesproken geeft het model de verstekpercentages goed weer. Het totaal aantal verstekzaken binnen de hier beschouwde groep zaken bedroeg in 2009 456.000, waar het model er 459.000 schat. Zowel in werkelijkheid als volgens het model liggen de verstekpercentages bij zaken met groter financieel belang lager.

Wel wordt het verstekpercentage bij de zaken met financieel belang tot 250 euro enigszins overschat: het bedraagt volgens het model

3. Van Velthoven (2007, p. 34) vermeldt dat bij kantonzaken en civiele zaken circa 5% respectievelijk 20% van de eisende natuurlijke personen gebruikmaakte van de korting voor 'on- en minvermogenen'. Volgens zijn cijfers was 45% van de eisers in kantonzaken natuurlijk persoon, terwijl dat volgens de cijfers over 2012 slechts 5% is. Correctie van de cijfers van eisers in kantonzaken leidt dan tot een schatting van circa 40%. Dit percentage is overigens ook globaal conform het aandeel van on- en minvermogenen in de bevolking (circa 39% in 2009, zie Combrink-Kuiters e.a. 2013, p. 82).
4. Deze schatting is gebaseerd op de Monitor Gesubsidieerde Rechtsbijstand 2009, p. 72.

Figuur 4.3 Verstekpercentages bij dagvaardingen, handelszaken, eerste aanleg naar klasse van financieel belang, 2009

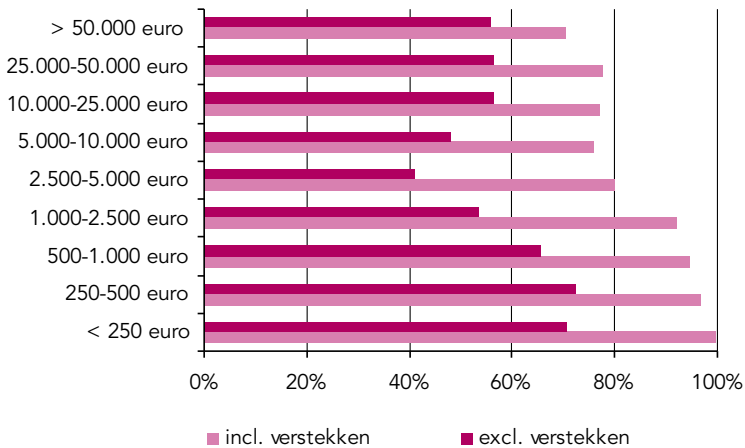

99% en is in werkelijkheid ruim 90%. De werkelijke verstekpercentages gedragen zich in de hoogste klassen enigszins onregelmatig en verschillen ook tussen 2008 en 2009, wellicht in verband met de kleinere aantallen waar het hier om gaat. Het verstekpercentage volgens het model sluit bij deze hoogste klassen dan ook minder aan bij de werkelijke percentages: soms is het hoger en soms lager.

4.3 Kans op succes eiser bij de rechter

Een belangrijk discussiepunt in de rechtseconomische literatuur vormt de selectiehypothese van Priest en Klein (1984). Zij stelden dat bij zaken die voor de rechter komen de winstkans voor de eiser gemiddeld circa 50% zal zijn. Bij zaken waarbij de winstkans voor de

eiser hoger is, zal de potentiële gedaagde immers, in het besef dat zijn zaak zwak is, geneigd zijn tot schikken. En wanneer de winstkans lager is, zal de eiser minder geneigd zijn de zaak voor de rechter te brengen. Op deze stelling is in de literatuur het nodige afgedongen. Verschillen van partijen in verwachtingen en asymmetrie in informatie, belangen en houding tegenover risico kunnen ervoor zorgen dat winstkansen in zaken voor de rechter sterk van de 50% kunnen afwijken. Waldfogel (1995) concludeerde op basis van empirisch materiaal over verschillende typen eind jaren tachtig in New York behandelde handelszaken dat, naarmate relatief minder zaken bij de rechter komen – en dus via schikkingen, e.d. worden afgevangen – de winstkans bij zaken die wél voor de rechter komen

Figuur 4.4 Gemiddelde winstkans eiser naar klasse van financieel belang, handelszaken, eerste aanleg, 2009

dichter bij de 50% ligt. Waldfoegel (1998) concludeert dat het selectieproces in sterkere mate te verklaren is uit uiteenlopende verwachtingen van partijen dan door verschil in informatie tussen partijen.

Veel empirisch materiaal over winstkansen in de Nederlandse situatie is er niet; de uitkomst van de zaak wordt niet in gegevensbestanden op dit gebied vermeld. Wat geeft het model nu voor uitkomsten op het gebied van winstkansen?

Figuur 4.4 geeft de gemiddelde winstkansen van een rechtszaak naar klasse van financieel belang, zowel voor alle zaken in de klasse als specifiek voor de zaken die op tegenspraak worden gevoerd.

Wanneer verstekzaken en zaken op tegenspraak samen worden genomen, daalt de gemiddelde winstkans van vrijwel 100% in zaken met gering financieel belang tot circa 70% bij zaken met een groot financieel belang. Bij de zaken op tegenspraak ligt de gemiddelde winstkans duidelijk lager: bij de klassen met groter financieel belang zelfs niet of nauwelijks hoger dan 50%. Volgens het model dalen dus de gemiddelde winstkansen, naarmate het financiële belang van de zaak groter wordt. Opvallend is de relatief lage winstkans bij zaken op tegenspraak in de klasse 2.500-5.000 euro. De hoogste klassen van financieel belang laten een iets grotere winstkans zien.

Een heel indirecte toetsing van deze uitkomsten is mogelijk op basis van onderzoek van

Eshuis (2003). Hij onderzocht via dossieranalyse in hoeverre claims in handelszaken bij de civiele rechter werden gehonoreerd. Bij typen zaken waarbij de mediane eis minder dan 15.000 euro was, bedroeg het gemiddelde toegewezen bedrag 63% van de eis. Bij zaken waarvan de mediane eis tussen 15.000 en 25.000 euro lag, was dit 58% en bij zaken met een hogere mediane eis 53% (exclusief faillissementszaken 29%). Hoewel dit geen winstkansen zijn, geven deze cijfers dus wel aanwijzing dat hogere claims gemiddeld in mindere mate worden gehonoreerd.

4.4 Empirische vulling: inschakeling van een advocaat

Bij kantonzaken, in het jaar 2009 de zaken met een financieel belang tot 5.000 euro, is er geen verplichte procesvertegenwoordiging en kunnen de partijen dus zonder hulp van een advocaat een rechtszaak voeren. In 2009 schakelde circa 15% van de eisers in dit soort kantonzaken met financieel belang een advocaat in. Van Velthoven (2007, p. 28), die in een analyse over 2005 bij dagvaardingszaken voor de kantonrechter nog minder gebruik van een advocaat vond (namelijk 4%), constateerde dat veel meer eisers (82%) gebruikmaakten van een deurwaarder en dat 14% zich op een andere manier liet vertegenwoordigen. Eisers hebben een deurwaarder nodig voor het uitbrengen van een dagvaarding. Bij de gedaagden die niet verstek lieten gaan, liet 21% van de partijen zich door een advocaat vertegenwoordigen. Dit stemt overeen

met de bevindingen van Van Velthoven (2007), die constateerde dat dit percentage bij gedaagde natuurlijke personen slechts 17% was en bij rechtspersonen 53% van de zaken op tegenspraak. Het gaat dus om een duidelijke minderheid van kantonzaken. Figuur 4.5 geeft de vergelijking tussen de schatting van het gebruik van een advocaat en de werkelijke cijfers, naar klasse van financieel belang.

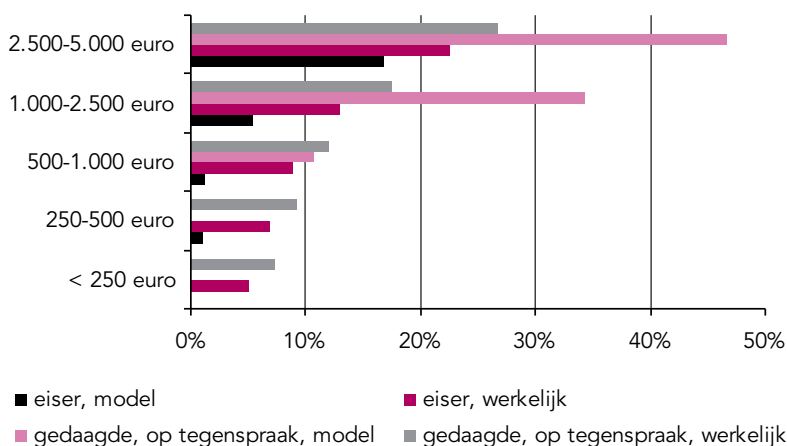
Bij de eisers (onderste twee staven per klasse van financieel belang) onderschat het model de inschakeling van procesbijstand enigszins; bij de gedaagden is, in ieder geval bij de klassen van financieel belang tussen 1.000 en 5.000 euro, eerder sprake van een overschatting. Wel geeft het model goed weer, dat de inschakeling van de procesbijstand van een advocaat vaker voorkomt bij zaken waarbij de financiële belangen groter zijn.

4.5 Maatschappelijke kosten

In paragraaf 2.5 en 3.3.6 kwamen de componenten van de maatschappelijke kosten aan de orde. Welke bedragen zijn hier nu, voor de betreffende kostencomponenten aan te verbinden?

Daartoe dient eerst nog het aandeel van de 'echte' schade te worden geschat dat onderdeel is van de totale waarde aan contractbreuken/schades in het model (parameter γ in vergelijking 22 in hoofdstuk 3). Dit aandeel is geschat op 4%. Deze ruwe schatting is geba-

Figuur 4.5 Procesbijstand advocaat naar klasse van financieel belang, 2009

seerd op het totaal aan door schadeverzekeringen in 2009 uitbetaalde schades ter waarde van 12,8 miljard euro (CBS, Statline). Dat is 2,2% van het bruto binnenlands product. Toepassing van dit percentage op de waarde van de transacties die ten grondslag ligt aan zaken bij de rechter (33 miljard; zie tabel 4.1) levert een schadebedrag van 740 miljoen. Dat is 4% van het totaal betwiste bedrag aan contractbreuken/schades van 19 miljard.

Tabel 4.3 geeft nu een overzicht van de diverse maatschappelijke kostenposten volgens het model in de Ausgangssituatie van het jaar 2009. Deze kostenposten zullen bij de te simuleren varianten in de volgende hoofdstukken steeds in beeld komen. De waarde van de weggevallen transacties wordt bekeken ten opzichte van de Ausgangs-

situatie, en is dus hier per definitie nog nihil. De voor behandeling van de zaken gerelateerde kosten aan rechtspraak (al of niet gefinancierd via griffierechten), rechtsbijstand (al of niet collectief gefinancierd) en bijkomende kosten komen uit op 550 miljoen euro. Samen met een geschat schadebedrag van 740 miljoen euro levert dit maatschappelijke kosten van 1.290 miljoen euro.

Van de in totaal circa 19 miljard euro gemoeid met contractbreuken en schades wordt naar schatting bijna 7 miljard euro gecompenseerd via schikkingen buiten rechte en ruim 3 miljard euro via de uitspraak van de rechter en de daarop volgende succesvolle executie van het vonnis bij circa 75% van de rechterlijke vonnissen. Dan resteert een niet-gecompenseerd

**Tabel 4.3 Maatschappelijke kostenposten dagvaardingszaken handel met financieel belang, eerste aanleg, in
uitgangssituatie 2009, volgens model (mln. euro)**

	Uitgangssituatie 2009
Weggevalen transacties % bbp ^a	0,00%
Weggevalen transacties (waarde) ^a	0
Uitgaven rechtspraak	146
Betaalde griffierechten	109
Uitgaven rechtsbijstand	241
- commercieel	193
- collectief (WRB)	44
- eigen betalingen WRB	5
Bijkomende kosten	163
Totale kosten recht zoeken	550
Waarde schades	740
Totale maatschappelijke kosten	1290
Waarde contractbreuken/schades	18530
- gecompenseerd via schikking	6770
- gecompenseerd via rechter	3350
Niet-gecompenseerde waarde contractbreuken/schades	8410

^a T.o.v. uitgangssituatie 2009.

bedrag aan contractbreuken en schades van
ruim 8 miljard euro.

In hoofdstuk 5 komt in beeld in hoeverre deze
maatschappelijke kosten en de niet-gecom-

penseerde bedragen aan contractbreuken en
schades veranderen onder invloed van diverse
maatregelen.

Simulaties met het model

Met het model zijn verschillende simulaties uitgevoerd. Het gaat om simulaties van de gevolgen van 1) denkbare of gerealiseerde wijzigingen in tarieven griffierecht en de competentiegrens van de kantonrechter, 2) ingrepen in de tarieven van advocaten en de wijze van financiering van de procesbijstand van de advocaat en 3) veranderingen in rechtszekerheid en rechtsgelijkheid.

Enkele resultaten:

De ingrepen in de griffierechten in 2010 en 2011, bij invoering van de Wet griffierechten burgerlijke zaken en competentiegrenswijzigingen, hebben per saldo tot een daling van het aantal rechtszaken met circa 30% geleid. Het gaat hier met name om zaken met relatief gering financieel belang, want in waarde is de teruggang slechts 2%. Dit is vooral het gevolg van een door de verhoging van het griffierecht ingezette teruggang in het aantal contractbreuken en schades, samenhangend met het wegvallen van transacties. De in de periode 2010-2013 opgetreden daling in het aantal door de rechtspraak in eerste aanleg behandelde handelszaken met financieel belang is daarmee voor een groot deel toe te schrijven aan veranderingen in regelingen rond de toegang tot de rechter.

Bij een verdubbeling van de tarieven voor de advocaat (zowel commercieel als bij een toevoeging) neemt de gevraagde procesbijstand bij de hier onderzochte zaken met 58% af. In termen van het met de zaken gemoeide financieel belang is de daling minder: 27%. De daling is het grootst bij de commerciële advocaat. De gevolgen voor het aantal rechtszaken zijn klein, maar de zaken die wegvallen hebben een relatief groot financieel belang. De daling van het totale financiële belang van de voor de rechter gebrachte zaken is 22%.

Toename van rechtsonzekerheid leidt tot minder transacties en tegelijkertijd tot aanzienlijk meer contractbreuken/schades en rechtszaken, waarbij het gemiddeld financieel belang behoorlijk daalt. Een afname van de rechtsongelijkheid leidt tot meer kleinere transacties, maar aanzienlijk minder contractbreuken/schades. Het deel daarvan dat wordt geschikt

neemt toe, met name bij de zaken met groter financieel belang. Het aantal rechtszaken en de procesbijstand en het daarmee gemoeide totale financiële belang nemen dan drastisch af.

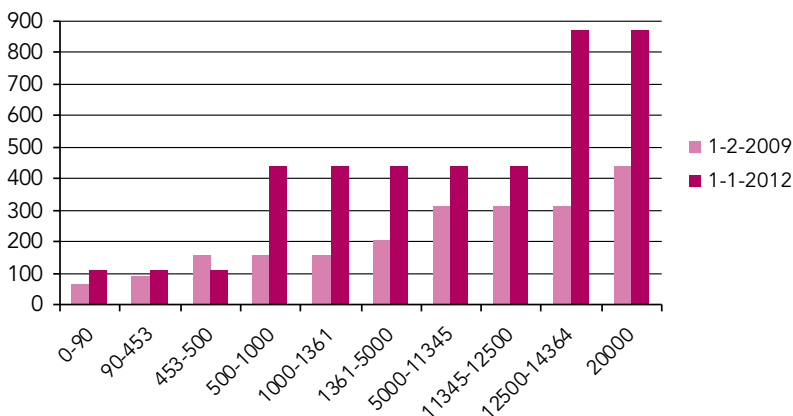
5.1 Wijziging griffierechten

5.1.1 Gesimuleerde wijzigingen

Deze paragraaf gaat in op de effecten van wijzigingen in het stelsel en de hoogte van griffierechten. Het gaat daarbij deels om theoretisch denkbare wijzigingen en deels om feitelijke wijzigingen, zoals die vanaf 2009 hebben plaatsgevonden.

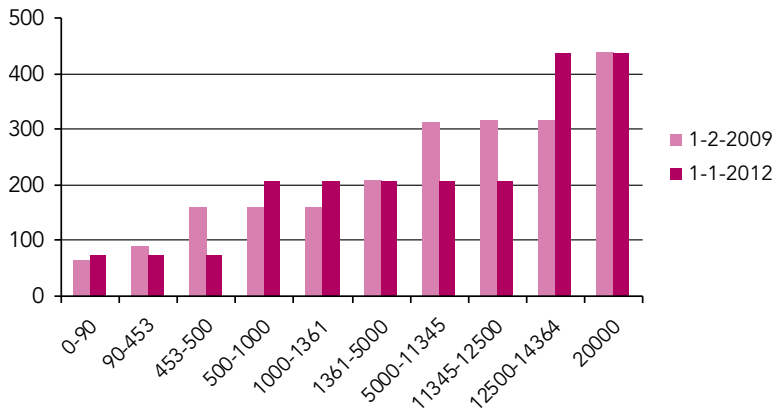
De uitgangssituatie vormt steeds de situatie in het jaar 2009, zoals in het vorige hoofdstuk geschetst. In dat jaar golden de griffierecht-tarieven volgens de WTBZ.¹ Zie de figuren 5.1a, 5.1b en 5.1c (staven 1 februari 2009). Omdat de tarieven bij zaken met grotere financiële belangen een vast percentage (2,2%) van dat financieel belang bedroegen, zijn die tarieven niet verder in klassen vermeld.

Figuur 5.1a Rechtspersonen: tarieven griffierecht handelszaken in eerste aanleg (euro; verticale as), naar financieel belang (euro; horizontale as), 2009, 2012

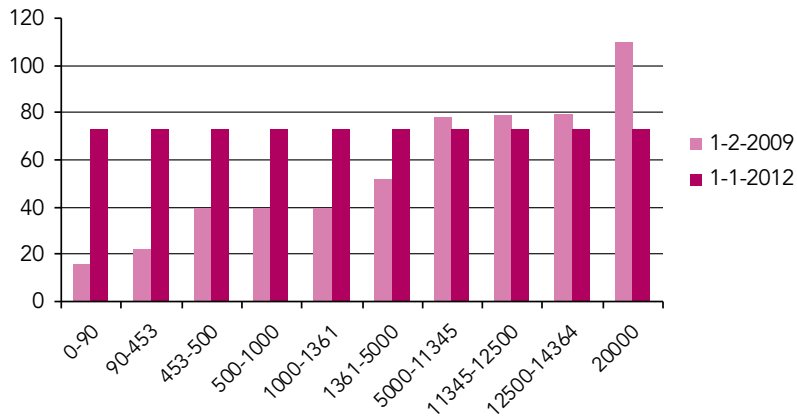

1. De in 2009 geldende grensbedragen zijn gebaseerd op directe omrekening van bedragen in guldens bij de overgang naar de euro in 2002.

Figuur 5.1b Niet on- of minvermogende natuurlijke personen: tarieven griffierecht handelszaken in eerste aanleg (euro; verticale as), naar financieel belang (euro; horizontale as), 2009, 2012

Figuur 5.1c Onvermogende natuurlijke personen: tarieven griffierecht handelszaken in eerste aanleg (euro; verticale as), naar financieel belang (euro; horizontale as), 2009, 2012

De via het model gesimuleerde wijzigingen betreffen achtereenvolgens:

1. een verhoging van alle tarieven van het griffierecht met 100%. Deze variant geeft een algemeen beeld van de gevoeligheid van het beroep op de rechter voor de hoogte van het griffierecht zoals dat in 2009 gold;
2. volledige afschaffing van het griffierecht. In sommige landen, zoals Spanje, wordt op principiële gronden geen griffierecht geheven;
3. invoering van een griffierecht dat per type zaak gelijk is aan de kostprijs. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen zaken bij verstek en op tegenspraak. De eerste kennen een veel lagere kostprijs. Er is geen verschil in tarieven tussen natuurlijke en rechtspersonen en on- en minvermogenen betalen ook de volledige kostprijs. De gevolgen van integrale invoering van een dergelijk kostendekkend systeem voor civiele en bestuurszaken is eerder geschat in Bauw, Van Dijk en Van Tulder (2010);
4. invoering van de systematiek en de tarieven volgens de WGBZ. Omdat ook medio 2011, gelijk met de competentiegrenswijziging, de tarieven zijn veranderd, zijn de tarieven per 1 januari 2012 gehanteerd.² Deze tarieven maken onderscheid tussen drie groepen: rechtspersonen, natuurlijke personen met lagere inkomens (de zogenaamde 'on- en minvermogenen') en met hogere inkomens (zie figuren 5.1a, 5.1b en 5.1c; staven 1 januari 2012).

Rechtspersonen betalen voor de meeste typen zaken hogere tarieven dan de natuurlijke personen. Bij de natuurlijke personen betalen de hogere inkomensgroepen meer dan de lagere inkomens. Ten opzichte van de oude tariefstelling zijn de griffierechten voor rechtspersoon in het algemeen omhoog gegaan, met name bij zaken met een financieel belang tussen 5.000 en 25.000 euro. Bij de natuurlijke personen is het beeld sterk afhankelijk van type zaak en financieel belang. Voor onvermogenen bedragen de griffierechten voor alle zaken 73 euro. Voor zaken met een financieel belang tot 5.000 euro betekent dat een toename;

5. een meer volledige nabootsing van de situatie in 2012, waarbij naast de onder 4 genoemde invoering van de WGBZ ook de wijziging van de competentiegrens medio 2011 is gesimuleerd. Het maximumbedrag waarvoor de kantonrechter bevoegd is, is toen verhoogd van 5.000 tot 25.000 euro. Dit betekent ook dat de verplichte procesvertegenwoordiging in zaken tussen 5.000 en 25.000 euro is vervallen. Tevens zijn de vanaf medio 2011 volgens de Wet op de rechtsbijstand geldende eigen bijdragen voor de inschakeling van een toegevoegde advocaat (in prijzen van 2009) toegepast.
6. Ten slotte zijn de griffierechtstarieven, zoals die in de vorige simulatie golden, nog eens met 50% verhoogd.

2. Omdat het model 2009 als basisjaar heeft, zijn alle relevante geldsbedragen in 2012 omgerekend in prijzen van 2009, ofwel gedefleerd met 6%.

5.1.2 Gevolgen voor de keten van transacties naar zaken

Tabel 5.1 schetst allereerst de effecten op het aantal en de totale waarde van de relevante maatschappelijke transacties, de betwiste transacties daaronder, de hieruit voortgekomen schikkingen buiten rechte, het aantal rechtszaken en het aantal partijen daarbij dat rechtsbijstand van een advocaat krijgt. De eerste cijferkolom van deze en volgende tabellen geeft steeds de waarden van het model voor de uitgangssituatie in 2009, zoals deze in hoofdstuk 4 zijn beschreven. De volgende kolommen geven voor de achtereenvolgende varianten het verschil in uitkomst met de uitgangssituatie.

Bij een verhoging van de griffierechten vervallen een aantal, relatief 'riskante', maatschappelijke transacties, omdat de gang naar de rechter kostbaarder en minder aantrekkelijk wordt. Met andere woorden: de 'schaduw van de rechter' vermindert. Een praktisch voorbeeld: bepaalde transacties, waarbij incasso achteraf plaatsvindt, worden wellicht niet meer uitgevoerd. Het kan dat deze transacties niet geheel verdwijnen, maar op een andere manier gaan plaatsvinden, waarbij betaling vooraf wordt verlangd. Betaling vooraf kan op zich weer andere problemen met zich meebrengen, als vervolgens levering van een deugdelijk product uitblijft. Dergelijke mogelijke verschuivingen brengt het model vooralsnog niet in beeld (zie paragraaf 2.5).

Bij een verdubbeling van de tarieven van het griffierecht, zoals die in 2009 golden, zouden naar schatting 18% van de relevante maatschappelijke transacties vervallen of althans niet meer op dezelfde manier plaatsvinden, omdat de gang naar de rechter meer gaat kosten en de dreiging daarmee minder geloofwaardig wordt. Het gaat hier overwegend om transacties met een kleiner financieel belang, want de totale waarde van de transacties die wél blijven plaatsvinden loopt slechts met 2% terug. Vanwege deze uitval, maar ook omdat een rechtszaak voor de verliezende gedaagde duurder wordt, loopt het aantal contractbreuken en schades nog duidelijker terug, met 41%. Ook dit effect doet zich met name bij de kleinere transacties voor, want de totale waarde van de contractbreuken en schades neemt slechts met 5% af.

De daling in aantal en het totale financiële belang van de bereikte schikkingen en het aantal rechtszaken volgt de ontwikkeling van het aantal en waarde van contractbreuken en schades vrij nauw, al blijft de daling in waarde van de schikkingen licht achter en neemt in die zin dus het belang van schikkingen toe. Het aantal zaken dat voor de rechter komt daalt met circa 44%. Rechtszaken met relatief gering financieel belang kennen de sterkste daling, want de totaal met rechtszaken gemoeide financiële belangen nemen slechts met 10% af. De aan rechtszaken gekoppelde rechtsbijstand van een advocaat zal overwegend zaken met relatief groot financieel belang betreffen en neemt dan ook iets minder sterk af.

Tabel 5.1 Varianten griffierecht en competentiegrenswijziging, 2009-2012

	Uitgangs- situatie 2009	Tarieven +100%	Tarieven 0	Tarieven kosten- dekkend	Tarieven WGBZ	Situa- tie 2012	Situatie 2012 + 50%
Transacties							
- aantal (x 1000)	38400	-18%	14%	7%	-10%	-10%	-22%
- waarde (mrd. euro)	33	-2%	2%	-2%	-1%	0%	-1%
Contractbreuken/schades							
- aantal (x 1000)	2300	-41%	68%	-37%	-24%	-23%	-49%
- waarde (mrd. euro)	19	-5%	6%	-6%	-2%	0%	-3%
Schikkingen buiten rechte							
- aantal (x 1000)	1800	-40%	49%	-54%	-22%	-22%	-49%
- waarde (mrd. euro)	13	-3%	2%	-8%	-2%	-1%	-3%
Rechtszaken							
- aantal (x 1000)	545	-44%	129%	18%	-31%	-28%	-50%
- waarde (mrd. euro)	5,3	-10%	15%	-1%	-2%	1%	-4%
Procesbijstand advocaat							
- aantal partijen (x 1000)	91	-26%	57%	-35%	-9%	-22%	-31%
- waarde (mrd. euro) ^a	8,6	-7%	7%	-3%	1%	0%	-3%

^a Zaken waarbij beide partijen rechtsbijstand hebben, zijn hierbij dubbel geteld.

De in de derde kolom gepresenteerde variant, waarbij de griffierechten worden afgeschaft, laat het spiegelbeeld zien van de effecten van de eerste variant. Het totaal aantal van belang zijnde transacties stijgt met 14%. Dit zijn overwegend transacties met relatief klein financieel belang, want de totale waarde van de transacties stijgt slechts met 2%. De stijging betreft relatief 'riskante' transacties, dat zijn transacties waarbij de kans op contractbreuk of schade relatief groot is. Het aantal schades en contractbreuken stijgt dan ook duidelijk sterker. Er wordt minder geschikt en de toename van het beroep op de rechter is dan ook nog sterker: meer dan 100%. Het gaat in verhouding dan wel om veel zaken met gering financieel belang: de waarde van het aantal door de rechter behandelde zaken neemt slechts met 13% toe. Ook hier zijn de gevolgen voor de rechtsbijstand van een advocaat minder.

De volgende kolom geeft een andere 'radicale' variant: de griffierechten zijn gebaseerd op de kostprijs per zaak en daarmee worden verstekzaken veel goedkoper en zaken op tegenspraak in het algemeen duurder. In aantal overheerst eerstgenoemde type zaken ruim. In deze variant neemt het aantal transacties met kleiner financieel belang licht toe, maar dat met groter financieel belang enigszins af. De contractbreuken en schades dalen, zowel in aantal als totaal financieel belang. Door een afname van het aantal schikkingen neemt het aantal rechtszaken toe, met 18%. Die toename betreft zaken met klein financieel belang. Het beeld bij zaken met groot

financieel belang is anders, want het totaal met rechtszaken gemoeide financiële belang blijkt ongeveer gelijk. De rechtsbijstand van een advocaat, die overwegend op zaken met groter financieel belang betrekking zal hebben, vertoont zelfs een daling.

De volgende varianten sluiten aan op de wetgeving die tussen 2009 en 2012 is ingevoerd. De invoering van de tarieven volgens de WGBZ heeft in deze periode per saldo tot een daling in het aantal rechtszaken met naar schatting 31% geleid. Het gaat hier met name om zaken met relatief gering financieel belang, want in waarde is de afname slechts 2%. De teruggang in rechtszaken is voor een groot deel het gevolg van de door de verhoging van het griffierecht ingezette teruggang in het aantal contractbreuken en schades, samenhangend met het wegvallen van 'riskante' transacties.

Wanneer ook de competentiegrenswijziging in de analyse wordt betrokken ('Situatie 2012'), verandert het beeld niet sterk, met uitzondering van de procesbijstand van de advocaat. Door het optrekken van de competentiegrens, vervalt de verplichting zich in zaken met een financieel belang tussen 5.000 en 25.000 euro door een advocaat te laten vertegenwoordigen. Het aantal partijen dat procesbijstand van een advocaat inhuurt, nam, onder invloed van de maatregelen op het gebied van griffierechten en competentiegrenzen, naar schatting met 22% af. Die afname betreft zaken met relatief geringere financiële waarde, want het totaal met de zaken gemoeide financiële belang vertoont geen afname.

5.1.3 Gevolgen voor het aantal rechtszaken

Tabel 5.2 brengt de gevolgen voor het aantal rechtszaken van diverse typen in beeld.

De prijsgevoeligheid die de verdubbeling van de griffierechten (eerste variant, weergegeven in de tweede cijferkolom) laat zien, blijkt het sterkst bij zaken tussen 250 en 2.500 euro en daarmee bij de zaken voor de kantonrechter. Het effect op het beroep op de handelsrechter is in sommige klassen een vermindering met meer dan 50%, terwijl het bij de hoogst onderscheiden klasse van financieel belang (>50.000 euro) nog slechts een vermindering van 14% is. Ook bij zaken met relatief groot financieel belang is het effect daarmee nog niet verwaarloosbaar.

Het aantal zaken op tegenspraak loopt relatief sterker terug dan de bij verstek behandelde zaken: -61% versus -41%. Opvallend, omdat zaken op tegenspraak gemiddeld een hoger financieel belang kennen. De terugval van het aantal zaken is in deze variant, waarbij alle tarieven verdubbelen, tevens het sterkst bij de zaken waarbij een rechtspersoon eiser is. Als gevolg van de terugval in zaken daalt ook de inzet van advocaten bij de procesgang, en wel met 26%. Deze terugval is het sterkst bij de toegevoegde advocaten.

Zowel de variant van het afschaffen van griffierechten als de kostendekkende variant betekenen dat de griffierechten voor zaken met gering financieel belang sterk omlaag gaan. Bij de kostendekkende variant komt dit omdat het

veelal om verstekzaken gaat die een relatief lage kostprijs kennen en in de kostendekkende variant dus een laag griffierecht tarief hebben. Dit betekent dat zowel afschaffing van griffierecht als invoering van een kostendekkend griffierecht leiden tot een toename van het aantal zaken met relatief gering financieel belang. Bij zaken met relatief groter financieel belang leidt de afschaffing van griffierechten toch nog tot een toename van het beroep op de rechter van meer dan 10%. Bij de kostendekkende variant stijgen de griffierechten voor deze, vaak op tegenspraak gevoerde, zaken veelal en is daarom van een daling sprake. De ontwikkeling bij verstekzaken en zaken op tegenspraak is diametraal tegengesteld.

De invoering van de WGBZ-tarieven (twee-na-laatste kolom) pakt eveneens gedifferentieerd uit. De sterkste teruggang is te zien bij de zaken met financieel belang tussen 500 en 2.500 euro. In de hogere segmenten is deels van het tegengestelde effect sprake. Alleen de zaken waarbij een rechtspersoon als eiser optreedt laten een terugval zien. Het aantal zaken met een natuurlijke persoon als eiser laat daarentegen een stijging zien. Dit verschil zal het gevolg zijn van de relatief sterke toename van griffierechten voor rechtspersonen, terwijl bij natuurlijke personen soms van een daling sprake is (zie figuren 5.1a t/m 5.1c). De aparte ontwikkeling in het segment 5.000-25.000 euro (stijging tegenover daling elders) wordt nog versterkt door de competentiegrenswijziging (variant 'Situatie 2012'). Deze maakt het mogelijk bij dit segment nu zonder

Tabel 5.2 Varianten griffierecht en competentiegrenswijziging, 2009-2012, aantallen x 1.000

	Uit- gangs- situatie 2009	Tarieven +100%	Tarieven 0	Tarieven kosten- dekkend	Tarieven WGBZ	Situatie 2012	Situatie 2012 + 50%
Handelszaken – dagvaar- dingen							
- aantal (x 1000)	545	-44%	129%	18%	-31%	-28%	-50%
Wv. financieel belang							
- <250 euro	135	-30%	100%	17%	-17%	-17%	-34%
- 250-500 euro	100	-61%	203%	79%	-1%	-1%	-51%
- 500-1.000 euro	108	-59%	175%	15%	-68%	-68%	-75%
- 1.000-2.500 euro	113	-52%	106%	-11%	-56%	-57%	-74%
- 2.500-5.000 euro	50	-22%	81%	-5%	-19%	-20%	-41%
- 5.000-10.000 euro	12	-18%	44%	-34%	10%	83%	51%
- 10.000-25.000 euro	13	-12%	33%	-27%	6%	58%	36%
- 25.000-50.000 euro	6	-25%	28%	-17%	-14%	-10%	-26%
- >50.000 euro	7	-14%	13%	2%	2%	3%	-2%
- sector kanton	507	-46%	136%	21%	-34%	-25%	-48%
- sector civiel	38	-16%	32%	-22%	4%	-68%	-71%
- verstek	459	-41%	83%	33%	-29%	-29%	-50%
- op tegenspraak	87	-61%	372%	-64%	-43%	-26%	-50%
- eiser RP, gedaagde RP	21	-37%	115%	8%	-22%	-12%	-42%
- eiser RP, gedaagde NP	485	-46%	136%	21%	-34%	-33%	-54%
- eiser NP, gedaagde RP	5	-12%	66%	-6%	16%	65%	47%
- eiser NP, gedaagde NP	34	-25%	46%	-16%	0%	13%	-6%
Procesbijstand advocaat totaal	91	-26%	57%	-35%	-9%	-22%	-31%
- commercieel	55	-22%	36%	-34%	-4%	-21%	-33%
- toegevoegd	35	-33%	90%	-36%	-16%	-22%	-29%

advocaat te procederen. De terugval in het beroep op de advocaat voor procesbijstand is dan ook, ten opzichte van de voorgaande variant, nog circa 15% sterker. Deze terugval betreft vrijwel volledig de procesbijstand in de commerciële sfeer, dus niet bij toegevoegd advocaten. Daaraan gepaard gaat een duidelijk hoger beroep op de rechter in dit middensegment van zaken. Het effect is zo sterk dat zelfs bij een stijging van de WGBZ-tarieven met nog eens 50% (laatste variant) het beroep op de rechter in het segment van 5.000 tot 25.000 euro nog altijd duidelijk hoger is dan in de uitgangssituatie met de tarieven van 2009. Dit, terwijl het totaal aantal zaken in deze variant 50% onder het uitgangsniveau 2009 ligt. Het totaal aantal door de kantonrechter behandelde zaken van het hier beschouwde type is tussen 2009 en 2012 (volgens de variant 'Situatie 2012') met 25% gedaald, terwijl het aantal door de civiele rechter behandelde zaken (mede door de competentiegrenswijziging) met 68% daalde.

5.1.4 Resultaten model versus werkelijke ontwikkelingen, 2009-2013

De uitkomsten van het model zijn te plaatsen naast de werkelijke ontwikkelingen in het aantal zaken tussen 2009 en 2013. Daarbij passen twee kanttekeningen. De eerste is dat – anders dan in het model – in de werkelijke cijfers ook het effect van economische ontwikkelingen e.d. op het aantal zaken tot uiting komt. De tweede is dat het mogelijk is dat effecten op kortere en langere termijn uiteen-

lopen. Het hier geschetste model, waarin de totstandkoming van transacties en contractbreuken/schades reageert op veranderingen in regelingen rond de gang naar de rechter, geeft dan de effecten op langere termijn weer. In werkelijkheid kan de aanpassing aan nieuwe omstandigheden (zoals gewijzigde tarieven griffierecht) met vertraging plaatsvinden. Daarom vergelijken we de modeluitkomsten in het volgende niet alleen met de in 2009 tot 2012 waargenomen ontwikkeling, maar ook met die in 2010 tot 2013. Zie tabel 5.3.

Het totaal aantal in eerste aanleg behandelde dagvaardingszaken handel met een financieel belang daalde tussen 2009 en 2012 met 16% en tussen 2010 en 2013 met 26%, terwijl het model op een daling van 28% uitkomt. Vergelijken we de resultaten naar diverse onderverdelingen van het aantal zaken, dan stemt het model bij het onderscheid kanton versus civiel en verstek versus op tegenspraak redelijk tot goed overeen met de werkelijke ontwikkelingen.

Bij de verdeling naar klassen van financieel belang is het resultaat ambivalent: inderdaad blijkt ook in werkelijkheid de ontwikkeling bij het aantal zaken met financieel belang tussen 5.000 en 25.000 euro opvallend anders dan in de lagere en de hogere financiële klassen. Alleen in het middensegment is van stijgingen sprake, tegen de verder heersende trend in. Dit is dus conform de verwachting van het model. Tegelijkertijd is de stijging in het middensegment aanzienlijk minder sterk dan het model doet verwachten. Merk daarbij op dat

Tabel 5.3 Ontwikkeling aantal handelszaken met financieel belang in eerste aanleg: uitkomst model ('situatie 2012' t.o.v. basisjaar 2009) en realisatie 2009-2013

	Model	Realisatie 2009-2012	Realisatie 2010-2013 ^a
Handelszaken – dagvaardingen			
- totaal	-28%	-16%	-26%
Wv. financieel belang			
<5.000 euro	-34%	-18%	-27%
5.000-25.000 euro	+70%	+29%	+9%
>=25.000 euro	-3%	-21%	-29%
- sector kanton	-25%	-13%	-23%
- sector civiel	-68%	-65%	-72%
- verstek	-29%	-18%	-27%
- op tegenspraak	-26%	-3%	-21%

^a De cijfers over 2013 hebben een voorlopig karakter (bron: DWH, Rechtspraak).

een groot deel van die stijging in het model het gevolg is van het wegvallen van de verplichte procesvertegenwoordiging. De variant waarin het effect daarvan niet is verwerkt, maar wel het effect van de wijziging in griffierechten (variant 'Tarieven WGBZ' in tabel 5.2) laat in het middensegment slechts een stijging van 8% zien.³

Daarnaast doet het model slechts een geringe daling verwachten van het – relatief geringe – aantal zaken in de hoogste klassen van financieel belang, maar hier is de werkelijke terugval aanzienlijk, zelfs nog iets hoger dan in het laagste segment. De oorzaak van het verschil is onduidelijk.^{4,5}

- De gevolgen van de hantering van een alternatieve veronderstelling over het keuzegedrag van partijen rond procesbijstand van een advocaat komt in hoofdstuk 6 nader aan de orde.
- Eshuis e.a. (2014) maken aannemelijk dat de wijziging van de competentiegrens in 2011 tot enige zogenaamde 'migratie' van zaken heeft geleid. In de oude situatie bestond een prikkel om het financieel belang van zaken net onder of precies op 5.000 euro te bepalen; in de nieuwe situatie geldt dit bij 25.000 euro. Dit lijkt echter het in tabel 5.3 geschetste beeld niet sterk te hebben beïnvloed. Om (een deel van) dit migratie-effect op de cijfers uit te schakelen, is een financieel belang van exact 5.000 euro in de tabel bij de klasse 5.000-25.000 euro geteld en een financieel belang van 25.000 euro bij de klasse van boven 25.000 euro.
- De uitkomsten voor het totaal aantal handelszaken kanton en civiel laten zich vergelijken met die van het Prognosemodel Justitiële Ketens (PMJ), waarbij de instroom van zaken via een econometrisch geschat model in

De resultaten van het hier gepresenteerde model wijzen erop dat de in de periode 2010-2013 opgetreden dalingen in het aantal door de rechtspraak in eerste aanleg behandelde handelszaken met financieel belang voor een groot deel zijn toe te schrijven aan veranderingen in regelingen rond de toegang tot de rechter, in de vorm van griffierechten en competentiegrenzen.

5.1.5 Gevolgen voor maatschappelijke kosten

Tabel 5.4 brengt een aantal financieel-economische variabelen volgens dezelfde varianten in beeld. De tweede en volgende cijferkolommen geven de verschillen met de uitgangssituatie weer.

De gevolgen van elke variant voor de waarde van de plaatsvindende maatschappelijke transacties ten opzichte van de uitgangssituatie in het jaar 2009 kwam al eerder in beeld (tabel 5.1). Tabel 5.4 laat deze waarde zien, in de eerste cijfermatige rij, in verhouding tot het bbp en vervolgens in absolute waarde. De waarde van de weggevalen transacties is het

grootst in de variant met verdubbeling van de griffierechten (0,12% van het bbp), terwijl de afschaffing van griffierechten de grootste toename (circa 0,12% van het bbp) met zich meebrengt. Ook de diverse tussen 2009 en 2012 genomen maatregelen ('Situatie 2012') hebben volgens het model per saldo tot een kleine toename van het aantal transacties geleid: de waarde van de weggevalen transacties is 50 miljoen euro lager dan in 2009, ofwel er is sprake van 50 miljoen extra transacties.

Als gevolg van de extra transacties is de waarde van (contractbreuken en) schades ook het grootst in de variant met afschaffing van griffierechten. Dat geldt ook, en in sterke mate, voor de kosten van het 'zoeken van recht'. De maatschappelijke kosten zijn echter het laagst bij de variant met afschaffing van griffierechten en in de 'situatie 2012'. Dit laatste is met name het gevolg van de competentiegrenswijziging en de daarmee gepaard gaande goedkopere behandeling bij de rechtspraak en afschaffing van verplichte procesbijstand voor een groep zaken. De variant, waarin alleen de ontwikkeling van de griffierechten tussen 2009 en 2012 is verwerkt

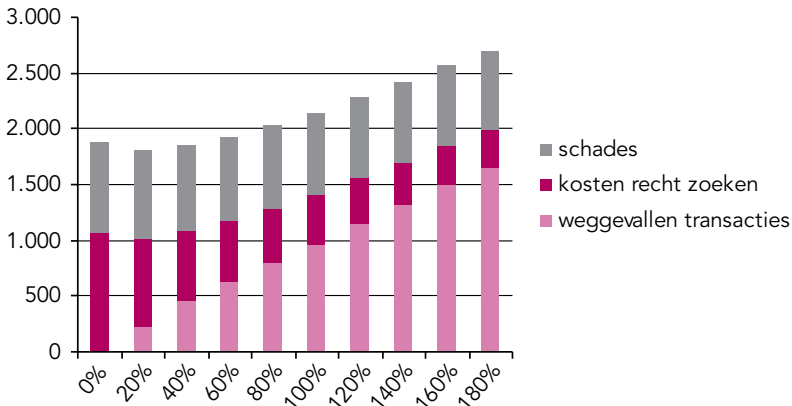
verband wordt gebracht met maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de economische crisis, en daarnaast ook de (ruw benaderde) hoogte van de griffierechten. De uitkomsten van het in de herfst van 2013 geactualiseerde PMJ-model verschijnen in september 2014 in een actualisering van Smit (2013). Achtergrondinformatie over de gehanteerde specificaties en de ontwikkeling van de daarbij gebruikte variabelen levert het volgende op. Anders dan in de toepassing van het model in dit rapport zijn zaken met onbekend financieel belang in het PMJ-model inbegrepen. Ook in dit model blijkt bij handelszaken een verhoging van griffierechten een drukkend effect te hebben op het aantal zaken voor de kantonrechter, al is dit minder sterk dan het hier gevonden effect: een geschatte gemiddelde stijging van het griffierecht met 64% leidt in het PMJ-model tot een geschatte daling van 10% in het aantal zaken. Daarnaast heeft de economische crisis volgens het PMJ-model nog een opwaarts effect op het aantal zaken gehad. Gecombineerd levert het PMJ-model daarmee een daling van 3% over 2009-2012 en een stijging van 3% over 2010-2013. In werkelijkheid blijkt sprake te zijn van forsere dalingen (-14 respectievelijk -24% voor kantonzaken, inclusief die met onbekend financieel belang).

Tabel 5.4 Varianten griffierecht en competentiegranswijziging, 2009-2012: bedragen in mln. euro^a

	Uitgangs- situatie 2009	Tarie- ven +100%	Tarieven 0	Tarieven kosten- dekkend	Tarieven WGBZ	Situatie 2012	Situatie 2012 + 50%
Weggefallen transacties % bbp	0,00%	0,12%	-0,12%	0,09%	0,04%	-0,01%	0,07%
Weggefallen transacties (waarde)	0	680	-680	540	230	-50	400
Uitgaven rechtspraak	146	-61	257	-62	-27	-62	-85
Betaalde griffierechten	109	30	-109	-26	-1	5	21
Uitgaven procesbijstand	241	-44	66	-41	-1	-23	-41
- commercieel	193	-33	42	-24	0	-21	-35
- collectief (WRB)	44	-9	21	-15	-1	-2	-5
- eigen betalingen WRB	5	-2	3	-2	-1	0	-1
Bijkomende kosten	163	-59	159	-4	-42	-27	-58
Totale kosten recht zoeken	550	-164	482	-107	-70	-112	-184
Waarde schades	740	-40	40	-50	-20	0	-30
Totale maatschappelijke kosten	1290	480	-160	390	150	-170	190
Waarde contractbreuken/ schades	18530	-890	1030	-1150	-380	-30	-650
- gecompenseerd via schikking	6770	-80	0	-530	-120	-110	-280
- gecompenseerd via rechter	3350	-340	460	50	-110	-60	-220
Niet -gecompenseerde waarde contractbreuken/ schades	8410	-470	580	-680	-150	140	-150

^a T.o.v. uitgangssituatie 2009.

Figuur 5.2 Maatschappelijke kosten (mln. euro; verticale as) naar hoogte griffierecht (euro; horizontale as), t.o.v. niveau 2012^a

^a Bedrag aan weggefallen transacties t.o.v. afwezigheid griffierechten (0%-niveau), situatie 2012.

('Tarieven WGBZ'), laat immers een stijging van de maatschappelijke kosten zien. Een verhoging van griffierechten ten opzichte van het niveau van 2012 met 50% (laatste kolom) doet de maatschappelijke kosten flink toenemen, zodat het gunstige effect van de competentiegrenswijziging geheel teniet wordt gedaan. Zowel de totale als de niet, via rechter of schikking, gecompenseerde waarde van contractbreuken en schades blijkt in het algemeen tegengesteld aan de maatschappelijke kosten. De relatie loopt voor een belangrijk deel via de mate waarin maatschappelijke transacties plaatsvinden, waarbij het risico op contractbreuk of schade groot is. Naarmate dit meer het geval is, is de waarde aan contractbreuken/schades groter, maar zijn de maatschappelijke kosten van de uitval aan transacties lager.

Kan het model aanwijzingen geven over de, maatschappelijk gezien, optimale hoogte van de griffierechten? Figuur 5.2 brengt in beeld welke maatschappelijke kosten verschillende niveaus van griffierechten met zich meebrengen. Uitgangspunt vormt daarbij het stelsel van griffierechten volgens de WGBZ, geldend in 2012, dus overeenkomstig de hiervoor in de 'situatie 2012' geschetste variant. De figuur brengt in beeld wat de gevolgen zijn van het heffen van griffierechten op achtereenvolgens 0%, 20%, 40%, et cetera van het niveau 2012. De verhouding tussen de griffierechten voor verschillende typen zaken en type procespartijen blijft daarbij ongewijzigd.

De maatschappelijke kosten bestaan uit drie componenten. Het onderste deel van de staaf

bestaat uit de waarde van de weggevallen transacties, ten opzichte van de situatie waarbij geen griffierecht wordt geheven. Bij griffierechten op het niveau van 2012 bedragen de weggevallen transacties naar schatting 1 miljard euro. Daarbij past wel de kanttekening dat de waardering van de weggevallen transacties mogelijk onzuiver is (zie paragraaf 2.5.3). Bij hogere griffierechten daalt ook het aantal gevoerde rechtszaken en daarmee ook de kosten van het 'recht zoeken'. Dat geldt ook voor de totale waarde van de schades, die te maken hebben met de tot stand gekomen transacties.

Het totaal van deze drie maatschappelijke kostenposten is volgens deze schattingen het laagst bij een niveau rond 20% van het niveau van griffierechten in 2012. Niet dus bij de totale afwezigheid van griffierechten, maar wel bij een niveau dat duidelijk lager ligt dan het in 2012 geldende.

5.2 Wijziging kosten advocaat

5.2.1 Gesimuleerde wijzigingen

De modelsimulaties in deze paragraaf brengen de effecten van mogelijke wijzigingen in de (toerekening van) de kosten van de inschakeling van een advocaat voor procesbijstand in kaart. Ook nu vormt de situatie in 2009 het uitgangspunt. Effecten zijn:

1. een verhoging van alle tarieven en eigen bijdragen van de advocaat, zowel de commerciële als die voor een toegevoegd advocaat, met 100%. Deze variant geeft

- een algemeen beeld van de gevoeligheid van het beroep op de rechter en het inschakelen van een advocaat daarbij voor de hoogte van de advocatentarieven;
2. de afschaffing van de WRB en daarmee van de toegevoegde advocaat. Iedereen die een advocaat wil inschakelen, moet daarvoor een commercieel tarief betalen. Al eerder is opgemerkt dat de rechtsbijstandsverzekering voorlopig niet in het model is opgenomen;
 3. afschaffing van de verplichte procesvertegenwoordiging, ofwel verplichte inschakeling van een advocaat, bij het verschijnen voor de civiele rechter. Omdat de simulatie uitgaat van het jaar 2009, dus voor de laatste wijziging van de competentiegrens, heeft dit gevolgen voor de zaken met financieel belang van meer dan 5.000 euro. Het model en de simulatie houdt geen rekening met de eventuele gevolgen van het ontbreken van een advocaat voor de werkbelasting voor de rechter tijdens de zitting of voor de Rechtspraak in het algemeen;
 4. afschaffing van de mogelijkheid voor de winnende partij in een procedure om (een deel van) de kosten van inschakeling van een advocaat op de tegenpartij te verhalen. In de rechtseconomische literatuur is discussie over de vraag wat de voor- en nadelen zijn van rechtssystemen waarbij de verliezende partij veroordeeld wordt tot (geheel of gedeeltelijke) betaling van de proceskosten van de andere partij in vergelijking met systemen waarbij dat niet

het geval is ('Engelse systeem' versus 'Amerikaanse systeem'). Een verdergaande maatregel, namelijk de afschaffing van de mogelijkheid om griffierechten op de tegenpartij te verhalen, wordt niet in deze simulatie betrokken;⁶

5. invoering van een *no cure, no pay*-tarief voor de advocaat.⁷ Zie voor discussie over mogelijke voor- en nadelen hiervan Van Wijck (1999) en Van Dijk (1999). Uitgangspunt bij een dergelijk tarief is dat de verliezende partij de kosten van een eventueel ingeschakelde advocaat niet hoeft te betalen. Dit geldt zowel voor de kosten van een commerciële advocaat als van een toegevoegde via de WRB. De verliezende partij dient – net als in de basisvariant – nog wel (een deel van) de advocaatkosten van de winnende partij te betalen. Het is te verwachten dat de kostprijs van de advocaat onder een dergelijk tariefstelsel voor de winnende partij omhoog gaat. Hier is verondersteld dat dit een stijging van 75% betreft. Bij deze stijging houdt de stijging van de omzet van de advocatuur redelijk gelijke tred met het aantal door advocaten in deze zaken bijgestane partijen. In deze variant is verondersteld dat de hoogte van de veroordeling tot betaling van de proceskosten door de tegenpartij (het 'liquidatietarief') onveranderd blijft. Dit betekent dat de partij die de zaak wint in deze variant zelf beduidend meer voor de advocaat moet gaan betalen.

5.2.2 Gevolgen voor de keten van transacties naar zaken

Tabel 5.5 schetst allereerst de effecten op het aantal en de totale waarde van de relevante maatschappelijke transacties, de betwiste transacties daaronder, de hieruit voortgekomen schikkingen buiten rechte en het aantal rechtszaken.

De varianten met afschaffing van verplichte procesvertegenwoordiging of met invoering van *no cure, no pay* bevorderen de waarde van het aantal transacties, maar ook het aantal rechtszaken. De effecten zijn, vergeleken met die in de eerder gepresenteerde simulaties, klein. Het aantal schikkingen neemt in deze varianten licht toe. In de varianten waarbij de advocaat duurder wordt voor iedereen of voor de WRB-gerechtigden (bij afschaffing van de WRB) neemt het aantal zaken licht af, terwijl de procesbijstand van de advocaat fors afneemt. In de eerste variant, waarbij de commerciële tarieven van de advocaat verdubbelen, neemt het totale financiële belang van de door rechter en procesbijstand van de advocaat behandelde rechtszaken eveneens flink af. Het zijn dus overwegend zaken met relatief groot financieel belang en verplichte procesvertegenwoordiging, die hier wegvallen. Sterk negatieve gevolgen voor de inschakeling van procesbijstand zijn er volgens het model ook bij afschaffing van de verplichte procesvertegenwoordiging of de mogelijkheid

6. In dat geval treden extreme effecten op bij de transacties met gering financieel belang, omdat een gang naar de rechter bij daaruit voortkomende contractbreuken/schades voor de eiser nooit lonend kan zijn.
7. Let wel: 'No cure, no pay' (de verliezende partij hoeft niets aan zijn advocaat te betalen) is iets anders dan afschaffing van de proceskostenveroordeling (vorige variant). In dat laatste geval gaat het om het niet meer hoeven te betalen van de kosten van de advocaat van de tegenpartij.

Tabel 5.5 Varianten kosten advocaat

	Uit- gangs- situatie 2009	Tarieven advocaat +100%	Afschaf- ting WRB	Geen verpl. pro- ces- vert.	Geen verhaal proces- kosten	No cure, no pay
Transacties						
- aantal (x 1000)	38400	0%	0%	0%	0%	0%
- waarde (mrd. euro)	33	-3%	0%	2%	0%	2%
Contractbreuken/schades						
- aantal (x 1000)	2300	-1%	-1%	2%	2%	4%
- waarde (mrd. euro)	19	-6%	-1%	4%	1%	5%
Schikkingen buiten rechte						
- aantal (x 1000)	1800	0%	0%	2%	2%	4%
- waarde (mrd. euro)	13	0%	0%	4%	5%	8%
Rechtszaken						
- aantal (x 1000)	545	-1%	-3%	2%	1%	4%
- waarde (mrd. euro)	5,3	-22%	-3%	4%	-7%	-1%
Procesbijstand advocaat						
- aantal partijen (x 1000)	91	-58%	-40%	-16%	-34%	7%
- waarde (mrd. euro) ^a	8,6	-27%	-4%	-18%	-8%	0%

^aZaken waarbij beide partijen rechtsbijstand hebben, zijn hierbij dubbel geteld.

van verhaal van de proceskosten op de tegenpartij. Het omgekeerde is het geval bij de toepassing van no cure, no pay.

5.2.3 Gevolgen voor het aantal rechtszaken

Tabel 5.6 brengt de gevolgen voor het aantal rechtszaken van diverse typen in beeld.

De drukkende effecten van een verhoging van de advocaattarieven (eerste twee varianten) concentreren zich bij de groep zaken met verplichte procesvertegenwoordiging, dus (in 2009) met financieel belang boven de 5.000 euro, ofwel de door de sector civiel behandelde zaken. Daar is de uitval fors. Op het totaal aantal zaken, inclusief kanton (eerste

Tabel 5.6 Varianten kosten advocaat, aantallen x 1.000

	Uit- gangs- situatie 2009	Tarieven advo- caat +100%	Afschaf- fing WRB	Geen verpl. pro- ces-vert.	Geen verhaal proces- kosten	No cure, no pay
Handelszaken – dagvaardingen						
- aantal (x 1000)	545	-1%	-3%	2%	1%	4%
Wv. financieel belang						
- <250 euro	135	0%	-1%	0%	0%	0%
- 250-500 euro	100	1%	-1%	0%	1%	2%
- 500-1.000 euro	108	0%	-1%	0%	1%	4%
- 1.000-2.500 euro	113	6%	-3%	0%	8%	9%
- 2.500-5.000 euro	50	12%	-8%	0%	14%	14%
- 5.000-10.000 euro	12	-59%	-29%	35%	-36%	-13%
- 10.000-25.000 euro	13	-58%	-18%	36%	-36%	-11%
- 25.000-50.000 euro	6	-60%	-13%	18%	-35%	-18%
- >50.000 euro	7	-45%	-9%	10%	-20%	-6%
- sector kanton	507	3%	-2%	0%	4%	5%
- sector civiel	38	-56%	-19%	28%	-33%	-12%
- verstek	459	-2%	-1%	0%	-2%	-2%
- op tegenspraak	87	1%	-17%	10%	15%	31%
- eiser RP, gedaagde RP	21	-9%	0%	9%	-2%	1%
- eiser RP, gedaagde NP	485	0%	-1%	1%	2%	3%
- eiser NP, gedaagde RP	5	-39%	-16%	27%	-22%	-5%
- eiser NP, gedaagde NP	34	-18%	-28%	7%	-7%	7%
Procesbijstand advocaat totaal	91	-58%	-40%	-16%	-34%	7%
- commercieel	55	-72%	-1%	-29%	-44%	-19%
- toegevoegd	35	-36%	-100%	5%	-18%	47%

cijfermatige regel in tabel 5.6), is het effect verwaarloosbaar. Het aantal zaken met geringer financieel belang op tegenspraak neemt zelfs nog enigszins toe. Dit komt omdat het aantal contractbreuken/schades met geringer financieel belang toeneemt, in reactie op de extra drempel om procesbijstand van een advocaat te krijgen.

De door advocaten geleverde procesbijstand zou volgens het model flinke klappen oplopen. In de eerste variant geldt dit het sterkst (verdubbeling alle tarieven advocaat) voor de commerciële advocaat, bij de tweede (afschaffing WRB) uiteraard specifiek voor de toegevoegde advocaat. Opvallend is dat in deze variant de commerciële advocaat de toegevoegde advocaat niet eens deels vervangt. Integendeel: in reactie op minder procederen met een toegevoegd advocaat wordt ook de procesbijstand van de commerciële advocaat (iets) minder gebruikt.

Drukkende effecten op de procesbijstand van advocaten doen zich ook voor bij de afschaffing van de verplichte procesvertegenwoordiging. Daarbij zou het aantal voor de civiele sector gevoerde rechtszaken echter drastisch toenemen, omdat partijen daarbij nu ook veelal zonder advocaat gaan procederen. Dat effect uit zich alleen bij de op commerciële basis, dus niet op basis van toevoegingen, werkende advocaten. De omvang van de procesbijstand van toegevoegde advocaten stijgt zelfs.

Als advocaten tarieven volgens no cure, no pay zouden gaan rekenen, zou dit, evenals afschaffing van de verplichte procesvertegen-

woordiging, het aantal zaken op tegenspraak flink doen toenemen. Dit gebeurt echter nu in het kielzog van een frequenter inschakelen van advocaten voor procesbijstand in zaken met relatief gering financieel belang, met name door eisende natuurlijke personen, die voor een toevoeging in aanmerking komen. De invoering van no cure, no pay zal volgens het model de procesbijstand van advocaten in zaken met gering financieel belang dus intensiveren. In zaken met groter financieel belang, met in 2009 verplichte procesvertegenwoordiging, is het omgekeerde het geval.

5.2.4 Gevolgen voor maatschappelijke kosten

Tabel 5.7 brengt een aantal financieel-economische variabelen volgens dezelfde varianten in beeld.

De gevolgen van elke variant voor de plaatsvindende maatschappelijke transacties kwamen al eerder in beeld (in tabel 5.5). De waarde van de weggefallen transacties is het grootst in de variant met verdubbeling van de advocaattarieven (circa 0,15% van het bbp), terwijl de varianten met afschaffing van verplichte procesvertegenwoordiging en de invoering van no cure, no pay juist een toename van transacties (van steeds circa 0,10% van het bbp) met zich meebrengen. Als gevolg daarvan neemt ook de waarde van contractbreuken en schades in deze varianten toe.

Tabel 5.7 Varianten kosten advocaat: bedragen in mln. euro^a

	Uit- gangs- situatie 2009	Tarieven advocaat +100%	Afschaf- fing WRB	Geen verpl. pro- ces- vert.	Geen verhaal proces- kosten	No cure, no pay
Weggefallen transacties % bbp	0,00%	0,15%	0,01%	-0,11%	0,01%	-0,10%
Weggefallen transacties (waarde)	0	870	70	-630	60	-580
Uitgaven rechtspraak	146	-40	-30	33	-11	22
Betaalde griffierechten	109	-20	-2	9	-6	2
Uitgaven procesbijstand	241	-6	-45	-47	-59	0
- commercieel	193	-23	4	-50	-49	-19
- collectief (WRB)	44	17	-44	4	-8	18
- eigen betalingen WRB	5	1	-5	0	-1	2
Bijkomende kosten	163	-21	-12	12	-7	5
Totale kosten recht zoeken	550	-67	-87	-2	-77	27
Waarde schades	740	-40	0	30	10	40
Totale maatschappelijke kosten	1290	760	-20	-600	-10	-520
Waarde contractbreuken/ schades	18530	-1120	-110	710	250	960
- gecompenseerd via schik- king	6770	190	60	10	360	450
- gecompenseerd via rechter	3350	-630	-80	60	-260	-180
Niet-gecompenseerde waarde contractbreuken/schades	8410	-670	-90	650	160	690

^a T.o.v. uitgangssituatie 2009.

De totale maatschappelijke kosten, dat is de som van de kosten van weggevallen transacties, het zoeken naar recht en de schades zijn het laagst bij de varianten met afschaffing van verplichte procesvertegenwoordiging en no cure, no pay, en het hoogst bij de varianten met verhoging van de tarieven van de advocaat. Ook afschaffing van de WRB levert een, zij het bescheiden, verlaging van de maatschappelijke kosten op. Daarbij past de kanttekening dat verdelingsaspecten en noties van 'gelijke kansen' in het model geen rol spelen. De drukkende effecten op (met name de commerciële) procesbijstand van een verdubbeling van de advocatentarieven is zo groot, dat de uitgaven aan deze procesbijstand per saldo dalen in deze variant. Met uitzondering van no cure, no pay is ook in de andere varianten sprake van dalingen.

5.3 Rechts(on)zekerheid

5.3.1 Gesimuleerde wijzigingen

Deze paragraaf besteedt aandacht aan de mate van rechts(on)zekerheid in het simulatiemodel. Het karakter van de hier gesimuleerde varianten is enigszins anders dan in de vorige paragrafen. Daar ging het om duidelijk te definiëren veranderingen in wet- of regelgeving. De in deze paragraaf gesimuleerde veranderingen hebben echter te maken met meer algemene karakteristieken van (de kwaliteit van) ons rechtssysteem, in termen van rechtszekerheid en rechtsgelijkheid. De gesi-

muleerde varianten zijn daarmee conceptueel abstracter dan de voorgaande.

Een eerste karakteristiek betreft de mate waarin wetgeving en jurisprudentie, in gevallen van contractbreuk of het toebrengen van schades, verhaal mogelijk en succesvol maken. Naarmate een gang naar de rechter in zo'n geval meer zekerheid op succes biedt, komt dit de rechtszekerheid ten goede.

De eerste twee simulaties richten zich op dit aspect:

1. een vergroting van de rechtszekerheid doordat de kans op succes voor de eiser bij een gang naar de rechter bij een contractbreuk/schade toeneemt met 10%-punt.⁸ In het model is, met name bij de zaken met geringer financieel belang, winst bij de rechter praktisch al 'verzekerd';
2. een verkleining van de rechtszekerheid: een afname van de kans op succes voor de eiser, waarbij elke succeskans 10%-punt lager ligt dan in de basisvariant, met een minimum van 0. Dit heeft dus ook gevolgen voor die zaken waarbij de eiser nu praktisch is 'verzekerd' van succes.

De volgende simulatie richt zich op een ander aspect van rechts(on)zekerheid, namelijk over de kans dat een eventuele gang naar de rechter bij een contractbreuk of schade succesvol is. Onzekerheid daarover zal, ook bij volledige informatie van de rechtzoekende en zijn eventuele advocaat, samenhangen met de mate van verschillen in interpretatie tussen rechters, ofwel met de mate van rechtsongelijkheid.

8. Met als maximum 100% (zekere winst).

3. een vermindering van de onzekerheid onder rechtzoekenden, die het gevolg is van gebrek aan kennis en een gebrek aan rechtseenheid, ofwel verschillen tussen rechterlijke uitspraken in gelijke gevallen. Het model gaat ervan uit dat de inschatting van de succeskans van partijen, vanwege deze onzekerheid, van de gemiddeld juiste schatting af kan wijken met een bepaalde variantie.⁹ In deze variant wordt deze onzekerheid teruggebracht tot de helft van die in de basisvariant.

De vierde simulatie richt zich op nog een ander bepalend element voor rechtszekerheid, namelijk de mate van zekerheid dat een rechterlijk vonnis zal worden geëxecuteerd.

4. De rechtszekerheid op het gebied van executie van rechterlijke vonnissen wordt optimaal: er is zekerheid dat het rechterlijk vonnis ook wordt geëxecuteerd. De basisvariant ging er, ruwweg op basis van Eshuis (2009), van uit dat circa een kwart van de rechterlijke uitspraken niet kan worden geëxecuteerd en dat potentiële eisers in hun gang naar de rechter ook rekening houden met deze mogelijkheid.

5.3.2 Gevolgen voor de keten van transacties naar zaken

Tabel 5.8 schetst allereerst de effecten op het aantal en de totale waarde van de relevante maatschappelijke transacties, de betwiste transacties daaronder, de hieruit voortgeko-

men schikkingen buiten rechte en het aantal rechtszaken.

De gesimuleerde toename van rechtsonzekerheid leidt tot minder transacties en tegelijkertijd tot aanzienlijk meer contractbreuken/schades en rechtszaken, waarbij het gemiddeld financieel belang behoorlijk daalt. De gesimuleerde toename van de rechtszekerheid heeft omgekeerde effecten maar deze zijn in het algemeen wel kleiner.

Een afname van de rechtsongelijkheid leidt tot meer kleinere transacties, maar aanzienlijk minder contractbreuken/schades en rechtszaken. Als gevolg van de daling van het aantal contractbreuken/schades neemt het aantal schikkingen af, hoewel het deel van de contractbreuken/schades dat tot een schikking leidt, toeneemt.¹⁰ Dit betreft met name de zaken met groter financieel belang, want de totale waarde van de schikkingen neemt toe. Het aantal rechtszaken en de procesbijstand en het daarmee gemoeide totale financiële belang neemt daarmee drastisch af.

Het totaal aantal rechtszaken en de procesbijstand daarbij stijgt juist sterk, wanneer executie van een rechterlijk vonnis gegarandeerd succesvol zou zijn. Transacties en contractbreuken/schades nemen enigszins toe. Dramatisch is hier vooral de afname van de schikkingen in zaken met groter financieel belang. Daardoor stijgt het aantal rechtszaken en de procesbijstand op dit gebied.

9. Deze variantie bedraagt in de basisvariant 15%-punt maal een standaardnormale verdeling.

10. Dit laatste is conform de vaak veronderstelde werking van de 'schaduw van de rechter': wanneer de uitkomst bij een gang naar de rechter zekerder is, zal vaker een schikking worden bereikt. Dit betekent dus echter niet dat het absolute aantal schikkingen bij toenemende zekerheid over de uitkomst stijgt. Dit als gevolg van de daling in het aantal contractbreuken/schades.

Tabel 5.8 Varianten rechts(on)zekerheid

	Uitgangs- situatie 2009	Toename rechts- zekerheid	Toename rechts- onzeker- heid	Afname rechts- ongelijk- heid	Executie 100% succesvol
Transacties					
- aantal (x 1000)	38400	2%	-2%	6%	11%
- waarde (mrd. euro)	33	3%	-6%	0%	1%
Contractbreuken/schades					
- aantal (x 1000)	2300	1%	33%	-28%	5%
- waarde (mrd. euro)	19	-1%	7%	-4%	1%
Schikkingen buiten rechte					
- aantal (x 1000)	1800	1%	39%	-20%	-5%
- waarde (mrd. euro)	13	-2%	15%	16%	-46%
Rechtszaken					
- aantal (x 1000)	545	2%	16%	-57%	37%
- waarde (mrd. euro)	5,3	2%	-13%	-56%	120%
Procesbijstand advocaat totaal					
- aantal partijen (x 1000)	91	10%	56%	-79%	131%
- waarde (mrd. euro) ^a	8,6	-2%	-5%	-49%	133%

^a Zaken waarbij beide partijen rechtsbijstand hebben, zijn hierbij dubbel geteld.

5.3.3 Gevolgen voor het aantal rechtszaken

Tabel 5.9 brengt de gevolgen voor het aantal rechtszaken van diverse typen in beeld.

Zowel een toename van de rechtszekerheid als van de rechtsonzekerheid leidt tot meer zaken, al is dit effect bij de toename van de rechtsonzekerheid veel groter. Die toename treedt uitsluitend op bij de zaken op tegen-

spraak, terwijl het aantal verstekzaken drastisch daalt. Concreet zou dit betekenen dat schuldeisers in incassozaken niet automatisch meer door de rechter in het gelijk zouden worden gesteld, al blijft hun kans op 'winst' wel groot. De consequenties voor het beroep op de rechter in dergelijke (verstek)zaken, waarbij de eiser meestal rechtspersoon en gedaagde een natuurlijke persoon is, zouden

Tabel 5.9 Varianten rechts(on)zekerheid, aantallen x 1.000

	Uitgangs- situatie 2009	Toename rechts- zekerheid	Toename rechtson- zekerheid	Afname rechtson- gelijkheid	Executie 100% succesvol
Handelszaken – dagvaardingen					
- aantal (x 1000)	545	2%	16%	-57%	37%
Wv. financieel belang					
- <250 euro	135	1%	-3%	7%	-88%
- 250-500 euro	100	1%	11%	-70%	71%
- 500-1.000 euro	108	2%	35%	-74%	65%
- 1.000-2.500 euro	113	2%	34%	-87%	85%
- 2.500-5.000 euro	50	3%	14%	-83%	80%
- 5.000-10.000 euro	12	4%	-12%	-75%	79%
- 10.000-25.000 euro	13	6%	-7%	-79%	130%
- 25.000-50.000 euro	6	5%	-12%	-79%	129%
- >50.000 euro	7	7%	-6%	-73%	118%
- sector kanton	507	2%	18%	-55%	32%
- sector civiel	38	6%	-9%	-76%	111%
- verstek	459	2%	-49%	-51%	17%
- op tegenspraak	87	0%	359%	-88%	143%
- eiser RP, gedaagde RP	21	9%	10%	-77%	97%
- eiser RP, gedaagde NP	485	1%	17%	-55%	31%
- eiser NP, gedaagde RP	5	21%	-4%	-76%	158%
- eiser NP, gedaagde NP	34	2%	4%	-69%	62%
Procesbijstand advocaat totaal	91	10%	56%	-79%	131%
- commercieel	55	4%	30%	-85%	141%
- toegevoegd	35	18%	96%	-68%	115%

groot zijn. Bij zaken met financieel belang boven de 5.000 euro is sprake van een afname. Dit heeft te maken met het wegvallen van een aantal transacties met grotere financiële waarde bij grotere rechtsonzekerheid (zie tabel 5.8). Opvallend is verder de sterke groei van de procesbijstand door toegevoegde advocaten in deze variant.

De afname van de rechtsongelijkheid (derde variant) leidt tot minder zaken in alle klassen van financieel belang, met uitzondering van die tot 250 euro. Het aantal, vooral kleinere, contractbreuken en schades daalt in deze variant sterk, terwijl in zaken met groter financieel belang het aantal schikkingen toeneemt (zie tabel 5.8). Dit betekent dat over bijna de hele linie het aantal zaken daalt.

Bij een gegarandeerd succesvolle executie is de sterkste toename van het aantal zaken te vinden bij financiële belangen van boven de 10.000 euro. Bij zaken met een financieel belang onder de 250 euro stijgt het aantal schikkingen sterk en daalt het aantal zaken voor de rechter.

5.3.4 Gevolgen voor maatschappelijke kosten

Tabel 5.10 brengt een aantal financieel-economische variabelen volgens dezelfde varianten in beeld.

Tabel 5.8 liet al zien dat de toename van de rechtsonzekerheid leidde tot een sterke uitval aan transacties. Onder de hier gehanteerde veronderstellingen zou het gaan om bijna

0,4% van het bruto binnenlands product (bbp). Bij een toename van de rechtszekerheid is juist sprake van een toename van de waarde van transacties (kleine 0,2% van bbp). Bij een afname van de rechtsongelijkheid treedt nauwelijks een effect op de waarde van de transacties op. Een gegarandeerd succesvolle executie van rechterlijke vonnissen heeft enig positief effect op de waarde van de tot stand komende transacties.

Ook de maatschappelijke kosten nemen bij een toename van de rechtsonzekerheid toe. Dat geldt ook, zij het in veel geringere mate, bij een gegarandeerd succesvolle executie. Dat is verrassend. De kosten van de extra rechtszaken die hierdoor ontstaan overheersen het effect van de vermeerdering van plaatsvindende transacties. In deze variant zijn de niet-gecompenseerde bedragen aan contractbreuken en schades veel lager, maar dit speelt in het gehanteerde begrip van maatschappelijke kosten geen rol.

Een toename van de rechtsonzekerheid brengt op bijna elk vlak een verslechtering met zich mee: transacties vallen uit, de waarde van contractbreuken en schades neemt niettemin toe en daarmee ook de kosten van het zoeken naar recht. De maatschappelijke kosten en de niet-gecompenseerde waarde van contractbreuken en schades nemen eveneens toe. Bij dat laatste speelt een rol dat de compensatie via de rechter afneemt.

Tabel 5.10 Varianten rechts(on)zekerheid: bedragen in mln. euro^a

	Uitgangs- situatie 2009	Toename rechtsze- kerheid	Toename rechtson- zekerheid	Afname rechtson- gelijkheid	Executie 100% succesvol
Weggefallen transacties % bbp	0,00%	-0,16%	0,37%	-0,02%	-0,07%
Weggefallen transacties (waarde)	0	-910	2110	-90	-390
Uitgaven rechtspraak	146	0	191	-110	172
Betaalde griffierechten	109	3	14	-77	86
Uitgaven procesbijstand	241	12	31	-174	291
- commercieel	193	8	8	-145	236
- collectief (WRB)	44	3	20	-26	50
- eigen betalingen WRB	5	0	3	-3	5
Bijkomende kosten	163	6	33	-120	127
Totale kosten recht zoeken	550	18	255	-404	590
Waarde schades	740	-10	50	-30	10
Totale maatschappelijke kosten	1290	-900	2410	-520	210
Waarde contractbreuken/ schades	18530	-160	1280	-800	240
- gecompenseerd via schikking	6770	410	1080	1470	-3480
- gecompenseerd via rechter	3350	280	-280	-2200	4220
Niet-gecompenseerde waarde contractbreuken/schades	8410	-850	480	-70	-500

^a T.o.v. uitgangssituatie 2009.

Gevoeligheidsanalyse

Het gepresenteerde model gaat deels uit van een aantal niet-toetsbare veronderstellingen. Het is daarom belangrijk inzicht te krijgen in de gevolgen van veranderingen in die veronderstellingen voor de uitkomsten van het model.

De effecten van verhogingen van griffierechten en advocatentarieven op het beroep op de rechter en op procesbijstand door een advocaat blijken niet sterk te veranderen bij wijziging van die veronderstellingen. Een uitzondering vormt de veronderstelling over de houding tegenover risico. Het basismodel gaat uit van risiconeutrale afwegingen. Bij risicomijdend gedrag echter blijken de geschatte effecten van verhogingen van griffierechten en advocatentarieven lager te zijn dan die in het basismodel. De waarde van de uitgevallen transacties bij hogere griffierechten is in deze variant juist groter.

Veranderingen van de gehanteerde veronderstellingen hebben wél grote gevolgen voor de schattingen van de waarde van de aan de rechtszaken ten grondslag liggende transacties en contractbreuken/schades 'in het voorportaal van de rechter'. Het deel van het model dat hierop betrekking heeft, leunt het zwaarst op de gehanteerde theoretische veronderstellingen, met name op de veronderstelde risiconeutrale afweging.

6.1 Inleiding

De invulling van het in hoofdstuk 3 beschreven model vond zoveel mogelijk plaats op basis van beschikbare empirische gegevens. Aan de hand daarvan was het mogelijk om de sterkte van bepaalde relaties in het model te ijken. Het was echter onvermijdelijk om een aantal niet direct empirisch te toetsen veronderstellingen te maken. De gevoeligheidsanalyses in dit hoofdstuk hebben betrekking op deze veronderstellingen. De analyses laten

zien in hoeverre een wijziging van de veronderstellingen leidt tot andere uitkomsten van de simulaties. Daar waar de uitkomsten het meest gevoelig blijken te zijn voor de formulering van het model, is ook de onzekerheid over die in hoofdstuk 5 gevonden uitkomsten van de simulaties het grootst. Daar waar blijkt dat alternatieve veronderstellingen nauwelijks tot andere uitkomsten leiden, kan sterker op deze uitkomsten worden vertrouwd. Het voert te ver om de gevoeligheid van alle in hoofdstuk 5 geschetste varianten voor alle

mogelijke alternatieve modellen in beeld te brengen. Dat is ook niet nodig om een beeld te geven van de gevoeligheid van de belangrijkste effecten, zoals verhoging van de griffierechten, de advocatentarieven of de zekerheid van succesvolle executie van het vonnis.

Paragraaf 6.2 stelt specifiek de gevoeligheid voor de modellering van het ontstaan van maatschappelijke transacties, contactbreuken en schades en rechtszaken aan de orde. Dit is het meest speculatieve en minst empirisch te toetsen onderdeel van het model. In hoeverre zijn de resultaten van het model, met name in termen van het beroep op de rechter en de maatschappelijke kosten, gevoelig voor de veronderstellingen die op dit gebied worden gemaakt?

Paragraaf 6.3 gaat in op de gevoeligheid van de uitkomsten voor veronderstellingen in het model over de succesansen voor het slachtoffer van een contractbreuk of schade bij een eventuele gang naar de rechter en de houding van maatschappelijke actoren tegenover risico. Ook komt daar een alternatieve veronderstelling over de effecten van inschakeling van procesbijstand van een advocaat aan de orde.

6.2 Transacties en contractbreuken: alternatieve modellen

Op dit gebied formuleren we drie alternatieve modellen:

1. Het model gaat ervan uit dat alleen die transacties tot stand komen, waarbij de

betrokken actoren menen, in geval van contractbreuk of schade, geloofwaardig te kunnen dreigen met een gang naar de rechter. Laten maatschappelijke actoren het aangaan van transacties werkelijk hiervan afhangen? Een alternatieve variant gaat ervan uit dat de maatschappelijke transacties tot stand komen zonder genoemde overweging van de betrokken actoren.

2. Vervolgens gaat het model ervan uit dat de totstandkoming van contractbreuken of schades eveneens een gevolg is van een afweging van de dader over de mogelijkheden en eventuele gevolgen van een gang naar de rechter van de andere partij. Deze tweede variant gaat ervan uit dat zowel maatschappelijke transacties als contractbreuken los van deze overwegingen tot stand komen.
3. Het model gaat er in principe van uit dat degene die eventueel een zaak aanspant (de eiser) inderdaad benadeeld is via een contractbreuk of schade. Deze gedachte ziet af van de mogelijkheid dat er 'oneigenlijke zaken' voor de rechter komen: zaken die niet het gevolg zijn van een werkelijke contractbreuk of schade, maar slechts van een vermeende of gefingeerde contractbreuk of schade. Deze variant in de gevoeligheidsanalyse gaat uit van het bestaan van dergelijke 'oneigenlijke' zaken. Een rechtssysteem is beter, naarmate de rechter beter in staat is onderscheid te maken tussen zaken waarbij werkelijk sprake is van contractbreuk/schade

en oneigenlijke zaken. De hier doorgerende variant wijkt af van de hoofdvariant, in die zin dat wordt verondersteld dat een winstkans van hoger dan 0,5 correspondeert met werkelijke contractbreuken of schades en een winstkans van lager dan 0,5 duidt op 'oneigenlijke' zaken. De definiëring van de maatschappelijke schade in deze variant sluit hier op aan: eventuele compensatie in geval de eiser niet werkelijk is benadeeld door contractbreuk of schade wordt in deze variant negatief gewaardeerd.

De modellen in dit rapport maken gebruik van Monte-Carlosimulatie, waarbij de trekking van toevalsgetallen (als met het 'gooien van een dobbelsteen') een rol speelt. Wel is bij de verschillende simulatievarianten van het basismodel (hoofdstuk 5) in overeenkomstige situaties steeds sprake van dezelfde toevalstreking, om de vergelijkbaarheid tussen de varianten optimaal te houden. Desalniettemin zijn de uitkomsten in de basisvariant en de daarop berekende effecten tot op zekere hoogte afhankelijk van de uitkomst van de toevalstrekingen. Om na te gaan welke van de gevonden effecten hiervoor gevoelig zijn, komen ook de resultaten van twee modellen met een alternatieve toevalstreking aan de orde ('Andere toevalstreking, I en II'). Zo krijgen we een beeld van de mogelijke variatie in geschatte bedragen en effecten die het gevolg is van de in de simulaties ingebouwde toevalselementen.

Tabel 6.1 geeft allereerst de belangrijkste waardebedragen die de uitkomsten zijn van de alternatieve modellen, naast die van het eerder in hoofdstuk 4 en 5 gepresenteerde basismodel. Daarna komen de geschatte effecten in beeld van een verdubbeling van de griffierechten en de advocatentarieven vanaf het niveau in 2009, volgens het basismodel en de vier hierboven geformuleerde alternatieve modellen.

De effecten in het basismodel (eerste cijferkolom) corresponderen met de in hoofdstuk 4 en 5 gegeven schattingen. De waarde van het aantal rechtszaken is bepaald via de (uit de procesbestanden afgeleide) bekende werkelijke waarde en via het model zijn daarna de totale waarden van relevante transacties en contractbreuken/schades geschat. De schattingen van deze laatste waarden komen in de alternatieve modellen anders uit. Dat is niet zo verwonderlijk, omdat deze alternatieven juist van een andere relatie tussen transacties, contractbreuken/schades en rechtszaken uitgaan dan wel de toevalselementen die ook een rol spelen in de inschattingen van maatschappelijke actoren en daarmee in de totstandkoming van transacties en contractbreuken.

Wanneer bij het aangaan van transacties geen rekening gehouden wordt met de risico's daarvan ('Transacties vast') stijgt, in verhouding, de met contractbreuken gemoeide waarde: minder transacties leiden tot meer contractbreuken/schades. Als de contractbreuken/schades op hun beurt tot stand

Tabel 6.1 Alternatieve modellen: gevoeligheidsanalyse

	Basis- model h. 4 en 5	Trans- acties vast	Con- tract- breuken vast	ook oneig. zaken	Andere toevals- trekk. I	Andere toevals- trekk. II
<i>Bedragen in mrd. euro</i>						
Waarde transacties	33	35	29	29	30	30
Waarde contractbreuken/schades	19	20	29	29	17	16
Waarde schikkingen buiten rechte	13	13	23	23	13	12
Waarde rechtszaken	5,3	5,3	5,2	5,2	3,4	3,6
Waarde procesbijstand advocaat	8,6	8,6	8,5	8,5	5,4	5,5
<i>Bedragen in mln. euro</i>						
Kosten recht zoeken	550	550	522	522	548	542
Maatschappelijke kosten	1290	1360	1700	1360	1210	1160
Niet-gecompenseerde waarde contractbreuken/schades	8410	10210	10390	3950	7240	7630
<i>Effect van 100% verhoging griffierechten^a</i>						
Rechtszaken						
- aantal (%)	-44%	-44%	-52%	-52%	-41%	-41%
- waarde (%)	-10%	-10%	-11%	-11%	-13%	-11%
Procesbijstand advocaat						
- aantal (%)	-26%	-26%	-25%	-25%	-28%	-28%
- waarde (%)	-7%	-7%	-7%	-7%	-10%	-8%
<i>Effect van 100% verhoging tarieven advocaat^a</i>						
Rechtszaken						
- aantal (%)	-1%	-1%	-4%	-4%	-1%	-2%
- waarde (%)	-22%	-22%	-22%	-22%	-27%	-20%
Procesbijstand advocaat						
- aantal (%)	-58%	-58%	-55%	-55%	-60%	-60%
- waarde (%)	-27%	-27%	-27%	-27%	-33%	-25%

^a T.o.v. niveau 2009.

komen, ongeacht de kans dat de benadeelde succesvol is bij een gang naar de rechter, neemt de waarde van contractbreuken/schades ten opzichte van het totale financiële belang van rechtszaken toe. Vervolgens moeten veel van deze contractbreuken/schades dan door schikking worden opgelost.

De waardebedragen in beide varianten met andere toevalstrekkings komen lager uit dan in het basismodel. Dit geldt relatief ook sterk voor het totale financiële belang, gemoeid met gevoerde rechtszaken. Eerder al bleek de verdeling van zaken naar financieel belang heel scheef: een paar zaken met heel groot financieel belang domineren de totale waarde-bedragen. De toevalscomponent blijkt in dit hoge segment ook een grote invloed op het totale financieel belang te hebben.

De maatschappelijke kosten liggen, vanwege het grotere bedrag aan schades, vooral in het model met 'vaste contractbreuken en schades' hoger dan in het basismodel. Dat geldt niet voor het volgende model, maar dat komt omdat hier een strengere definitie van schade is gehanteerd. De uitgaven aan het 'zoeken van recht' zijn iets lager in de modellen met vaste contractbreuken/schades, met name omdat hierbij minder zaken op tegenspraak worden gevoerd.

De effecten van een verdubbeling van het griffierecht op het aantal rechtszaken is in het model met vaste transacties niet anders dan in het basismodel. Dat komt omdat bij de daarvoor optredende extra contractbreuken/

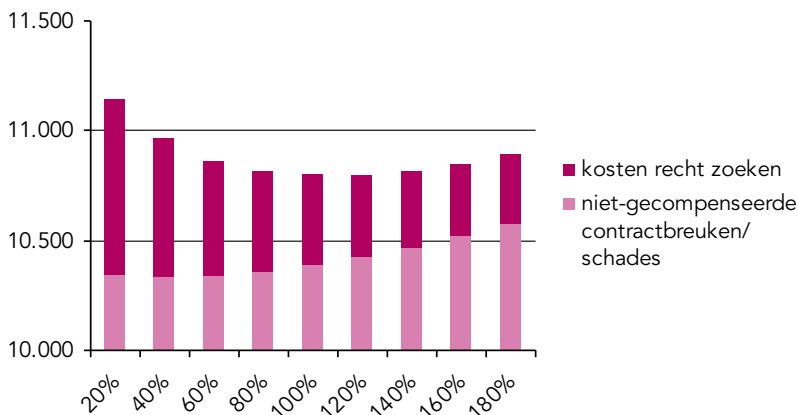
schades de gang naar de rechter te weinig kans op succes heeft en de benadeelde daarom de zaak laat rusten. De effecten worden wel anders, als ook de contractbreuken vast zijn. Dan blijkt het drukkende effect van een verdubbeling van griffierechten nog groter dan in het basismodel: 52% in plaats van 44%. Het effect ligt in de twee modellen met alternatieve toevalstrekkings juist iets lager: 41%.

De grotere uitval van zaken in de modellen met 'vaste' transacties en contractbreuken is geheel geconcentreerd bij de verstekzaken. De alternatieve modellen verschillen weinig van het basismodel in de gesimuleerde effecten op de door een advocaat verleende procesbijstand.

Een mogelijke interpretatie van deze uitkomsten is als volgt: een verhoging van het griffierecht leidt, gegeven contractbreuken/schades tot vermindering van het beroep op de rechter, omdat potentiële eisers de zaak vaker laten rusten dan wel een schikking overeenkomen. Op termijn zal echter wel aanpassing plaatsvinden van contractbreuken/schades en transacties aan de nieuwe situatie en wordt als resultante daarvan het drukkende effect van de verhoging van griffierechten op het beroep op de rechter minder, al blijft het aanzienlijk. Het hier gepresenteerde basismodel is geen dynamisch model, evenmin als de alternatieve modellen, en volgtijdelijkheid in effecten kan daarmee dan ook niet in beeld worden gebracht.

De verschillen tussen de modellen in het effect op de door de advocaat verleende

Figuur 6.1 Maatschappelijke kosten (mln. euro; verticale as) naar hoogte griffierecht (euro; horizontale as), t.o.v. niveau 2012^a

^a Model met vaste transacties en contractbreuken/schades.

procesbijstand zijn niet groot, ook niet bij de effecten van een verdubbeling van de advocatarieven.

Figuur 5.2 gaf een beeld van de hoogte van de maatschappelijke kosten in relatie tot de hoogte van de griffierechten. Figuur 6.1 geeft een alternatieve benadering, die aansluit op het model met 'vaste' transacties en contractbreuken/schades. De definitie van de maatschappelijke kosten is nu anders, namelijk de som van de niet-gecompenseerde waarde van contractbreuken/schades en de kosten van het zoeken van recht. Omdat in deze alternatieve modellering transacties, contractbreuken en schades vast zijn, heeft het geen zin om de kosten van weggevallende transacties of schades

in het model te betrekken. Ook nu vormen de WGBZ-tarieven van 2012 het uitgangspunt. Het niveau van deze tarieven is op 100% gesteld.

Ook dit alternatieve model levert een minimum van de maatschappelijke kosten op. Dit ligt echter duidelijk hoger dan in figuur 5.2: ongeveer op het niveau van de griffierechten in 2012. Tot dit niveau weegt de toename van de niet-gecompenseerde waarde van contractbreuken/schades, die het gevolg is van een afnemend beroep op de rechter, niet op tegen de afname van de kosten van 'recht zoeken'. Daarboven is dat wel het geval.

6.3 Succeskanen, houding tegenover risico, optimisme en inschakeling advocaat

Op het gebied van succeskanen, houding tegenover risico, optimisme en inschakeling van een advocaat passeren de volgende alternatieven voor het in hoofdstukken 3 en 4 geformuleerde basismodel:

1. De verdeling van de winstkans voor de eiser bij een eventuele gang naar de rechter is volgens het model deels te bepalen aan de hand van de frequentie waarmee de gedaagde verstek laat gaan: dit zijn zaken waarbij de gedaagde blijkbaar (vrijwel) geen winstkans heeft. Dan blijven er echter nog de nodige 'vrijheidsgraden' over. Dit en het volgende alternatieve model gaan uit van andere verdelingen voor de in het basismodel gebruikte uniforme verdeling bij 'onzekere' zaken. Het gaat allereerst om een model waarbij de winstkans bij alle onzekere zaken 50% bedraagt (in tabellen aangeduid als 'Alternatieve verdeling winstkans 1').
2. En vervolgens een model waarbij de eiser in de helft van deze 'onzekere' zaken een winstkans van 25% en in de andere helft een winstkans van 75% heeft (in tabellen aangeduid als 'Alternatieve verdeling winstkans 2').

Merk op dat de gemiddelde winstkans in deze varianten steeds op 50% wordt gehouden. In hoofdstuk 5 kwamen onder de noemer 'vergroting rechtszekerheid' en 'vergroting rechts-onzekerheid' de gevolgen van een algemene

toename of afname van de winstkans voor de eiser aan de orde.

3. Het basismodel gaat uit van een risiconeutrale afweging van de actoren. Dat betekent dus dat zij mogelijke winst en mogelijk verlies even zwaar in hun afweging laten meetellen. Het is echter niet onmogelijk dat er sprake is van risicoaversie, ofwel risicomijdend gedrag. Dat wil zeggen dat de betrokken actoren een mogelijk verlies zwaarder laten meewegen dan een mogelijke winst. Dat zal bijvoorbeeld kunnen gelden als een eventueel verlies van een bedrijf dat een rechtszaak overweegt in een onzekere zaak, tot faillissement zou leiden. Het hier geformuleerde alternatieve model gaat uit van deze risicoaversie en laat een eventueel verlies 25% sterker wegen dan een eventuele winst. Als voorbeeld: dat betekent dus dat bij een 50-50% kans op winst of verlies, als dit eventuele verlies 1.000 euro zou bedragen, de eventuele winst ten minste 1.250 euro zou moeten zijn om de betreffende actor te verleiden de 'gok' te wagen.
4. Het model gaat ervan uit dat – afgezien van voornoemde variatie – beide partijen gemiddeld de succeskanen juist inschatten. Selectie-effecten leiden er wel toe dat bij de rechtszaken in het model de eiser zijn winstkansen met circa 7% overschat. Dit is ruwweg conform de bevindingen van Malisch (1990). Stel nu dat de verwachtingen van partijen systematisch te optimistisch zijn of van elkaar afwijken vanwege

gebrekkige informatie en/of informatie-asymmetrie. In deze variant is het uitgangspunt dat partijen hun kans op succes gemiddeld 10%-punt te optimistisch inschatten.

5. In het basismodel is de veronderstelling gehanteerd dat partijen door de inschakeling van een advocaat eventueel hun kans op succes bij de rechter kunnen verhogen. Voor zover er geen sprake is van verplichte procesbijstand, kunnen zij in het basismodel echter ook kiezen voor procederen zonder procesbijstand van de advocaat. In de praktijk kan het zo zijn dat sommige partijen praktisch niet in staat zijn te procederen zonder advocaat. Praktisch gezien is ook dan dus sprake van verplichte procesvertegenwoordiging. Dit alternatieve model gaat ervan uit dat dit geldt voor 50% van de potentiële procespartijen, of het nu een natuurlijke of rechtspersoon betreft. Tevens wordt aangenomen dat het effect op de kans op succes bij de rechter twee maal zo sterk is als in het basismodel.

Tabel 6.2 geeft, op dezelfde manier als tabel 6.1, een vergelijking van de uitkomsten van de verschillende modellen met het basismodel uit de voorgaande hoofdstukken. De effecten in het basismodel (eerste cijferkolom) corresponderen ook nu weer met de in hoofdstuk 5 gegeven schattingen. Het model waarbij de afweging van actoren risicomijdend is, laat duidelijk van het basismodel afwijkende uitkomsten zien. De waarde van de relevante transacties en contractbreuken is

beduidend hoger, terwijl de effecten van een verdubbeling van de griffierechten evident minder zijn: de corresponderende prijselasticiteit is in dit model -0,20 tegenover -0,44 in het basismodel. Bij risicomijdend gedrag zullen actoren minder geneigd zijn tot activiteiten met een onzekere uitkomst, zowel in de sfeer van het aangaan van transacties, het plegen van contractbreuken of het toebren-gen van schades als het doen van een beroep op de rechter.

Het model waarin actoren systematisch te optimistische inschattingen maken, laat juist een veel lagere waarde van het aantal relevante transacties en contractbreuken/schades zien. Actoren gaan in dit model makkelijker 'transacties' aan, nemen minder voorzorgen en stappen makkelijker naar de rechter. Het effect van griffierechten of advocatentarieven op het beroep op de rechter of procesbijstand verschilt echter niet sterk van dat in het basismodel.

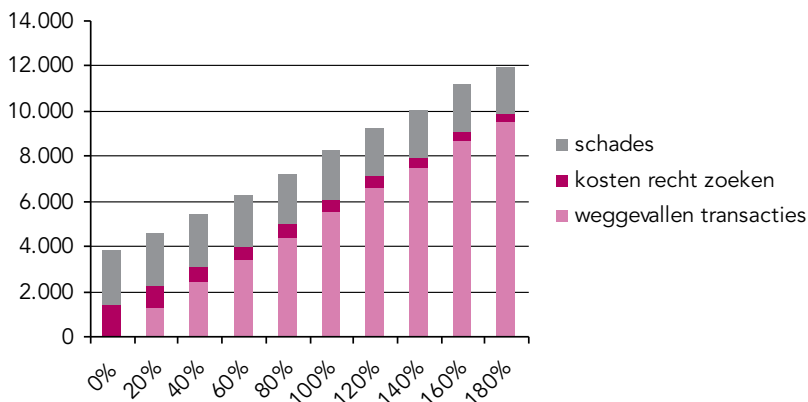
De andere modellen laten geen grote verschillen zien met het basismodel. Het in de laatste kolom gepresenteerde model waarbij procesbijstand van de advocaat meer effect heeft dan in het basismodel, laat in de variant 'situatie 2012' (niet in tabel weergegeven, maar analoog aan tabel 5.2) een veel geringere stijging van het aantal rechtszaken met een financieel belang tussen 5.000 en 25.000 euro zien dan in het basismodel. Het wegval-len van de verplichte procesvertegenwoordiging voor die groep zaken heeft hier minder effect. In het basismodel werd de groei van het aantal zaken in dit segment overschat. Het

Tabel 6.2 Alternatieve modellen: gevoeligheidsanalyse

	Basis- model h. 4 en 5	Altern. verd. winstk. 1	Altern. verd. winstk. 2	Risico- mijdend gedrag	Partijen te optimis- tisch	Advo- caat meer effect
<i>Bedragen in mrd. euro</i>						
Waarde transacties	33	28	34	173	11	28
Waarde contractbreuken/ schades	19	18	21	53	8	13
Waarde schikkingen buiten rechte	13	13	15	46	3	8
Waarde rechtszaken	5,3	4,7	5,4	7,9	4,8	5,3
Waarde procesbijstand advocaat	8,6	8,0	9,0	14,9	7,9	9,3
<i>Bedragen in mln. euro</i>						
Kosten recht zoeken	550	629	586	586	543	657
Maatschappelijke kosten	1290	1330	1420	2720	850	1180
Niet gecompenseerde waarde contractbreuken/schades	8410	8210	10060	32290	2980	5710
<i>Effect van 100% verhoging griffierechten^a</i>						
Rechtszaken						
- aantal (%)	-44%	-45%	-46%	-20%	-44%	-41%
- waarde (%)	-10%	-9%	-9%	-2%	-7%	-8%
Procesbijstand advocaat						
- aantal (%)	-26%	-31%	-34%	-30%	-21%	-33%
- waarde (%)	-7%	-6%	-6%	-2%	-5%	-6%
<i>Effect van 100% verhoging tarieven advocaat^a</i>						
Rechtszaken						
- aantal (%)	-1%	0%	-2%	-1%	-2%	-14%
- waarde (%)	-22%	-19%	-19%	-12%	-13%	-20%
Procesbijstand advocaat						
- aantal (%)	-58%	-62%	-62%	-42%	-57%	-56%
- waarde (%)	-27%	-24%	-23%	-13%	-16%	-22%

^a T.o.v. niveau 2009.

Figuur 6.2 Maatschappelijke kosten (mln. euro; verticale as) naar hoogte griffierecht (euro; horizontale as), t.o.v. niveau 2012, bij risicomijdend gedrag^a

^a Bedrag aan weggefallen transacties t.o.v. afwezigheid griffierechten (0%-niveau), situatie 2012.

effect van de hoogte van de griffierechten op het totaal aantal rechtszaken wijkt in dit model niet substantieel af van dat in het basismodel; dat geldt wél voor het effect van een verdubbeling van de advocatarieven op het aantal rechtszaken.

Figuur 5.1 gaf een beeld van de relatie tussen de maatschappelijke kosten en de hoogte van het griffierecht volgens het basismodel. Figuur 6.2 geeft de overeenkomstige figuur, nu voor het model met risicomijdend gedrag.

Nu ligt het minimum van de maatschappelijke kosten bij een nultarief van de griffierechten, dus lager dan in het basismodel dat ten

grondslag ligt aan figuur 5.2. Als gevolg van het risicomijdend gedrag in het alternatieve model vallen meer transacties weg, met als gevolg dat het aandeel van de waarde van de weggefallen transacties in de maatschappelijke kosten bij stijgend niveau van griffierechten snel toeneemt en de afname in de andere kostenposten domineert. Dus, hoewel het beroep op de rechter in dit alternatieve model minder gevoelig is voor de hoogte van de griffierechten dan in het basismodel, nemen de maatschappelijke kosten bij een stijging van de griffierechten sneller toe. Daarbij past wel de kanttekening dat de waardering van de weggefallen transacties mogelijk onzuiver is (zie paragraaf 2.5.3).

Resultaten en belang

Kern van deze studie is een model waarin de wisselwerking tussen de totstandkoming van transacties, contractbreuken/schades en rechtszaken gestileerd wordt beschreven. Daarbij worden in het model theoretische inzichten en empirische gegevens gecombineerd en geïntegreerd. Belangrijke aspecten van de juridische infrastructuur, waaronder wet- en regelgeving, spelen in het model een rol. Het model leidt tot een bredere blik dan gebruikelijk op het ontstaan van rechtszaken.

Het model brengt in beeld hoe verschillende varianten van de juridische infrastructuur gevolgen kunnen hebben voor de transacties die tot stand komen en voor de maatschappelijke kosten die contractbreuken/schades met zich meebrengen. Ook levert het model inzicht in de gevolgen van verhogingen van griffierechten of advocatentarieven voor het beroep op rechtspraak en rechtsbijstand.

Het model is niet 'uitontwikkeld'. De veronderstelde risiconeutrale afweging van kosten en baten door individuele actoren drukt een belangrijke stempel op de uitkomsten. Deze veronderstelling vormt een goede benadering bij de handelszaken, waarop het model hier is toegepast. Bij verdere uitbreiding van de toepassing verdient deze veronderstelling nadere aandacht.

7.1 De vraagstelling

Studies over (achtergronden van) het beroep op de rechter nemen veelal als startpunt een probleem of conflict dat mogelijk via een beroep op de juridische infrastructuur opgelost moet worden. Een persoon of bedrijf kan er al dan niet voor kiezen die juridische weg op te gaan, om uiteindelijk eventueel uit te komen bij de rechter. Zo'n gang kan succes opleveren, maar brengt ook kosten met zich

mee. Dus maakt de persoon of het bedrijf een afweging tussen kosten en baten, hierbij ook alternatieve wegen ter oplossing in ogenschouw nemend.

Deze studie begint echter een stap eerder, namelijk bij de vraag of het individu een overeenkomst of transactie met een andere partij aangaat en of de andere partij zich vervolgens ook aan die afspraak houdt. Het antwoord op beide vragen is afhankelijk van de aanwezige juridische infrastructuur. Dit is, kort en bondig,

het uitgangspunt van deze studie en het daarin geconstrueerde model.

Over de afweging om wel of niet naar de rechter te stappen is veel geschreven in verschillende takken van sociaalwetenschappelijk onderzoek. De onderhavige studie is echter een rechtseconomische. Het kenmerk van dergelijke studies is onder andere dat ze als invalshoek de kosten-batenafweging centraal stellen. In dat opzicht is deze studie er een van de vele. Maar het nieuwe van deze studie is dat niet alleen de gevolgen van de individuele afweging (het microniveau) in beeld worden gebracht, maar dat ook de gevolgen van al die op zich rationele individuele afwegingen voor de Nederlandse samenleving als geheel (macroniveau) worden geschat. De eventueel niet tot stand gekomen transacties leiden op maatschappelijk niveau tot welvaartsverlies. Vanwege het eerdere startmoment van de gevolgde gedachtegang komen deze gevolgen nu ook in beeld. Over het belang van rechtspraak wordt veelal in sterk algemene termen gesproken. Belang wordt daarbij veelal niet 'grijpbaar' afgegrensd. Dat is begrijpelijk, maar voor een zinvolle discussie is het nuttig dat wel te doen. De rechtseconomische benadering maakt het mogelijk de kosten en opbrengsten van onze juridische infrastructuur meer inzichtelijk te maken.

De onderliggende vraagstelling van deze studie luidt dan ook: welk effect heeft de juridische infrastructuur op het aangaan en

nakomen van transacties, de daaruit eventueel voortvloeiende contractbreuken/schades en de daar eventueel weer uit voortvloeiende rechtszaken? En welke infrastructuur is dan de meest optimale?

Antwoorden op deze vragen zijn gezocht via de formulering van een model, waarin de individuele afwegingen bij het al dan niet aangaan en verbreken van transacties en het al dan niet doen van een beroep op de rechter zijn vervat. Het samen nemen van alle individuele beslissingen leidt dan tot een schatting van de maatschappelijke kosten en baten.

7.2 De aanpak

Het model, dat uitvoerig is beschreven in hoofdstuk 3, geeft een gestileerde beschrijving van het aangaan van transacties, het optreden van contractbreuken/schades en het ontstaan van rechtszaken. Uitgangspunt is daarbij dat partijen een rationele, goed geïnformeerde en risiconeutrale afweging van kosten en baten van de mogelijke keuzes maken. Ook al is dit in werkelijkheid nooit volledig het geval, als benadering van gedrag kan het een zinvol uitgangspunt zijn. Het is waarschijnlijk dat dit a fortiori geldt voor conflicten in de commerciële sfeer (handelszaken), waarop deze studie is gebaseerd. Maar ook de gevolgen bij een niet-risiconeutrale afweging zijn bestudeerd.

Er is gebruikgemaakt van de volgende veronderstellingen (zie hoofdstukken 3 en 4).

Een partij gaat een transactie slechts aan als hij meent bij eventuele problemen met succes de rechter te hulp te kunnen roepen. Het financiële belang van de eventuele transactie en de geschatte kans op succes bij de rechter spelen hier een belangrijke rol.

Contractbreuk/schade treedt op als een calculerende actor verwacht dat de tegenpartij in het geval van een contractbreuk niet naar de rechter zal stappen of dat zo'n gang naar de rechter lonend voor hemzelf zal zijn. Zo'n afweging is er een op de korte termijn. Op langere termijn bezien kan dit gedrag negatieve gevolgen voor de 'breker' met zich brengen.

In geval van contractbreuk/schade kan het slachtoffer besluiten de zaak te laten rusten of er in onderling overleg uit te komen: in der minne te schikken. Dit laatste zal het geval zijn als er een schikkingsbedrag kan worden overeengekomen dat voor de eiser hoger ligt dan de verwachte winst bij een gang naar de rechter en voor de gedaagde lager dan het verwachte verlies. Hier spelen ook alternatieve vormen van geschilbeslechting een rol.

Wanneer geen schikking wordt bereikt start de eiser een rechtszaak, als hij verwacht daar voordeel uit te halen. In het model spelen hierbij de volgende elementen een rol:

- *(Verwachte) kans op winst of verlies*
Bekend is dat eisende en gedaagde partijen hun kans op succes in de zaak gemiddeld 8%-punt te optimistisch inschatten en op die manier afwijken van de werkelijke succeskans. De feitelijke en dus ook de verwachte kans op succes voor een partij

is in het model tevens afhankelijk van de vraag of een advocaat wordt ingeschakeld. Inschakeling van een advocaat kan de kans op succes voor de betreffende partij verhogen. Wanneer de gedaagde verstek laat gaan, is praktisch zeker dat hij verliest.

- *Kosten voor de rechtzoekenden*
Deze kosten bestaan uit vijf posten:
 - griffierechten. De in 2009 en 2012 geldende tariefstelsels zijn gesimuleerd;
 - advocaatkosten, in geval van procesbijstand. De in 2009 en 2012 geldende eigen bijdragen voor een toegevoegd advocaat zijn gesimuleerd en tevens zijn schattingen gemaakt van de kosten van een commerciële advocaat;
 - proceskosten ten gevolge van een mogelijke veroordeling daartoe van de verliezende partij. Doorgaans is dat een deel van de door de tegenpartij betaalde proceskosten, waaronder de griffierechten en (een deel van) de kosten van eventuele procesbijstand van een advocaat;
 - buitengerechtelijke kosten. Op basis van de gangbare praktijk is verondersteld dat kosten volgens deze norm worden toegevoegd aan het geclaimde financieel belang van de zaak en door de rechter bij winst aan de eiser worden toegewezen;
 - overige kosten verbonden aan het verschijnen. Het betreft hier zaken als reiskosten, eventueel gederfde inkomsten e.d.

- *Verwachte baten bij winst*
Het financieel belang van de zaak wordt als gegeven beschouwd en bepaalt de potentiële winst van de eiser als deze zijn zaak bij de rechter wint. Als dit gebeurt, betekent dit nog niet dat de eiser het bedrag (ten volle) kan incasseren. Op basis van bestaand empirisch onderzoek vormt een *overall* gemiddeld nalevingspercentage van 75% het uitgangspunt. In het model is aangenomen dat een deel van de bij transacties betrokken actoren a priori niet van plan is aan de executie van een eventueel vonnis mee te werken en ook daarnaar handelt.

7.3 Resultaten

7.3.1 De uitgangssituatie 2009

Via een zogenaamde Monte-Carlosimulatie zijn de in totaal tot stand komende transacties, contractbreuken/schades, rechtszaken en de bijbehorende maatschappelijke kosten en baten van onze juridische infrastructuur geschat. Daarbij vormen gegevens over de in 2009 door rechtbanken behandelde handelszaken een belangrijk uitgangspunt. Toepassing van het basismodel op de situatie van 2009 levert de referentiesituatie op voor de gemaakte simulaties van wijzigingen in de juridische infrastructuur.

In het basisjaar 2009 bedroeg het totale financiële belang van door de rechter besliste, via een dagvaarding aangebrachte, handelszaken

circa 5,3 miljard euro. Hieraan liggen volgens het model contractbreuken en schades ter waarde van 18,5 miljard euro ten grondslag. Deze komen op hun beurt voort uit maatschappelijke transacties ter waarde van circa 33 miljard euro.

Afgezet tegen het bruto binnenlands product van 572 miljard euro en het op basis van empirisch onderzoek naar de 'geschilbeslechttingsdelta' globaal geschatte financiële belang van 'juridische problemen' van 40 miljard euro zijn deze bedragen laag. Dit vindt z'n oorzaak in waarschijnlijk plaatsvindende selectiemechanismen 'buiten het model om'. Enerzijds zullen veel transacties niet tot contractbreuken/schades leiden vanwege de investering in langetermijnrelaties of omdat het risico op schade niet tot een werkelijke schade leidt. Anderzijds bestaan er, als contractbreuken of schades optreden, vaak alternatieven voor een gang naar de rechter. Ook heeft de toepassing in deze studie slechts betrekking op een deel van de zaken die voor de rechter komen.

De schattingen laten zien dat het deel van de transacties dat tot contractbreuken of schade leidt, gestaag toeneemt met het financieel belang van de zaak. Het deel van contractbreuken en schades waarbij een schikking tot stand komt, vertoont niet zo'n duidelijke relatie met het financieel belang van de zaak.

Zowel in werkelijkheid als volgens het model liggen de verstekpercentages bij zaken met groter financieel belang lager. Volgens het model is bij zaken die voor de rechter komen

de gemiddelde kans dat de eiser de zaak wint lager, naarmate het financiële belang van de zaak hoger is. Dit is voor een belangrijk deel het gevolg van selectie-effecten. Bij zaken met groter financieel belang kan het sneller lonen om de 'gok' van een gang naar de rechter te wagen. Het model laat zien dat de inschakeling van de procesbijstand van een advocaat vaker voorkomt bij zaken waarbij de financiële belangen groter zijn. Dit blijkt ook in werkelijkheid het geval te zijn bij zaken waarbij geen verplichte procesvertegenwoordiging geldt (in 2009 met financieel belang tot 5.000 euro).

Van de circa 18,5 miljard euro aan contractbreuken en schades wordt naar schatting van het basismodel circa 6,8 miljard euro gecompenseerd via schikkingen en 3,4 miljard euro via een uitspraak van de rechter. Dan resteert netto 8,4 miljard euro aan niet-gecompenseerde contractbreuken en schades. Daar waar het contractbreuken zonder schade betreft, zijn dit overigens geen kosten voor de maatschappij als geheel, omdat het een herverdeling van inkomen of vermogen betreft. De maatschappelijke kosten bestaan in het gehanteerde model uit drie componenten:

1. de totale kosten van het zoeken van recht, ofwel van het beroep op rechtspraak en procesbijstand van een advocaat en bijkomende kosten; daarbij is het niet van belang of deze via eigen betalingen van rechtzoekenden worden opgebracht, dan wel collectief worden gefinancierd;
2. de waarde van de toegebrachte schades;
3. de waarde van de transacties die geen doorgang vinden, omdat bij een eventuele contractbreuk of schade de benadeelde geen succesvol beroep op de rechter verwacht te kunnen doen. In die zin schiet de 'schaduw van de rechter' voor deze transacties dus tekort. Deze post wordt in de simulaties bekeken ten opzichte van de uitgangssituatie in het jaar 2009. De overige twee posten van maatschappelijke kosten bedragen in 2009 volgens het model bijna 1,3 miljard euro.

In de hierna besproken simulaties komen de effecten aan de orde van diverse veranderingen in de juridische infrastructuur.

7.3.2 Effecten algehele verhoging griffierechten of tarieven advocaat

Om de omvang van de effecten van verhoging van griffierechten of tarieven van de advocaat aan te geven hanteren economen zogenaamde elasticiteiten. Die geven aan wat het geschatte effect van 1% verhoging van de prijs (het griffierecht of tarief) is op de betreffende grootte (beroep op de advocaat of de rechter), in procenten.

Tabel 7.1 geeft weer wat volgens het model in 2009 de effecten zouden zijn geweest van een verdubbeling van door de rechtzoekenden te betalen griffierechten of de tarieven van de advocaat voor het beroep op de rechter en op procesbijstand door een advocaat. Deling van de getallen in de tabel door 100 geeft

Tabel 7.1 Geschatte effecten van 100% verhoging griffierechten/tarieven advocaat, handelszaken eerste aanleg

	Rechtszaken		Procesbijstand advocaat	
	aantal	waarde	aantal	waarde
Griffierecht	-44%	-10%	-26%	-7%
Tarief advocaat	-1%	-22%	-58%	-27%

een benadering in termen van elasticiteiten.¹ De tabel geeft zowel de effecten op het aantal rechtszaken en gevallen van procesbijstand als op het totale financiële belang dat daarmee is gemoeid.

Een verdubbeling van het griffierecht leidt naar schatting tot 44% minder handelszaken voor de rechter. Het gaat dan gemiddeld om zaken met geringer financieel belang, want in termen van totaal financieel belang van zaken door de rechter is de terugval 10%. De invloed van de verhoging van het griffierecht op de van advocaten gevraagde procesbijstand is eveneens minder, omdat deze bijstand met name zaken met groter financieel belang betreft. Toch gaat het dan nog altijd om 26% minder gevallen van procesbijstand, met een terugval in totaal daarmee gemoeid financieel belang van 7%.

Een verdubbeling van de tarieven van procesbijstand door een advocaat heeft volgens het model slechts een klein effect op het aantal zaken (-1%). Het betreft hierbij wel zaken met relatief groot financieel belang, want in termen daarvan is de terugval 22%. Dat is nog altijd minder dan de terugval in de met pro-

cesbijstand gemoeide financiële belangen die 27% bedraagt. In termen van aantallen is de terugval hier nog forser: 58%. De tariefsverhoging van de advocaat hoeft dus niet alleen te leiden tot het wegvallen van rechtszaken, ook is het (bij kantonzaken) mogelijk dat de rechtzoekende de zaak wel doorzet, maar zonder de bijstand van een advocaat. De uitkomst relateert enigszins het belang van de tarieven van de advocaat voor de toegankelijkheid van de 'weg naar het recht'. Dat tarief hoeft niet zozeer een drempel te zijn, voor zover deze weg niet via de verplichte procesvertegenwoordiging is afgesloten.

Eerdere econometrische schattingen van het beroep op rechtsbijstand of de rechter in Nederland laten in het algemeen zien dat een hogere prijs of eigen bijdrage leidt tot vermindering van dat beroep. De gevonden prijselasticiteiten variëren tussen -0,0 en -0,4.² De hier gevonden prijselasticiteiten van -0,44 voor het beroep op de rechter en -0,58 voor de procesbijstand van een advocaat zijn dus relatief groot. Dat is niet verwonderlijk, gezien de aard van de hier geanalyseerde handelszaken, waarbij – anders dan bij bijvoorbeeld

1. Deze elasticiteiten zijn overigens vaak gebaseerd op de effecten van kleinere wijzigingen in tarieven dan de hier gepresenteerde.
2. Ofwel: 100% prijsverhoging leidt naar schatting tot 0 tot 40% minder beroep. Zie: Van Tulder en Janssen 1988; WODC 1995; Klijn et al. 1998; Van Velthoven 2002; Van der Torre 2005; Smit et al. 2014.

familiezaken – het financieel belang centraal staat. De genoemde schattingen uit de literatuur hebben veelal betrekking op natuurlijke personen en/of een breed scala van zaken, waaronder vaak ook familiezaken.³

De in het model geschatte effecten van verhogingen van griffierechten of tarieven van de advocaat blijken betrekkelijk ongevoelig voor alternatieve veronderstellingen in het model, op één uitzondering na. Naarmate actoren in werkelijkheid meer risicomijdend zijn, worden de effecten kleiner.

Het effect op het aantal rechtszaken en de inschakeling van procesbijstand blijkt verder betrekkelijk ongevoelig voor de veronderstellingen over het verband tussen de totstandkoming van transacties, contractbreuken/schades en het beroep op de rechter. Actoren kunnen op een verhoging van de 'prijs van de weg naar het recht' reageren door bepaalde meer 'risicovolle' maatschappelijke transacties niet meer (onder de oude voorwaarden) aan te gaan. Dit is het veronderstelde mechanisme in het gehanteerde basismodel. Die veronderstelling is echter vooralsnog niet empirisch toetsbaar. Bij gebruik van een alternatieve veronderstelling, namelijk dat de totstandkoming van maatschappelijke transacties niet wordt beïnvloed door de prijs van de weg naar het recht, blijkt het aantal contractbreuken/schades toch ook te dalen, maar minder dan in het basismodel. Deze daling is het gevolg van een grotere mate van voorzorg die potentiële veroorzakers van contractbreuk/schade in acht nemen.

Het effect van een verhoging van griffierechten op het beroep op de rechter is echter ook niet alleen het gevolg van een daling van het aantal contractbreuken/schades. Naarmate de te betalen griffierechten bij een gang naar de rechter hoger zijn, bereiken partijen namelijk ook eerder een schikking. Als het aantal contractbreuken of schades niet vermindert bij hogere griffierechten, blijken er meer gevallen op te treden waarin de eiser de zaak laat zitten, omdat hij meent geen geloofwaardige dreiging met de rechter te hebben. Daardoor is de terugval in het beroep op de rechter in alternatieve modellen op dit gebied niet minder.

Sowieso zorgen de reacties van partijen in het 'voorportaal van de rechter' voor een sterk effect van de hoogte van de griffierechten op het beroep op de rechter. Tevens blijken de effecten selectief uit te werken: in termen van aantallen zaken zijn die effecten veel sterker dan in termen van de totale waarde van de met de zaken gemoeide financiële belangen. Dat laat onverlet dat ook de uitval van zaken met groter financieel belang substantieel blijkt.

7.3.3 Effecten wijzigingen griffierechten en competentiegrens, 2009-2012

Het systeem van heffing van griffierechten is door de invoering van de Wet griffierechten burgerlijke zaken eind 2010 veranderd. Daarbij is per saldo sprake van een flinke verhoging van de griffierechten, al geldt dit voor rechtspersonen (in het algemeen bedrijven) in

3. Opgemerkt wordt daarbij dat Van Velthoven (2001) in zijn studie constateert dat ook bij geringe prijsgevoeligheid een substantiële vraaguitval kan optreden bij een aanzienlijke verhoging van de prijs.

veel sterkere mate dan voor natuurlijke personen. Het geschatte gevolg daarvan is een daling van 34% van het aantal zaken waarbij een rechtspersoon eiser is en een stijging van 2% in zaken waarbij een natuurlijk persoon eiser is. Omdat in verreweg de meeste zaken een rechtspersoon eiser is, bedraagt de totale daling als gevolg van de wijziging van de griffierechten volgens het model 31%.

De terugval in met de zaken gemoeide financiële belangen is kleiner, namelijk slechts 2%.

Het grote verschil hangt niet alleen samen met de grotere prijsgevoeligheid van zaken met geringer financieel belang, maar ook met de verschillen in tariefsverhogingen in zaken met verschillend financieel belang. De terugval blijkt met name sterk is het segment zaken met een financieel belang tussen 500 en 2.500 euro. Meer dan de helft van de zaken valt hier volgens het model weg. Met name in deze segmenten zijn de tarieven omhooggegaan. Het omgekeerde is het geval in het segment van zaken met een financieel belang tussen 5.000 en 25.000 euro. In dit segment blijken de tariefwijzigingen bij invoering van de WGBZ zo uit te pakken dat het aantal zaken enigszins stijgt.

Die toename van het aantal zaken met een financieel belang tussen de 5.000 en 25.000 euro is nog veel sterker als de competentiegrenswijziging in de beschouwing wordt meegenomen. Daardoor is bij deze zaken de verplichte procesvertegenwoordiging door een advocaat vervallen. Naar schatting heeft dit een flinke opstuwende werking: een toename van een kwart tot een derde. In die zin ver-

schillen de gecombineerde effecten van de ingrepen in de tarieven griffierecht en de competentiegrenswijziging markant tussen zaken met een financieel belang tot 5.000 euro (sterk remmend), tussen 5.000 en 25.000 euro (stimulerend) en de zaken met een financieel belang boven 25.000 euro (licht remmend).

7.3.4 Een optimaal niveau van griffierechten?

Bij welk niveau van griffierechten zijn de maatschappelijke kosten nu het laagst? Die kosten bestaan uit drie componenten. Bij hogere griffierechten daalt ook het aantal gevoerde rechtszaken en daarmee ook de kosten van het 'recht zoeken'. Dat geldt ook voor de totale waarde van de schades, die te maken hebben met de tot stand gekomen transacties. Daarentegen daalt bij hogere griffierechten de totale waarde van de tot stand gekomen transacties. Bij griffierechten op het niveau van 2012 bedragen de weggevallen transacties, ten opzichte van de situatie waarin geen griffierecht wordt geheven, naar schatting 1 miljard euro.

Het totaal van deze drie maatschappelijke kostenposten is volgens deze schattingen minimaal bij een niveau rond 20% van het niveau van griffierechten in 2012. Niet dus bij de totale afwezigheid van griffierechten, maar wel bij een niveau dat duidelijk lager ligt dan het in 2012 gerealiseerde. Overigens is de gehanteerde waardering van de weggevallen transacties, namelijk op de volle waarde van

het daarmee gemoeide bedrag, waarschijnlijk te hoog. Wanneer deze waardering lager is, zal het optimale niveau van griffierechten hoger uitvallen dan de genoemde 20% van het in 2012 geldende niveau. Daarnaast vormt een risiconeutrale afweging van kosten en baten het uitgangspunt. Bij een risicomijdende afweging blijkt het optimale niveau van griffierechten lager te liggen.

7.3.5 Effecten financieringswijze proceskosten en afschaffing verplichte procesvertegenwoordiging

In het voorgaande kwam de invloed van de hoogte van de griffierechten en van de tarieven van de advocaat aan de orde. Deze bepalen de hoogte van de proceskosten voor de partijen. Maar ook de verdeling van deze proceskosten over de partijen kan van invloed zijn op de maatschappelijke kosten en baten van de rechtspraak. Het model maakt het mogelijk enige varianten op dit gebied te simuleren.

In het Nederlandse stelsel wordt de verliezende partij in het algemeen tot betaling van een (groot) deel van de proceskosten van de tegenpartij veroordeeld. Dit is anders dan het zogenaamde 'Amerikaanse systeem', waarin beide partijen hun proceskosten zelf dienen te betalen. Wat zijn de gevolgen van dit systeem, als onder proceskosten de kosten van de advocaat worden verstaan? Wanneer de mogelijkheid deze proceskosten te verhalen op de verliezende partij vervalt, remt dit het beroep op de rechter bij zaken met verplichte

procesvertegenwoordiging duidelijk af. De inschakeling van een advocaat voor procesbijstand daalt nog sterker. Het beroep op de rechter in zaken met geringer financieel belang stijgt enigszins. De maatschappelijke kosten nemen in deze variant licht af, met name als gevolg van het dalend beroep op procesbijstand door een advocaat.

De invoering van een no cure, no pay-systeem voor de procesbijstand van de advocaat leidt volgens het model tot een toename van procesbijstand door een advocaat, maar alleen in zaken waarin procesvertegenwoordiging niet verplicht is. In zaken met groter financieel belang en verplichte procesvertegenwoordiging heeft de tariefsverhoging van 75%, ook al wordt deze alleen geheven bij winst, een drukkend effect op het aantal zaken. De hoogte van de eventuele proceskostenveroordeeling is in deze variant overigens ongewijzigd gelaten, zodat de eiser bij winst een aanzienlijk bedrag aan de advocaat zal moeten betalen.

De invoering van no cure, no pay zou volgens het model tot meer maatschappelijke transacties en minder maatschappelijke kosten (ter waarde van 500 miljoen euro) leiden. De niet-gecompenseerde waarde van contractbreuken/schades stijgt hierbij ook.

Afschaffing van de verplichte procesvertegenwoordiging leidt volgens het model tot een aanzienlijke toename van het aantal rechtszaken met een financieel belang boven de competentiegrens. Daarbij is de situatie in 2009 uitgangspunt. Ook hierbij neemt de waarde

van de maatschappelijke transacties toe en nemen de maatschappelijke kosten af (circa 600 miljoen euro) en stijgt de niet-gecompenseerde waarde van contractbreuken/schades.

7.3.6 Gevolgen van rechtszekerheid/rechtseenheid

‘Rechtszekerheid’ staat in dit rapport voor de (gemiddelde) kans op succes bij de rechter voor de bij een contractbreuk of schade benadeelde. Die kans is afhankelijk van de wetgeving en de door de rechters gehanteerde normen en jurisprudentie. ‘Rechtseenheid’ en het tegengestelde daarvan, rechtsongelijkheid, staat voor de mate waarin verschillende rechters in hetzelfde geval gelijk respectievelijk verschillend oordelen, ofwel de mate waarin zij (in)consistent zijn in hun oordeel. Het streven naar rechtseenheid maakt reeds lang onderdeel uit van het streven naar vergroting van de kwaliteit van de rechtspraak (De Rechtspraak 2010).

De resultaten bevestigen daarmee het belang van rechtszekerheid en rechtseenheid (consistentie). Verhoging van beide leiden tot een afname van de maatschappelijke kosten. Een toename van de rechtseenheid doet, via minder contractbreuken en schades en, in zaken met groter financieel belang, meer schikkingen, het beroep op de rechter teruglopen.

7.4 Belang

In het voorgaande kwamen de modelmatige benadering en de daaruit resulterende schat-

tingen aan de orde. Maar wat is nu het achterliggende belang van de in deze studie gevolgde aanpak? Kern van de studie is een model waarin de wisselwerking tussen de totstandkoming van transacties, contractbreuken/schades en rechtszaken gestileerd wordt beschreven. Daarbij worden in het model theoretische inzichten en empirische gegevens gecombineerd en geïntegreerd. Belangrijke aspecten van de juridische infrastructuur, waaronder wet- en regelgeving, spelen in het model een rol. Het model is vervolgens nader empirisch gevuld en toegepast op de in 2009 in ons land in eerste aanleg behandelde handelszaken met financieel belang. Dit leidt tot een bredere blik op het ontstaan van rechtszaken dan vaak wordt gehanteerd.

Het staat buiten kijf dat de juridische infrastructuur invloed kan hebben op welvaart en economische groei. Hoe deze invloed precies ligt, is niet eenvoudig vast te stellen. Het in deze studie ontwikkelde model verhoogt het inzicht op dit gebied. Verschillende varianten van de juridische infrastructuur hebben verschillende gevolgen voor de waarde van de transacties die tot stand komen en daarmee voor de economische groei.

In het verlengde daarvan maakt de studie het ook mogelijk de maatschappelijke kosten van contractbreuken/schades en de geschilbeslechting op dat gebied bij verschillende varianten van de juridische infrastructuur in beeld te brengen. Rechtzoekenden houden bij hun beslissing om al dan niet een beroep te doen op rechtsbijstand of rechtspraak geen

rekening met de gevolgen van hun beslissing voor andere partijen of de maatschappij als geheel. Die gevolgen voor anderen kunnen positief zijn, als de rechtzoekende via zijn gang naar de rechter en de daarop volgende uitspraak bijdraagt aan een verhoging van maatschappelijke zekerheid. De gevolgen kunnen echter ook negatief zijn, via de aan anderen (de tegenpartij, overheid) opgedrongen extra kosten aan rechtspraak en rechtsbijstand. Dit betekent bijvoorbeeld dat de vraag is wat het optimale niveau is van griffierechten om de maatschappelijke kosten zo laag mogelijk te houden. Deze vraag is politiek en maatschappelijk actueel. Deze studie geeft meer inzicht en kan daarmee bijdragen aan de discussie op dit gebied.

Het hier gepresenteerde model levert ook meer inzicht in de gevolgen van bepaalde veranderingen in de juridische infrastructuur voor het beroep op rechtspraak en procesbijstand door een advocaat. Zo levert het schattingen op van de effecten van verhoging van griffierechten of tarieven van de procesbijstand door een advocaat. Op dit gebied bestaan schattingen op basis van econometrisch onderzoek. Deze onderzoeken leunen zwaar op empirisch materiaal en maken, anders dan het hier geformuleerde model, slechts in geringe mate gebruik van theoretische inzichten. Bovendien richten zij zich vaak op een onderdeel van het proces dat kan leiden tot een beroep op de rechter of rechtsbijstand, waardoor – anders dan in dit model – een integraal beeld van bijvoorbeeld de kosten

voor partijen ontbreekt en ook onderlinge relaties (bijvoorbeeld tussen de prijs van de advocaat en het beroep op de rechter) buiten zicht blijven.

Het in deze studie ontwikkelde model levert, anders dan tot nu toe uitgevoerd economisch onderzoek, tevens meer inzicht in de verschillen in gevoeligheid voor griffierechten of tarieven tussen zaken met verschillend financieel belang en de gecombineerde werking van de hoogte van griffierechten en advocatarieven op het beroep op de rechter en op de procesbijstand van een advocaat.

Het in deze studie ontwikkelde model kan ook een bijdrage leveren aan discussies over bepaalde denkbare veranderingen in de vormgeving van de juridische infrastructuur, zoals de afschaffing van verplichte procesvertegenwoordiging, de afschaffing van de proceskostenveroordeling of de introductie van no cure, no pay-tarieven bij advocaten. Dit in de vorm van schattingen van de gevolgen die dergelijke wijzigingen zouden hebben voor de maatschappelijke kosten en voor het beroep op rechtspraak en procesbijstand.

7.5 Verdere ontwikkeling van het model?

Het huidige model is daarmee niet 'uitontwikkeld'. Een belangrijke kanttekening is dat de schattingen met het model op het gebied van aantal en de waarde van transacties, contractbreuken/schades en schikkingen zwaar leunen op het genoemde uitgangspunt van de ratio-

nele risiconeutrale kosten-batenafweging. De uitkomsten op dit gebied blijken gevoelig voor de gekozen vormgeving van het model rond de totstandkoming van transacties en contractbreuken/schades. Omdat op dit gebied vergelijking met empirisch materiaal nauwelijks mogelijk is, is de onzekerheid bij deze schattingen groot.

Dat laatste blijkt veel minder te gelden voor de schattingen met het model over de effecten van variaties in de juridische infrastructuur, zoals de hoogte van griffierechten en tarieven van de advocaat, op het beroep op de rechter. Wel is de houding van actoren ten opzichte van risico hierop van invloed.

Mede afhankelijk van de discussies over het in dit Research Memorandum gepresenteerde model kan nadere theoretische en empirische invulling en aanvulling van het model plaatsvinden. Vooral nog kan daarbij gedacht worden aan nadere invulling van het model door:

1. het verzamelen van meer empirische informatie over de feitelijke kosten van procespartijen en de handelwijze van de rechter bij veroordelingen in proceskosten;
2. het nader analyseren van het afwegingsgedrag van maatschappelijke actoren, i.c. rechtzoekenden. Het basismodel in dit rapport gaat uit van risiconeutrale afwegingen. De uitkomsten blijken gevoelig voor de veronderstelde houding tegenover risico. In hoeverre gedragen partijen zich inderdaad risiconeutraal of risicomijdend?

3. de waardering van weggevallende transacties en kosten van voorzorgsmaatregelen om schade te voorkomen. De waarde van de weggevallende transacties blijkt bij de schatting van de maatschappelijke kosten een aanzienlijke rol te spelen. De waardering daarvan is niet zonder problemen. Waardering van deze transacties op het daarmee gemoeide bedrag betekent ook dat de kosten van daaraan gerelateerde voorzorgsmaatregelen niet expliciet worden meegewogen.

Daar waar het gaat om uitbreidingen van het bereik van het model is te denken aan:

1. het inbrengen van de mogelijkheid van hoger beroep. Hierbij kunnen de bevindingen van de onderzoeksprojecten over de keuze voor hoger beroep een rol spelen;
2. het inbrengen van vormen van alternatieve geschilbeslechting en de kosten en baten van deze alternatieven en van de keuze voor rechtsbijstandsverzekeringen;
3. het inbrengen van de doorlooptijd en de duur van onzekerheid over de uitkomst van de zaak als relevante factor in de afweging van kosten en baten;
4. toepassing op andere typen zaken, bijvoorbeeld op het terrein van het bestuursrecht en handelszaken met onbepaald belang. Bij bestuurszaken zijn ook de gedragingen van bestuursorganen rond bezwaarschriftprocedures, met de daarbij optredende kostenaspecten van belang.

Bijlage 1

Monte-Carlosimulatie

Monte-Carlosimulaties worden in verschillende wetenschappelijke toepassingen gebruikt, zoals bij verschillende NASA-projecten, waarin onzekerheden een belangrijke rol spelen. Ook economische onderzoekers maken veelvuldig gebruik van Monte-Carlosimulaties (Wikipedia, 18 februari 2014).

Het is een simulatietechniek, waarbij kansverdelingen een essentiële rol spelen, vandaar de naam. Een groot aantal trekkingen uit een of meer kansverdelingen levert de relevante startcondities, die de invoer vormen voor een simulatiemodel. Dit model levert een nabootsing van bepaalde processen uit de werkelijkheid. Met het model worden de startcondities omgezet in uitkomsten, die dus ook een kansverdeling kennen.

In dit rapport bestaan de startcondities op microniveau uit een potentiële transactie ter waarde (W) en een kans op succes bij een eventuele gang van de benadeelde naar de rechter (p), in geval van doorgaan van de transactie en het ontstaan van contractbreuk/schade daarbij. De waarde p wordt in het

basismodel getrokken uit een combinatie van een $(0,1)$ uniforme kansverdeling en een uitkomst 1 (zekerheid). De waarschijnlijkheid van trekking uit beide verdelingen hangt af van het financieel belang van de zaak (zie hoofdstuk 4).

Resultaten op geaggregeerd niveau worden verkregen door elke versie van het model en variant 100.000 keer met via deze kansverdelingen getrokken startwaarden door te rekenen. Daarbij zijn de stochastische (toevals) waarden over de verschillende versies en varianten per geval gelijk. De waarde W wordt getrokken uit een lognormale verdeling met parameters $a=4,525$ en $b=3$. Deze verdeling is, evenals de verdeling van de waarden van financieel belang van zaken, altijd positief en scheef, met een lange staart naar rechts. De parameters a en b zijn zo gekozen dat: 1) de waarde van de gemiddelde relevante maatschappelijke transactie redelijk lijkt (92 euro), 2) de verdeling van de via het model afgeleide aantallen rechtszaken naar financieel belang niet heel ver ligt van de werkelijke

verdeling in 2009 en 3) na ophoging van de aantallen zaken per onderscheiden klasse van financieel belang (zie figuur 4.1) naar landelijke totalen, het totale financieel belang van zaken overeenkomt met het waargenomen totale financiële belang.

Meer trekkingen uit kansverdelingen spelen in het simulatiemodel een rol. Dit geldt voor de partijconstellatie in de zaak (is eiser/gedaagde rechtspersoon of natuurlijk persoon en in het laatste geval: on- of minvermogen of 'meer

vermogen'), de afwijking van de inschatting door een partij van zijn kans bij de rechter van de werkelijke kans (normaal-verdeeld), het (in het betreffende model) niet kunnen procederen zonder advocaat, en het niet-executeerbaar zijn van een eventueel vonnis van de rechter. Daarbij zijn steeds randtotalen of voor de kansverdeling relevante parameters als invoer van het betreffende model op basis van beschikbare gegevens of anderszins a priori bepaald (zie hoofdstukken 3 en 4).

Bijlage 2

Waarde contractbreuken/schades

Op basis van Van Velthoven en Klein-Haarhuis (2010) kan het financiële belang van door natuurlijke personen gemelde problemen op circa 21 miljard worden geschat. Daarbij zijn arbeidsproblemen en problemen rond familie of kinderen weggelaten. Exclusief deze problemen rapporteerden respondenten gemiddeld 1,33 problemen over een 5-jaarsperiode (op. cit., p. 238), dus 0,27 per jaar.

De gemiddelde 'geschatte opbrengst' van oplossing van het probleem is globaal te berekenen op bijna 6.000 euro (op. cit., p. 88). Voor de rechtshulpgebruikers daaronder is dit ruim 9.000 euro.

Combinatie van aantal problemen en gemiddelde geschatte opbrengst geeft dan een schatting van circa 21 miljard euro aan problemen (hier vertaald als contractbreuken/schades), waar natuurlijke personen bij betrokken zijn.

Van bedrijven met potentieel juridische problemen stapt circa 23% naar de rechter (Croes en Maas 2009, p. 101). Het financieel belang van handelszaken waarbij een rechtspersoon als eiser is betrokken bedroeg in 2009 circa 3,7 miljard (70% van totaal; vergelijk figuur 4.1). Combinatie van deze gegevens levert als ruwe schatting dat het totale financiële belang van potentieel juridische problemen (lees contractbreuken en schades) circa 16 miljard euro is.

Het is waarschijnlijk dat sommige problemen, die tussen een natuurlijk persoon en een bedrijf spelen, op deze manier dubbel in beeld komen. De mate waarin dit het geval is, is niet duidelijk. Optelling van de twee schattingen levert een ruwe schatting van de totale waarde van contractbreuken en schades van 37 miljard.

Over de auteur

Dr. F.P. (Frank) van Tulder is adviseur en onderzoeker bij de Raad voor de rechtspraak. Hij houdt zich daar bezig met ontwikkeling en uitvoering van het economisch, econometrisch en statistisch onderzoek op het terrein van de Rechtspraak. Hij promoveerde op een economische analyse van de strafrechtelijke keten.

Literatuurlijst

Barendrecht, Maurits, Gulijk, Stéphanie van, Gramatikov, Martin & Sluijter, Paul (2011), *De goede procesorde in beeld. Over gedrag van procespartijen en de regiefunctie van de rechter*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2011 (Research Memorandum 2011/1).

Bauw, Eddy, Dijk, Frans van & Tulder, Frank van (2010), 'Een stille revolutie? De gevolgen van invoering van kostendekkende griffierechten', *Nederlands Juristenblad*, 39, p. 2528-2536.

Centraal Planbureau (2010), *Macro Economische Verkenning 2011*, Den Haag: Sdu Uitgevers.

Combrink-Kuiters, L., Gammeren-Zoetewij, M. van & Peters, S.L. (2013), *Monitor Gesubsidieerde Rechtsbijstand 2012*, Utrecht: Raad voor Rechtsbijstand.

Croes, M.T. & Maas, G.C. (2009), *Geschilbeslechtsingsdelta midden- en kleinbedrijf. Over het optreden en afhandelen van (potentieel) juridische problemen in het midden- en kleinbedrijf*, Den Haag: WODC/EIM (WODC-Cahier 2009-13).

Croes, M.T. & Os, R.M.V. van (2012), *De kosten van procedures. Gedragskeuzen in de delta van geschilbeslechting*. Den Haag: WODC (Memorandum 2012-7).

Crombag, H.F.M. & Koppen, P.J. van (1991), *De menselijke factor: psychologie voor juristen*, Arnhem: Gouda Quint.

Daughety, Andrew F. (1999), Settlement, in: Boudewijn Bouckaert & Gerrit de Geest, *Encyclopedia of Law and Economics*, 7400, p. 95-157.

Dijk, F. van (1999), 'Kostbaar toernooi in de rechtszaal', *Economisch Statistische Berichten*, 28 mei 1999, p. 410-411.

Dijk, F. van (2014), Improved performance of the Netherlands Judiciary: assessment of the gains for society, *International Journal for Court Administration*, 6, p. 1-17.

Eshuis, R.J.J. (2003), *Claims bij de rechtbank*. Meppel/Den Haag: Boom Juridische Uitgeverij/WODC (Onderzoek en Beleid nr. 209).

Eshuis, R.J.J. (2009), *De daad bij het woord. Het naleven van rechterlijke uitspraken en schikkingssafspraken*, Den Haag: Sdu Uitgevers (Research Memorandum 2009/1).

- Eshuis, R.J.J., Dalm, S.J.P.J. & Jong, P.O. de (2014), *Evaluatie Competentiegrensverhoging 2011. Rapportage Voormeting*, Den Haag: WODC (Cahier 2014-1).
- Felsö, Flóra, Hollanders, David, Honk, Jordi van, Laemers, Miek, Nooij, Michiel de & Rombouts, Wannes (2007), *De tijd loopt door. De gevolgen van lange doorlooptijden in de rechtspraak*, Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Galanter, M. & Cahill, M. (1994), 'Most cases settle. Judicial promotion and regulation of settlement', *Stanford Law Review* 46: 1349, 1391.
- Genn, H. (1999), *Paths to Justice: What people do and think about going to law*, Oxford/Portland: Hart Publishing.
- Gramatikov, M., Barendrecht, M., Laxminarayan, M., Verdonshot, J.H., Klaming, L., & Zeeland, C. van (2009), *A handbook for measuring the costs and quality of access to justice*, Apeldoorn/Tilburg: Maklu & Tilburg Institute for Interdisciplinary Studies of Civil Law and Conflict Resolution Systems.
- Kessler, D.P. & Rubinfeld, D.L. (2007), Empirical Study of the Civil Justice System, in: Polinsky and Shavell (eds.), *Handbook of Law and Economics*, volume 1, ch. 5.
- Klijn, A., Schaaf, J. van der & Paulides, G. (1996), 'De rechtsbijstand afgeprijsd', in: A. Klijn, *De effecten van de verlaging van de eigen bijdrage onder de WRb*, Den Haag: ministerie van Justitie.
- Kobayashi, Bruce H. & Parker, Jeffrey S. (1999), Civil procedure: general, in: Boudewijn Bouckaert & Gerrit de Geest, *Encyclopedia of Law and Economics*, 7400, p. 1-26.
- Kramer, X.E., Tull, M.L. & Tillema, I. (2012), *Verkrijging van een executoriale titel in incassozaken*, Rotterdam/Den Haag: Erasmus Universiteit/WODC.
- Krebs, David M. (1990), *A course in microeconomic theory*, New York: Harvester Wheatsheaf.
- Malsch, Marijke (1990), *Advocaten voorspellen de uitkomst van hun zaken*, Amsterdam: Swets and Zeitlinger.
- Ministerie van Justitie (1998), *Rechtspraak en rechtshandhaving; maatschappelijke effecten van verbetering*, Werkgroep Effecten Rechtspraak, research group: F. van Dijk, J. van Dijk & R. Teijl. Verkrijgbaar via www.rechtspraak.nl.
- Niemeijer, E. & Klein-Haarhuis, C.M. (2008), Hoeveel recht kunt u betalen? Over verklaringen van geschilgedrag en het gebruik van procedures, in: W.H. van Boom, I. Giesen, & A.J. Verheij (red.), *Gedrag en Privaatrecht. Over gedragspresumpties en gedragseffecten bij privaatrechtelijke leerstukken*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers, p. 537-561.

- Peters, S.L., Combrink-Kuiters, L. & Gammeren-Zoetewij, M. van (2010), *Monitor Gesubsidieerde Rechtsbijstand 2009*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Priest, G.L. & Klein, B. (1984), 'The selection of disputes for litigation', *Journal of Legal Studies*, vol. 13, p.1-55.
- De Rechtspraak (2010), *Agenda van de Rechtspraak 2011-2014. Gericht op de samenleving*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak.
- Shavell, S. (1982), 'The social versus the private incentive to bring suit in a costly legal system', *Journal of Legal Studies*, vol. 11, p. 333-339.
- Shavell, S. (1997), 'The fundamental divergence between the private and the social motive to use the legal system', *Journal of Legal Studies*, vol. 26, p. 575-612.
- Shavell, S. (2007), 'Liability for accidents', in: A. Mitchell Polinsky & Steven Shavell (eds.), *Handbook of Law and Economics*, vol. 1, p. 139-182, Amsterdam: Elsevier.
- Smit, P.R. (red.) (2013), *Capaciteitsbehoefte Justitiële Ketens t/m 2018. Beleidsneutrale ramingen*, Den Haag: WODC, Raad voor de rechtspraak (WODC-cahier 2013-5).
- Smit, P.R. (red.) (te verschijnen). *Capaciteitsbehoefte Justitiële Ketens t/m 2019. Beleidsneutrale ramingen*, Den Haag: WODC, Raad voor de rechtspraak.
- Tuil, M. (2010), The Netherlands, in: C. Hodges, S. Vogenauer & M. Tulibacka (red.), *The costs and funding of civil litigation. A comparative perspective* (pp. 401-419), Oxford/Portland: Hart Publishing.
- Van der Torre, Ab, m.m.v. Pommer, Evert (2005), *Advocaat met korting. Een analyse van de prijsgevoeligheid van de rechtsbijstand*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Tulder, Frank en Janssen, Sef (1988), *De prijs van de weg naar het recht*, Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau (Stukwerk nr. 45).
- Velthoven, B.C.J. van (2001), De rechtsbijstandsubsidie onderzocht: wat weten we nu en hoe verder?, in: A. Klijn (red.), *Recht der werkelijkheid* (p. 69-85), Den Haag: Elsevier Juridisch.
- Velthoven, B.C.J. van (2002), *Civiele en administratieve rechtspleging in Nederland 1951-2000; deel 2: Tijdreeksanalyse*. Leiden: Universiteit van Leiden/Department of Economics Research (Memorandum 2002).
- Velthoven, B.C.J. van (2005), *De waarde van de juridische infrastructuur voor de Nederlandse economie*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak (Research Memorandum 2005/1). Ook verschenen in een Engelse uitgave: *The value of the judicial infrastructure for the Dutch economy*.
- Velthoven, B. van (2006), *Incassoproblemen in het licht van de rechtspraak*, Leiden: Universiteit Leiden (Department of Economics Research Memorandum 2006.02).

- Velthoven, B.C.J. van (2007), *Civiele rechtspraak in eerste aanleg, 2005. Een eerste stap op weg naar kwantificering van de maatschappelijke betekenis van de rechtspraak*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak (Research Memorandum 2007/1).
- Velthoven, B.C.J. van & Klein-Haarhuis, C.M. (2010), *Geschiedbeslechtsingsdelta 2009. Over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers*, Meppel/Den Haag: Boom Juridische uitgeverij/WODC (Onderzoek en Beleid nr. 283).
- Velthoven, B.C.J. van (2011), *Economie van misdaad en straf*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Waldfoegel (1995), 'The selection hypothesis and the relationship between trial and plaintiff victory', *Journal of Political Economy*, 103 (2), p. 229-260.
- Waldfoegel (1998), Selection of cases for trial, in: P. Newman (ed.), *The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law*, vol. 3, Londen: MacMillan Reference Limited, p. 419-424.
- Weterings, W.C.T. (1999), *Vergoeding van letselschade en transactiekosten. Een kwalitatieve en kwantitatieve analyse*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink (Schoordijk Instituut, Centrum voor aansprakelijkheidsrecht).
- WODC (1995), *Met recht bijstand. Eerste verkenningen van de gevolgen van de Wet op de rechtsbijstand voor het beroep op de gefinancierde rechtsbijstand*, Amsterdam: Raad voor Rechtsbijstand.
- Wijck, P. van (1999), 'No cure, no pay, een goed idee?', *Economisch Statistische Berichten*, p. 244-248.